

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ
ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ISBN 978-618-82849-0-6

© Hellenic Education & Research Center
Μορφωτικό και Έρευνητικό Κέντρο Έλληνικού Πολιτισμού

ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΙΓΝΑΔΗΣ

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ
ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

A. ΠΟΛΕΜΟΣ ΒΙΑΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ:
ΤΑ ΠΕΡΙ ΠΛΑΤΑΙΑΝ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΕΙΝΑ

B. Ο ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΟΡΗΤΗΣ:
Η ΤΡΙΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

Ὁ Παναγιώτης Φαρμάκης, ὁ ἄστεγος ποῦ ἔσωζε τὰ ἀρχαῖα ἀπὸ τὰ μπάζα.
Πρωταγωνιστὴς στὴν ταινία τοῦ Φίλιππου Κουτσαφτῆ («Ἀγέλαστος Πέτρα»).

«Καὶ ἐπέπεσε πολλὰ καὶ χαλεπὰ ταῖς πόλεσι
γιγνόμενα μὲν καὶ αἰεὶ ἐσόμενα
ἕως ἄν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾗ.
ἐν μὲν γὰρ εἰρήνῃ καὶ ἀγαθοῖς πράγμασιν
αἶ τε πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται
ἀμείνους τὰς γνώμας ἔχουσι
διὰ τὸ μὴ ἐς ἀκουσίους ἀνάγκας πίπτειν.
Ὁ δὲ πόλεμος ὑφελὼν τὴν εὐπορίαν τοῦ καθ' ἡμέραν
βίαιος διδάσκαλος καὶ πρὸς τὰ παρόντα
τὰς ὀργὰς τῶν πολλῶν ὁμοιοῖ.»

Θουκιδίδης, Γ' 82

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικά	11
A. ΠΟΛΕΜΟΣ ΒΙΑΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ: ΤΑ ΠΕΡΙ ΠΛΑΤΑΙΑΝ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΕΙΝΑ	15
B. Ο ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΟΡΗΤΗΣ: Η ΤΡΙΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ	77
Είσαγωγικά	79
Ἡ πρώτη ἀγόρευση (Βιβλίο Α 140-144)	83
Ἡ κηδεία τῶν πρῶτων νεκρῶν τοῦ πολέμου: Ὁ ἐπιτάφιος λόγος (Βιβλίο Β 34-59)	90
Ἡ τελευταία ἀγόρευση (Βιβλίο Β 60-64)	101
Κρίση περὶ τῆς πολιτικῆς προσωπικότητος τοῦ Περικλῆ	107
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ	111

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Τὰ περιεχόμενα τοῦ παρόντος βιβλίου εἶναι ἓνα μέρος τῆς πνευματικῆς συγκομιδῆς τοῦ πρόγραμματος «Θουκυδίδης Δραματικός: Το Θέατρο του Πολέμου (Thucydides Dramaticus: The Theatre of War)». Τὸ πρόγραμμα αὐτό, πού πραγματοποιήθηκε γιὰ πρώτη χρονιά τὸ καλοκαίρι τοῦ τρέχοντος ἔτους (2016) ἀπὸ τὸ *Μορφωτικὸ καὶ Ἐρευνητικὸ Κέντρο Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ* (HERC) μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ *Ἰδρύματος Σταύρος Νιάρχος* (SNF), ἀπετέλεσε μιὰ ἐπιστημονικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ σπουδὴ πάνω στὴν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου τοῦ Θουκυδίδη. Ἐκπονήθηκε κατὰ κύριο λόγο στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα καὶ συμμετεῖχαν σ' αὐτὸ σπουδαστὲς κλασικῶν γραμμάτων καὶ δραματικῆς τέχνης, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς καὶ τὴν Τουρκία. Κύριος διδακτικὸς στόχος ἦταν ἡ βιωματικὴ προσέγγιση τοῦ διαχρονικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ φαινομένου τοῦ «πολέμου», μέσα ἀπὸ τὴν κατανόηση τῶν μηχανισμῶν πού παράγουν τὴν πολεμικὴ βία καὶ τὴν συγκλίση πού ἐπιφέρουν οἱ ὀλέθριες ἐκβάσεις της.

Τὸ δεκαπενθήμερης διάρκειας πρόγραμμα, περιελάμβανε μαθήματα σὲ ἀρχαιολογικοὺς τόπους καὶ μουσεῖα, ἱστορικὲς καὶ θεατρικὲς διαλέξεις πάνω σὲ θέματα σχετικὰ μὲ τὸν Πελοποννησιακὸ Πόλεμο καὶ τὴν θουκυδίδεια συγγραφή, θεατρικὰ ἐργαστήρια καὶ δειγματικὲς διδασκαλίες πάνω σὲ ζητήματα σκηνοθεσίας καὶ δραματοουργίας. Τὰ μαθήματα αὐτὰ δίδασξαν ἐκλεκτοὶ δάσκαλοι ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ

τὸν θεατρικὸ ἠώρο. Ἡ πρωτοτυπία τοῦ προγράμματος ὀφείλεται στὴν ἰσόρροπη καὶ ὀργανικὴ σύζευξη τῶν τριῶν γνωστικῶν πεδίων, τῆς ἱστορίας, τῆς ἀρχαιολογίας καὶ τοῦ θεάτρου, τρίπτυχο ποῦ ἐξασφάλισε καὶ τὴν ἐπιτυχία τοῦ παιδευτικοῦ στόχου, ποῦ δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὴν συναίρεση τῆς γνώσης μὲ τὸ ψυχαγωγικὸ βίωμα.

Ἡ παράσταση τοῦ ἔργου μὲ τίτλο «Πόλεμος Βίας Διδάσκαλος: Τὰ περὶ Πλάταιαν καὶ ἄλλα Δεινά» ἦταν τὸ καλλιτεχνικὸ προϊόν τοῦ φιλοδοξοῦ αὐτοῦ παιδευτικοῦ ἐγχειρήματος. Πρόκειται γιὰ μίαν σπουδαστικὴν παράσταση, ποῦ παρουσίασε διασκευασμένα σὲ δραματοποιημένη μορφή ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη. Τὸ ἀποσπασματικὸ ὕλικὸ συναρμόστηκε ἀπὸ ἓνα ἐξω-θουκυδίδειο ποιητικὸ καὶ μουσικὸ «διακείμενο», ποῦ εἰσέφερε στὸ ἱστορικὸ περιεχόμενον τοῦ κειμένου νοηματικὸς συσχετισμοὺς καὶ προεκτάσεις, ἐντείνοντας ταυτόχρονα τὸ περιεχόμενον δραματικὸ συναίσθημα.

Τὸ ἔργο ἀποτελεῖ συρραφὴ ἐπεισοδίων ἀνθολογημένων ἀπὸ τὰ πέντε πρῶτα βιβλία ποῦ ἐξιστοροῦν τὸ πρῶτον μέρος τοῦ πολέμου. Βασικὸς πυρήνας τοῦ ἔργου εἶναι τὰ συμβάντα ποῦ ἔλαβαν χώρα στὴν βοιωτικὴ Πλάταια — ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ δραματικὰ ἐπεισόδια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431-428 π.Χ.) —, τὰ ὁποῖα συνυφαίνονται μὲ ἄλλα ἐξόχως δραματικὰ γεγονότα, ὅπως ὁ λοιμὸς στὴν Ἀθήνα (431/430 π.Χ.), ἡ τελευταία φάση τοῦ ἐμφυλίου στὴν Κέρκυρα (425 π.Χ.), ὁ διάλογος Ἀθηναίων καὶ Μηλίων (416 π.Χ.). Σὲ αὐτὰ παρεμβάλλονται ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς δημηγορίες Ἀρχιδάμου καὶ Περικλῆ καὶ ἀπὸ τὸν ἐπιτάφιο λόγον τοῦ τελευταίου.

Τὸ ἱστορικὸ ὕλικὸ μεταφράστηκε, διασκευάστηκε καὶ δραματοποιήθηκε προκειμένου νὰ ὑπηρετηθοῦν πρωτίστως οἱ ἐκπαιδευτικοὶ στόχοι τοῦ προγράμματος στοὺς ὁποίους

ἀναφέρθηκα παραπάνω. Ἡ μετάφραση τηρεῖ μὲ τὴν δυνατὴ πιστότητα τὸ «γράμμα» καὶ τὸ «πνεῦμα» τῆς πρωτότυπης γραφῆς, σημαντικὸ ὥστόσο μέρος τῆς ἔχει διασκευαστεῖ, γιὰ πρακτικούς λόγους, ἀλλὰ καὶ προκειμένου νὰ ἀναδειχθεῖ ἡ «θεατρικότητα» σὲ ἐπίπεδο μορφῆς καὶ ἡ «δραματικότητα» σὲ ἐπίπεδο συναισθήματος.

Ἀγαθὴ τύχη, τὸ ἔργο παραστάθηκε στὸ θέατρο τοῦ Παλαιοῦ Ἑλαιουργείου Ἐλευσίνας (12/8/2016) στὸ πλαίσιο τοῦ ἐτησίου φεστιβάλ τῶν *Αἰσχυλείων* καὶ στὸ «ἱστορικό» Ὑπόγειο τοῦ Θεάτρου Τέχνης-Καρόλου Κούν (6-9/10/2016, 13-16/10/2016). Ἡ παράσταση εὐδοκίμησε σκηνικὰ καὶ ἔτυχε θετικῆς ὑποδοχῆς ἀπὸ τὸ θεατρικὸ κοινό, καί, παρὰ τὶς πολλαπλές τροποποιήσεις πού ὑπέστη, διατήρησε ἀκέραια τὴν σπουδαστικὴ τῆς ταυτότητα καὶ τὴν παιδευτικὴ σκοποθεσία.

Α
ΠΟΛΕΜΟΣ ΒΙΑΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ:
ΤΑ ΠΕΡΙ ΠΛΑΤΑΙΑΝ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΕΙΝΑ

*Θεατρικό Δραματικό: Τὸ Θέατρο τοῦ Πολέμου.
Σκηνή ἀπὸ τὴν παράσταση στὰ Αἰσχύλια, στὸ Παλαιὸ Ἐλαιουργεῖο
τῆς Ἐλευσίνας (Αὐγούστος 2016)*

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Στην έκδοση του θεατρικού κειμένου χρησιμοποιούνται τα παρακάτω σύμβολα με τις ἑξῆς σημασίες:

- (παῦλα): κείμενο σὲ εὐθὺ λόγῳ
- < > (γωνιακὲς παρενθέσεις): κειμενικὴ προσθήκη ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου
- [...] (ἀποσιωπητικὰ ἐντὸς ἀγκύλης): ἀποκοπὴ μέρους τοῦ πρωτοτύπου κειμένου
- / (παῦλα καὶ πλάγια γραμμὴ): σύνδεση φράσης τῆς νεοελληνικῆς μὲ φράση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς
- // (πλάγιες γραμμές): παράλληλη ἐκφώνηση κειμένων

Τὸ μονὸ (ἢ ἄλλοτε διπλὸ) διάστιχο στὰ ἀφηγηματικὰ μέρη, σηματοδοτεῖ ἀλλαγὴ ἀφηγητή.

Οἱ τομὲς καὶ ἡ στοίχιση τοῦ κειμένου γίνεται μὲ τρόπο ὥστε νὰ διευκολύνεται ἡ ἐκφορὰ τοῦ λόγου.

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Στὴν σκηνὴ τοποθετημένες σὲ ἄτακτες στοῖβες ψάθινες καρτέκλες. Μπαίνει ἓνας ρακένδυτος (ἐφεξῆς «Ἱστορικός») σέρνοντας ἓνα καρότσι μὲ παλιοσίδερα, ἀμμόσακους, πάκους χαρτιῶν καὶ ἄλλα ἀντικείμενα. Φοράει ξεφτισμένο ἐπενδύτη στολισμένο μὲ παλιά παράσημα καὶ μαῦρα γυαλιὰ ἡλίου. Στέκεται ἐλέγχοντας τὸ φορτίο του. Ὕστερα βγάζει ἀπὸ τὸ καρότσι ἓνα παλιὸ ραδιοκασετόφωνο μὲ μικρόφωνο. Πατάει τὸ «Play». Ἀκούγεται τὸ τραγούδι τῶν *Status Quo* «*You're in the Army now*». Τὸ ἀφήνει νὰ παίζει καθὼς τοποθετεῖ στὴν σειρὰ τὶς καρτέκλες καὶ στὸ δάπεδο τοὺς ἀμμόσακους. Κλείνει τὴν μουσικὴ καὶ κάθεται πάνω στὰ σακιά στραμμένος πρὸς τὸ κοινό. Παύση. Κάποιοι ἀπὸ τοὺς θεατῆς τοῦ ἀπευθύνουν ἐρωτήσεις.

ΘΕΑΤΗΣ Α

Ποιὸς εἶσαι;

ΘΕΑΤΗΣ Β

Ποιὸς εἶσαι;

ΘΕΑΤΗΣ Α

Τὶ εἶσαι;

ΘΕΑΤΗΣ Β

Τὶς εἶ;

Οἱ ἀπαντήσεις μὲ κάποια καθυστέρηση, ἀπὸ μικροφώνου
καὶ στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

Θουκυδίδης <’Ολόρου> Ἀθηναῖος
ξυνέγραψε τὸν πόλεμον
τῶν Πελοποννησίων καὶ τῶν Ἀθηναίων
ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους
ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον
τῶν προγεγενημένων.
Τεκμαιρόμενος
ὅτι ἀκμάζοντες ἦσαν ἐς αὐτόν ἀμφότεροι [...]
Καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ὄρων
ξυνιστάμενον πρὸς ἑκατέρους [...]
Κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο
καὶ μέρει τινὶ τῶν βαρβάρων [...]
Ὡς εἰπεῖν ἐπὶ πλεῖστον ἀνθρώπων.
Τούτου τοῦ πολέμου μῆκος τε μέγα προὔβη
παθήματά τε ξυνηνέχθη γενέσθαι
ἐν αὐτῷ τῇ Ἑλλάδι
οἷα οὐχ ἕτερα ἐν ἴσῳ χρόνῳ [...]
Πόλεις ἡρημώθησαν,
αἱ μὲν ὑπὸ βαρβάρων
αἱ δὲ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀντιπολεμούντων [...]
<Καὶ φυγαὶ καὶ φόνος ἀνθρώπων
καὶ στάσεις καὶ ἔριδες>
Τά τε πρότερον ἀκοῆ μὲν λεγόμενα
ἔργῳ δὲ σπανιώτερον βεβαιούμενα,
οὐκ ἄπιστα κατέστη.
Σεισμῶν τε πέρι,
οἳ ἐπὶ πλεῖστον ἅμα μέρος γῆς
καὶ ἰσχυρότατοι οἱ αὐτοὶ ἐπέσχον
ἡλίου τε ἐκλείψεις, αἳ πυκνότεραι [...]
αὐχμοὶ [...] καὶ ἀπ’ αὐτῶν λιμοὶ

καὶ ἡ οὐχ ἥκιστα βλάβασα
καὶ μέρος τι φθείρασα λοιμώδης νόσος.

ΘΕΑΤΗΣ Α

Ποιὰ ἦταν ἡ αἰτία τοῦ πολέμου;

ΘΕΑΤΗΣ Β

Γιατὶ πολέμησαν οἱ πόλεις τῶν Ἑλλήνων μεταξύ τους;

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

Τὴν ἀληθεστάτην πρόφασιν
ἀφανεστάτην δὲ λόγῳ
τοὺς Ἀθηναίους ἡγοῦμαι
μεγάλους γιγνομένους
καὶ φόβον παρέχοντας τοῖς Λακεδαιμονίοις
ἀναγκάσαι ἐς τὸ πολεμεῖν.

*Πατάει ξανὰ τὸ «Play» καὶ συνεχίζει τὸ ἴδιο τραγούδι.
Βγάζει ἀπὸ τὸ καρότσι πάκουσ ἀπὸ χαρτιὰ καὶ τὰ τοποθετεῖ
πάνω στὶς ἄδειες καρέκλες.*

ΘΕΑΤΗΣ Α

Ποιὰ σημασία ἔχει αὐτὴ ἡ ἱστορία;

ΘΕΑΤΗΣ Β

Ποιὰ χρησιμότητα;

Πατάει ἀπότομα «stop». Μετὰ ἀπὸ σύντομη παύση:

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

Κτῆμα ἐς αἰεὶ μᾶλλον
ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται.
Κτῆμα ἐς αἰεὶ μᾶλλον...

ΘΕΑΤΗΣ Α

Ίστώρησέ μας τήν ἀρχή τοῦ πολέμου.

ΘΕΑΤΗΣ Β

Πές μας πῶς ξέσπασε ὁ πόλεμος.

Ἀντί ἀπαντήσεως τοὺς νεύει νὰ ἔλθουν κοντά του στὴν σκηνὴ. Τοὺς δίνει ἓνα μικρὸ clapper-board. Ὑστερα ἀποχωρεῖ. Οἱ δύο «Θεατῆς» γίνονται τώρα οἱ χειριστῆς του ἀντικειμένου, τοῦ ὁποίου ὁ ἦχος σὸ ἐξῆς προαναγγέλλει τὸ θέμα τῶν ἱστορικῶν ἀναγνωσμάτων. Τὸ clapperboard χτυπάει τρεῖς φορές. Στὴν τρίτη κρούση, ἐμφανίζεται ἐπὶ σκηνῆς ὁ θίασος. Παίρνει θέση στὶς καρέκλες, ὁ καθένας κρατώντας στὰ χέρια του τὸ κείμενο. Τέταρτη κρούση.

Τὸ Θέατρο στὸ Παλαιὸ Ἐλαιουργεῖο τῆς Ἐλευσίνας.

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ ΠΡΩΤΟ

Ἄναγγελία θέματος
(Οἱ ἀναγγελίαι πάντα στήν ἑλληνική καί τήν ἀγγλική)

Θέρος πρῶτο (431 π.Χ.): Εἰσβολή Θηβαίων στήν Πλάταια – Πράξη
Πρώτη

First Summer (431 B.C): Thebes' attempt to seize Plataea – Act I

ΑΦΗΓΗΤΗΣ/-ΕΣ

Κατά τίς ἀρχές τῆς ἀνοιξεως, ἄνδρες Θηβαῖοι,
λίγο περισσότεροι ἀπό τριακόσιους
μέ ἀρχηγούς τόν Πυθάγγελο Φυλείδου
καί τόν Διέμπορο Ὀνητορίδου,
εἰσέβαλαν περίπου τήν ὥρα τοῦ πρώτου ὕπνου,
ὄπλισμένοι,
στήν Πλάταια τῆς Βοιωτίας,
πόλη σύμμαχο τῶν Ἀθηναίων.

Τοὺς εἶχαν προσκαλέσει καί τοὺς ἀνοιξαν
τίς πύλες τοῦ τείχους,
ἄνδρες Πλαταιεῖς,
ὁ Ναυκλείδης καί οἱ ὄπαδοί του,
θέλοντας, ἀπό προσωπικό πολιτικό συμφέρον,
νά ἐξοντώσουν τοὺς πολιτικούς τους ἀντιπάλους
στήν Πλάταια
καί νά θέσουν τήν πόλη ὑπό τόν ἔλεγχο τῆς Θήβας.

Τίς μυστικές συνεννοήσεις τίς εἶχαν κάνει

μὲ τὸν Εὐρύμαχο Λεοντιάδου,
ἄνδρα Θηβαῖο μὲ μεγάλη πολιτικὴ δύναμη.

Διότι προβλέποντας οἱ Θηβαῖοι
ὅτι θὰ ξεσποῦσε ὁ πόλεμος,
ἤθελαν νὰ καταλάβουν αἰφνιδιαστικὰ τὴν Πλάταια,
πόλη ἀνέκαθεν ἐχθρική ἀπέναντί τους.

Μπόρεσαν ἔτσι νὰ μποῦν χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτοί,
ἀφοῦ δὲν εἶχε προηγουμένως τοποθετηθεῖ φρουρά.
Παρατάχθηκαν στὴν ἀγορὰ καὶ ὁ κήρυκας διαλάλησε:

—“Ὅποιος ἀπὸ σᾶς θέλει,
σύμφωνα μὲ τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα,
νὰ μείνει πιστὸς στὴν συμμαχία τῶν Βοιωτῶν,
νὰ παραταχθεῖ ἔνοπλος μαζί μας.

Νόμιζαν ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο
θὰ προσχωροῦσε εὐκόλα σ’ αὐτοὺς ἡ πόλη.

“Ὅταν οἱ Πλαταιεῖς ἀντιλήφθηκαν ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἦταν μέσα
καὶ ὅτι ἡ πόλις εἶχε καταληφθεῖ μὲ αἰφνιδιασμό,
κατατρόμαξαν καὶ πίστεψαν

—γιατὶ δὲν ἔβλεπαν καλὰ μέσα στὴν νύχτα—
πὼς ἦταν πολλοὶ περισσότεροὶ αὐτοὶ ποὺ εἶχαν μπεῖ.

Εἶπαν λοιπὸν οἱ Πλαταιεῖς:

—Εἴμαστε σύμφωνα. Δεχόμαστε τὶς προτάσεις σας.

“Ὅταν ὅμως κατὰ τὴν διάρκεια τῶν διαπραγματεύσεων
κατάλαβαν ὅτι οἱ Θηβαῖοι δὲν ἦσαν πολλοί,
σκέφτηκαν ὅτι, ἐὰν τοὺς ἐπιτεθοῦν,
θὰ τοὺς νικήσουν εὐκόλα.

Ἔτσι ἀποφάσισαν νὰ τὸ ἐπιχειρήσουν.

Γιατί ἡ πλειονότητα τῶν Πλαταιέων
δὲν ἤθελε νὰ ἀποστατήσῃ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους.

— Ποιὸ εἶναι τὸ σχέδιο;

— Θὰ μαζευτοῦμε στὰ κρυφά.

— Στὰ κρυφά.

— Γκρεμίζοντας τὶς μεσοτοιχίες τῶν σπιτιῶν.

— Θὰ ἀνοίξουμε στοὺς τοίχους τρύπες.

— Δὲν πρέπει νὰ μᾶς δεῖ κανεὶς ἔξω στοὺς δρόμους.

— Μὲ τὶς ἄμαξες θὰ φτιάξουμε ὁδοφράγματα.

— Θὰ κλείσουμε ὅλες τὶς ὁδοὺς.

— Καὶ θὰ περιμένουμε μέχρι τὴν τελευταία ὥρα τῆς νύχτας.

— Λίγο προτοῦ χαράξει ἡ αὐγή.

— Λίγο προτοῦ χαράξει ἡ αὐγή.

ΑΦΗΓΗΤΗΣ /-ΕΣ

Λίγο προτοῦ χαράξει ἡ αὐγή,
ὄρμησαν ἀπὸ τὰ σπίτια τοὺς στοὺς Θηβαίους.
Δὲν ἤθελαν νὰ γίνῃ ἡ ἐπίθεση μὲ τὸ φῶς.

Γιατί μὲ τὸ φῶς οἱ Θηβαῖοι
θὰ τοὺς ἀντιμετώπιζαν πιὸ θαρραλέα
καὶ ἐπὶ ἴσοις ὅροις.

Ἐνῶ τὴν νύχτα θὰ ἦταν πιὸ φοβισμένοι
καὶ σὲ μειονεκτικότερη θέση,
ἐφόσον δὲν ἤξεραν τὰ κατατόπια τῆς πόλης.

Ἔτσι τοὺς ἐπιτέθηκαν ἀμέσως καὶ...

...ές χείρας ἤλθον.

-/ἤρθαν στὰ χέρια.

“Όταν οἱ Θηβαῖοι κατάλαβαν ὅτι εἶχαν ἐξαπατηθεῖ,
συσπειρώθηκαν καὶ ἄρχισαν νὰ ἀποκρούουν τὶς ἐπιθέσεις
ἀπ’ ὅποιες πλευρὲς αὐτὲς ἐκδηλώνονταν.
Δυὸ τρεῖς φορές τοὺς ἀπέκρουσαν.

“Όμως οἱ Πλαταιεῖς συνέχιζαν μὲ πολὺ θόρυβο τὶς ἐπιθέσεις,
ἐνῶ οἱ γυναῖκες καὶ οἱ δοῦλοι κραυγάζοντας καὶ ἀλαλάζο-
ντας,
τοὺς πετοῦσαν ἀπὸ τὰ σπίτια πέτρες καὶ κεραμίδια.

Καὶ μὲ τὴν πολλὴ βροχὴ ποὺ εἶχε πέσει ὅλη τὴν νύχτα,
οἱ εἰσβολεῖς πανικοβλήθηκαν καὶ τράπηκαν σὲ φυγὴ.

Ἐτρεχαν μὲς στὰ στενά τῆς πόλης,
ἀλλὰ οἱ δρόμοι ἦταν θεοσκοτεινοί, γεμάτοι λάσπη.

Γιατὶ αὐτὰ συνέβαιναν στὸ τέλος τοῦ σεληνιακοῦ μήνα.

“Όταν οἱ νύχτες εἶναι σκοτεινές.

Ἐτσι οἱ περισσότεροὶ ἀπ’ αὐτοὺς βρῆκαν ἐκεῖ τὸν θάνατο.

Κάποιοι σκαρφάλωσαν πάνω στὸ τεῖχος,
πήδηξαν ἔξω καὶ σκοτώθηκαν.

Ἄλλοι βρῆκαν μιὰ πύλη ἀφύλακτη
καὶ σπάζοντας τὸν σύρτη μὲ ἓνα τσεκούρι,
ποὺ κάποια γυναίκα τοὺς ἔδωσε...

(παρεμβολή)

Κάποια γυναίκα.

...κατάφεραν και βγήκαν έξω απαρατήρητοι.

Ἄλλοι σκοτώθηκαν ἐδῶ κι ἐκεῖ σὲ διάφορα μέρη τῆς πόλεως.

Οἱ περισσότεροι ἔτρεξαν και χώθηκαν σ' ἓνα κτήριο
ποῦ ἔτυχε οἱ πόρτες του νὰ εἶναι ἀνοιχτές,
νομίζοντας πὼς ἦταν πύλες τοῦ τείχους ποῦ ὀδηγοῦσαν ἐξῶ.

Ὅταν οἱ Πλαταιεῖς εἶδαν πὼς οἱ Θηβαῖοι εἶχαν παγιδευτεῖ,
ἄρχισαν νὰ συζητοῦν ἂν πρέπει νὰ βάλουν φωτιά στὸ κτήριο.

—Νὰ τοὺς βάλουμε φωτιά, νὰ τοὺς κάψουμε σὰν τὰ ποντίκια;

—Τί ἄλλο νὰ τοὺς κάνουμε;

ΑΦΗΓΗΤΗΣ /-ΕΣ

Ἀπέχει δὲ ἡ Πλάταια τῶν Θηβῶν σταδίους ἑβδομηκοντα.

Ἐβδομηῆντα στάδια ἀπέχει ἡ Πλάταια ἀπὸ τὴν Θήβα.

Ὁ στρατὸς <οἱ ἐνισχύσεις> τῶν Θηβαίων
ἦταν ἤδη καθ' ὁδόν, ὅταν ἔφτασαν τὰ νέα,
και ἔσπευσαν ἀμέσως γιὰ βοήθεια.

Ὅμως ὁ Ἄσωπὸς εἶχε πλημμυρίσει
ἀπὸ τὴν βροχὴ ποῦ ἔπεφτε τὴν νύχτα
και δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ τὸν διαβοῦν.

Βαδίζοντας ἔτσι μὲ τὸν κατακλυσμὸ
και διασχίζοντας μὲ δυσκολία τὸ ποτάμι,
ἔφτασαν καθυστερημένα,
ὅταν οἱ ἄνδρες τους στὴν Πλάταια
ἦταν πλέον νεκροὶ ἢ αἰχμάλωτοι.

Ὅταν κατάλαβαν οἱ Θηβαῖοι πὼς ἔχει ἡ κατάσταση,
στράφηκαν ἐναντίον τῶν Πλαταιέων

πὸν βρίσκονταν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλης.

Ἦθελαν νὰ πιάσουν αἰχμαλώτους
ὅσους μποροῦσαν περισσότερους.

Σκοπὸς τους ἦταν νὰ πιάσουν ὀμήρους
τοὺς χωρικοὺς τῆς Πλάταιας,
γιὰ νὰ τοὺς ἀνταλλάξουν μὲ τοὺς δικoὺς τους μέσα.

Οἱ Πλαταιεῖς τοὺς στέλνουν κήρυκα
καὶ λένε:

— Εἶναι ἀνόσιο αὐτὸ ποὺ πράξατε, Θηβαῖοι·
ποὺ ἐπιχειρήσατε, κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Σπονδῶν,
νὰ καταλάβετε τὴν πόλη μας μὲ τὴν βία.

— Νὰ μὴ πειράξετε κανέναν ἀπ' τοὺς ἔξω
καὶ καμιὰ περιουσία.

Ἄλλιῶς κι ἐμεῖς σκοτώνουμε
ὅσους δικoὺς σας κρατᾶμε ὀμήρους.

— Ἐὰν ὅμως ἀποχωρήσετε ἀπὸ τὰ ἐδάφη μας,
θὰ σᾶς παραδώσουμε ὅσους κρατᾶμε.

ΑΦΗΓΗΤΗΣ/-ΕΣ

Οἱ Θηβαῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Πλαταιεῖς ἔδωσαν ὄροιο γι'
αὐτό.

Οἱ Πλαταιεῖς ὅμως τὸ διαψεύδουν.

Ἔτσι οἱ Θηβαῖοι ἀποχώρησαν ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῆς Πλάταιας,
χωρὶς νὰ πειράξουν τίποτα.

Ἀπέσυραν τὶς δυνάμεις, χωρὶς νὰ βλάψουν κανέναν.

Οἱ Πλαταιεῖς μετέφεραν γρήγορα ἐντὸς τῶν τειχῶν
ὅλα τὰ κτήματα ποὺ ὑπῆρχαν στὴν ὑπαιθρο χώρα

καὶ ἐκτέλεσαν ἀμέσως ὅλους τοὺς αἰχμαλώτους.

Τοὺς θανάτωσαν ὅλους. Ἐκατὸν ὀγδόντα ἄνδρες.

Ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Εὐρύμαχος Λεοντιάδου
μὲ τὸν ὁποῖο εἶχαν διαπραγματευτεῖ οἱ προδότες.

ΣΤΑΣΙΜΟ ΠΡΩΤΟ

Μπαίνει στην σκηνή ο Ίστορικός και λέει:

Λελυμένων λαμπρῶς τῶν Σπονδῶν
Οἱ Ἀθηναῖοι παρεσκευάζοντο ὡς πολεμήσοντες
Παρεσκευάζοντο δὲ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι
Καὶ οἱ ξύμμαχοι
Καὶ πολλὰ μὲν λόγια ἐλέγετο
Πολλὰ δὲ χρησμολόγοι ἤδον
Ἐν τοῖς μέλλουσιν πολεμήσειν
Ἐτι δὲ Δῆλος ἐκινήθη
Ὀλίγον πρὸ τούτων
Πρότερον οὐπω σεισθεῖσαν.

Ἀποχωρεῖ. Ἀκούγεται τὸ στρατιωτικὸ μουσικὸ μοτίβο ἀπὸ τὴν Ἐπαρση Σημαίας. Τὰ μέλη τοῦ θιάσου σὲ στάση «προσοχῆς». Ἐνας ἐξ αὐτῶν ἔρχεται στὸ προσκήνιο καὶ ἀπαγγέλλει.

«ΤΟ ΣΑΛΠΙΣΜΑ»¹

Οἱ ἄνθρωποι ὅταν ἀρχίζουν κάτι
Πέφτουνε πάνω του μὲ ζῆλο
Γιατὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι φιλόδοξοι κι ἀνίδεοι
Ἦταν πολλή ἡ νεολαία τῆς Ἀθήνας τότε
Πολλή κι ἡ νεολαία τῆς Πελοποννήσου

¹ Διασκευή ἀπὸ τὸ πρωτότυπο κείμενο.

“Ολοι τους νεοσύλλεκτοι στρατιῶτες
Νέοι κι ἄπειροι στὴ ζωὴ
Νέοι κι ἄπειροι στὸ θάνατο.
Ἐμῆθος τοῦ πολέμου, θανάσιμη σαγήνη.
Κι ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα, ἀνήσυχος θεατῆς
Στὸ ἐμφύλιο δράμα ποὺ μόλις ξεκινοῦσε
Ἀνέμενε νὰ δεῖ πῶς χύνεται οἰκεῖο αἷμα
Ὅταν οἱ δύο πρῶτες πόλεις τῶν Ἑλλήνων
Μὲ μῖσος ἀνόσιο ἀκόνιζαν τὰ μαχαίρια.

Ἄλλοι δύο, μὲ τὴ σειρὰ, προχωροῦν σὲ ἐκφώνηση λόγων.

ΠΡΩΤΟΣ ΑΓΟΡΗΤΗΣ (ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ)

Πελοποννήσιοι καὶ σύμμαχοι,

Οἱ πατέρες μας ἔκαναν πολλὰ ἐκστρατεῖες καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Πελοποννήσου. Οἱ πρεσβύτεροι ἀνάμεσά μας δὲν εἶναι καθόλου ἄπειροι πολέμων. Ὅμως ποτὲ δὲν ἐπιχειρήσαμε μὲ μεγαλύτερη στρατιωτικὴ δύναμη ἀπὸ τὴν παροῦσα. Τώρα ἐκστρατεύουμε ἐναντίον πανίσχυρης πόλεως, διαθέτοντας καὶ ἐμεῖς καὶ πολὺ καὶ ἄριστο στρατό.

Χρέος μας, νὰ μὴν φανοῦμε χειρότεροι ἀπὸ τοὺς πατέρες μας οὔτε κατώτεροι τῆς φήμης μας.

Ὅλη ἡ Ἑλλάδα ἔχει μείνει ἐκπληκτὴ ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ ἐγχειρήματος καὶ ἔχει στραμμένη πάνω μας τὴν προσοχὴ της — τέτοιο μῖσος τρέφει γιὰ τοὺς Ἀθηναίους.

Δὲν ἐκστρατεύουμε ἐναντίον πόλεως ἀνίκανης νὰ ὑπερασπιστεῖ τὸν ἑαυτό της, ἀλλὰ ἐναντίον πόλεως ἄριστα ἐξοπλισμένης στὰ πάντα, ὥστε πρέπει νὰ περιμένουμε ὅτι θὰ βγεῖ νὰ μᾶς ἀντιμετωπίσει.

Νὰ ἔχετε λοιπὸν κατὰ νοῦ ὅτι ἡ ἐκστρατεία γίνεται ἐνα-

ντίον μιᾶς ὑπερδύναμης καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν ἔκβασή της, θὰ ἀποκομίσουμε γιὰ τοὺς προγόνους μας καὶ τοὺς ἑαυτοὺς μας τὴν μεγαλύτερη δόξα ἢ τὴν μεγαλύτερη ντροπή.

Νὰ ἀκολουθεῖτε πάντα καὶ παντοῦ τὶς ἐντολὰς τῶν ἀνωτέρων σας.

Νὰ ἐκτελεῖτε ἀμέσως καὶ ἀκριβῶς τὶς διαταγές τους.

Νὰ τηρεῖτε τὴν πειθαρχία καὶ τὴν ἐπιφυλακή.

Νὰ δίνουμε τὴν εἰκόνα ὅτι, ἂν καὶ πολλοί, εἴμαστε ἓνα σῶμα.

Ἐπευφημίες πλήθους.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΑΓΟΡΗΤΗΣ (ΠΕΡΙΚΛΗΣ)

Ἄνδρες Ἀθηναῖοι,

Ἀκοῦστε γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου, τὶ βάσεις διαθέτει ὁ καθένας, γιὰ νὰ καταλάβετε. Χειρώνακτες ἀγρότες εἶναι οἱ Πελοποννήσιοι καὶ δὲν διαθέτουν οὔτε ἰδιωτικὰ οὔτε δημόσια κεφάλαια. Ἐπειτα δὲν ἔχουν πείρα ἀπὸ μακροχρόνιους καὶ ὑπερπόντιους πολέμους, γιὰτὶ, ὄντας φτωχοί, κάνουν μόνο μικρῆς κλίμακας ἐπιχειρήσεις. Αὐτοί, οὔτε νὰ ἐπανδρώσουν πολεμικὰ καράβια μποροῦν οὔτε νὰ ὑποστηρίξουν μεγάλες ἐκστρατεῖες, ἀφήνοντας τὶς δουλειές τους καὶ δαπανώντας ἀπὸ τὰ προσωπικά τους χρήματα, δεδομένου ὅτι δὲν ἔχουν πρόσβαση στὴν θάλασσα.

Σὲ μία μόνο μάχη, οἱ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ σύμμαχοί τους εἶναι ὄντως ἱκανοὶ νὰ ἀντιμετωπίσουν ὅλους τοὺς Ἕλληνες. Εἶναι ὅμως ἀνίκανοι νὰ πολεμήσουν ἐναντίον μιᾶς δύναμης μὲ διαφορετικὴ μορφή ὀργάνωσης, καθόσον μάλιστα δὲν διαθέτουν ἐνιαία βουλή, γιὰ νὰ ἐκτελέσουν κάποια ἀπόφαση ἄμεσα καὶ δυναμικά.

Εἴμαστε σὲ πλεονεκτικότερη θέση στὸ νὰ διαχειριστοῦμε

τὰ πολεμικά ἔργα τῆς ξηρᾶς, χάρη στήν ναυτική μας ἐμπειρία, παρά ἐκεῖνοι τὰ ναυτικά χάρη στήν ἐμπειρία τους στήν ξηρά. Οὔτε θά τοὺς εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποκτήσουν τεχνογνωσία στὰ ναυτικά. Ἐδῶ κι ἐμεῖς ἀκόμα πού ἐξασκουμάστε (σ' αὐτὸ) ἀπ' τὸν καιρὸ πού τέλειωσαν οἱ Περσικοὶ πόλεμοι, δὲν τὸ ἔχουμε ἀπόλυτα κατακτήσει.

Πῶς λοιπὸν ἄνθρωποι γεωργοὶ καὶ ὄχι ναυτικοί, μποροῦν νὰ πετύχουν κάτι ἀξιόλογο, ὅταν μάλιστα θά ἐμποδίζονται νὰ ἐξασκηθοῦν ἀπὸ τὸν μεγάλο ἀριθμὸ τῶν πλοίων μας πού θά τοὺς ἀποκλείουν διαρκῶς τὴν ἔξοδο στήν ἀνοιχτὴ θάλασσα; Γιατὶ τὸ ναυτικὸ εἶναι τέχνη· κι ὅπως κάθε ἄλλη τέχνη, δὲν πρέπει νὰ ἀσκεῖται περιστασιακά, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ ὀλοκληρωτικὴ ἀφιέρωση.

Ἐμεῖς ἔχουμε πλοιάρχους Ἀθηναίους πολίτες, καὶ τοὺς περισσότερους καὶ καλύτερος κωπηλάτες σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἡ κυριαρχία τῆς θάλασσας εἶναι μεγάλο πρᾶγμα. Ἐτσι πρέπει νὰ βλέπουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας καὶ νὰ σκεφτόμαστε ἀνάλογα: νὰ ἀφήσουμε τὴν γῆ καὶ τὰ σπίτια καὶ νὰ περιφρουρήσουμε τὴν θάλασσα καὶ τὴν πόλη. Καὶ μὴν κλαῖμε γιὰ σπίτια καὶ χωράφια ἀλλὰ γιὰ τὶς ἀνθρώπινες ζωές· γιατί δὲν κάνουν αὐτὰ τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος αὐτά.

Πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἀναπόφευκτος. Καὶ νὰ θυμόμαστε, ὅτι ἀπὸ τοὺς πιὸ μεγάλους ἀγῶνες, κερδίζονται οἱ μεγαλύτερες τιμὲς καὶ γιὰ τὶς πόλεις καὶ γιὰ τὰ ἄτομα.

Οἱ πατέρες μας πού στάθηκαν ἀντιμέτωποι στοὺς Πέρσες, δὲν εἶχαν τὴν ὑποδομὴ πού ἔχουμε σήμερα ἐμεῖς· ὅμως, ἐγκατέλειψαν ἀκόμη καὶ τὰ ὑπάρχοντά τους, καὶ μὲ ὁδηγὸ τὸ φρόνημα καὶ τὴν τόλμη —κι ὄχι τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχή— ἀπέκρουσαν τὸν βάρβαρο καὶ ἔφτασαν τὸ κράτος σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο.

Δέν πρέπει λοιπόν νά φανοῦμε κατώτεροί τους, ἀλλά νά ἀντισταθοῦμε στοὺς ἐχθροὺς μὲ κάθε τρόπο καὶ νά προσπαθήσουμε νά μὴν παραδώσουμε στοὺς ἀπογόνους μας ἕνα μικρότερο κράτος.

Χειροκροτήματα ἀπὸ τὸ πλήθος. Ἔρχονται στὸ προσκήνιο ἄλλοι δύο καὶ προβαίνουν διαδοχικά σὲ ἀνακοινώσεις.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΜΜΑΧΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

Τῶν ἐντὸς Ἴσθμοῦ:

Ἄπαντες Πελοποννήσιοι (πλὴν Ἀργείων)

Τῶν ἐκτὸς Ἴσθμοῦ:

Μεγαρεῖς

Βοιωτοί

Λοκροί

Φωκεῖς

Ἄμβρακιῶτες

Λευκάδιοι

Ἀνακτόριοι

Πάροχοι ναυτικοῦ:

Κορίνθιοι

Μεγαρεῖς

Σικυώνιοι

Πελληγεῖς

Ἡλεῖοι

Ἄμβρακιῶτες

Λευκάδιοι

Πάροχοι ἵππικοῦ

Βοιωτοί

Φωκεῖς
Λοκροί

Πάροχοι πεζικοῦ
"Απαντες λοιποί

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΜΜΑΧΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Χίοι
Λέσβιοι
Πλαταιεῖς
Μεσσήνιοι οἱ ἐν Ναυπάκτῳ
Ἄκαρνάνες
Κερκυραῖοι
Ζακύνθιοι
Πόλεις ὑποτελεῖς:
Καρίας
Ἰωνίας
Ἑλλησπόντου
Θράκης
Κρήτης
Κυκλάδων (πλὴν Θήρας καὶ Μήλου)

Πάροχοι ναυτικοῦ:
Χίοι
Λέσβιοι
Κερκυραῖοι

Πάροχοι πεζικοῦ καὶ χρημάτων
"Απαντες λοιποί

*Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀνακοινώσεων,
ἀνάγκουση «Σιωπητηρίου».
Τὰ μέλη τοῦ θιάσου πάλι σὲ στάση «προσοχῆς».*

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ἀναγγελία θέματος.

Χειμῶν τέταρτος (428/7): Ἡ Πολιορκία τῆς Πλάταιας – Πράξις δεύτερη
Fourth Winter (428/7): The Siege of Plataea-Act II

ΑΦΗΓΗΤΗΣ/-ΕΣ

Τὸ ἐπόμενο καλοκαίρι οἱ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ σύμμαχοί
τους ἐκστρατεύσανε στὴν Πλάταια.

Ἄρχηγός ἦταν ὁ Ἀρχίδαμος Ζευξιδάμου, βασιλεὺς τῶν Λακε-
δαιμονίων.

Ἄφοῦ ἐγκατέστησε τὸ στρατόπεδό του, ἐτοιμαζόταν νὰ ἐρημώ-
σει τὴν χώρα.

Οἱ Πλαταιεῖς ἔστειλαν ἀμέσως πρέσβεις, καὶ ἄρχισαν τὶς
διαπραγματεύσεις.

ΠΛΑΤΑΙΕΙΣ

Ἄρχίδαμε καὶ Λακεδαιμόνιοι,
δὲν εἶναι δίκαιο οὔτε ἄξιο τοῦ ὀνόματός σας
νὰ ἐκστρατεύσετε ἐναντίον τῆς γῆς τῆς Πλάταιας.
Γιατὶ ὁ Παυσανίας, ὁ γιὸς τοῦ Κλεομβρότου ὁ Λακεδαιμό-
νιος,
ὅταν ἐλευθέρωσε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς Μήδους
καὶ οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες πὺν τάχθησαν στὸ πλευρό του
στὴ μάχη πὺν ἔγινε στὰ ἐδάφη μας,

ὄρισε, κανέννας νὰ μὴν ἔχει τὸ δικαίωμα
νὰ ἐκστρατεύσει ἐναντίον μας ἀδίκως,
καὶ νὰ μᾶς ὑποδουλώσει.
Τώρα ἐσεῖς, μαζί μὲ τοὺς Θηβαίους,
τοὺς χειρότερους ἐχθρούς μας,
ἔρχεστε νὰ μᾶς ὑποδουλώσετε.
Γιὰ ὄνομα τῶν θεῶν,
μὴν κάνετε κακὸ στὴν γῆ τῆς Πλάταιας.
Μὴν καταπατήσετε τοὺς παλιούς σας ὄρκους.

ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ

Δίκαια ὅσα λέτε, Πλαταιεῖς,
ἀρκεῖ οἱ πράξεις σας νὰ εἶναι σύμφωνες μὲ τὰ λόγια σας.
Τὸ καλύτερο ποὺ ἔχετε νὰ κάνετε
εἶναι νὰ μείνετε οὐδέτεροι ἀπολαμβάνοντας τὰ ὑπάρχοντα
καὶ νὰ μὴν πάρετε τὸ μέρος κανενός,
ἀλλὰ νὰ δέχεστε καὶ ἐμᾶς καὶ τοὺς ἄλλους ὡς φίλους σας
καὶ κανέναν ἀπ' τοὺς δύο γιὰ πολεμικὸ σκοπὸ.

ΠΛΑΤΑΙΕΙΣ

Μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ κάνουμε αὐτὰ
χωρὶς τὴν συγκατάθεση τῶν Ἀθηναίων,
γιατὶ τὰ παιδιὰ μας κι οἱ γυναῖκες μας
βρίσκονται ἤδη στὴν Ἀθήνα·
καὶ φοβόμαστε μήπως, μόλις ἀποχωρήσετε ἐσεῖς,
ἔρθουν ἀμέσως οἱ Ἀθηναῖοι καὶ δὲν μᾶς ἐπιτρέψουν
νὰ τηρήσουμε τοὺς ὄρκους·
ἢ, μήπως πάλι οἱ Θηβαῖοι,
ποὺ δὲν περιλαμβάνονται στοὺς ὄρκους τῆς συμφωνίας,
ἐπιχειρήσουν νὰ καταλάβουν τὴν πόλη μας.

ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ

Ἄφοῦ εἶναι ἔτσι, παραδῶστε σὲ ἐμᾶς τοὺς Λακεδαιμόνιους
τὴν πόλη καὶ τὰ σπίτια σας.

Δεῖξτε μας τὰ ὄρια τῆς γῆς σας.

Μετρῆστε καὶ τὰ δέντρα καὶ ὅ,τι ἄλλο μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ.

Ἐσεῖς μπορεῖτε νὰ φύγετε καὶ νὰ πάτε ὅπου θέλετε,
ὅσο θὰ διαρκεῖ ὁ πόλεμος.

Κι ὅταν τελειώσει, ἐμεῖς θὰ σᾶς ἐπιστρέψουμε
ὅ,τι παραλάβουμε.

ΠΛΑΤΑΙΕΙΣ

Θέλουμε πρῶτα νὰ γνωστοποιήσουμε
τις προτάσεις αὐτὲς στοὺς Ἀθηναίους.

Μέχρι νὰ γίνεῖ αὐτό, ζητᾶμε ἀνακωχὴ
καὶ νὰ μὴν ἐπιτεθεῖτε στὴν πόλη μας.

ΑΦΗΓΗΤΗΣ

Ὅταν ἔφτασαν οἱ πρέσβεις ἀπὸ τὴν Πλάταια, εἶπαν οἱ Ἀθηναῖοι:

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Πλαταιεῖς, οἱ Ἀθηναῖοι

οὔτε στὸ παρελθόν,

ἀπὸ τότε ποὺ γίναμε σύμμαχοι,

ἄφησαν ποτὲ νὰ ἀδικηθεῖτε

οὔτε τώρα θὰ τὸ ἐπιτρέψουν,

ἀλλὰ θὰ σᾶς βοηθήσουν μὲ ὅλη τους τὴν δύναμη.

Σᾶς ξορκίζου στοὺς ὅρκους

ποὺ ἔδωσαν οἱ πατέρες σας,

νὰ μείνετε πιστοὶ στὴν συμμαχία.

ΑΦΗΓΗΤΗΣ

Καὶ ἔτσι ἀπάντησαν στὸν Ἀρχίδαμο οἱ Πλαταιεῖς:

ΠΛΑΤΑΙΕΙΣ

Μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ κάνουμε
ὅσα προτείνουν οἱ Λακεδαιμόνιοι.
Ἐπιφασίσαμε νὰ μὴν προδώσουμε τοὺς Ἀθηναίους.
Θὰ ὑπομείνουμε ὅ,τι κι ἂν γίνεи,
ἀκόμα καὶ νὰ βλέπουμε τὴν χώρα μας
νὰ καταστρέφεται.

ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ

Θεοὶ καὶ ἥρωες,
ποὺ προστατεύετε τὴν γῆ τῆς Πλάταιας
—γῆ, ὅπου οἱ πρόγονοί μας,
μὲ τὴν βοήθεια τῶν κατοίκων της νίκησαν τοὺς Μήδους,
καὶ ποὺ ἐσεῖς τὴν καταστήσατε σύμβολο
τοῦ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων—
μάρτυρες εἶστε πῶς δὲν ἀδικοῦμε
<ἐμεῖς, οἱ Λακεδαιμόνιοι>
εἰσβάλλοντας σὲ αὐτὰ τὰ χῶματα,
ἀφοῦ αὐτοὶ πρῶτοι παραβίασαν τοὺς κοινούς ὄρκους.
Ἐπιτρέψτε νὰ τιμωρηθοῦν
αὐτοὶ ποὺ ἄρχισαν νὰ ἀδικοῦν.

ΑΦΗΓΗΤΗΣ

Μετὰ τὴν ἐπίκληση στοὺς θεοὺς, ἄρχισε μὲ τὸν στρατὸ τὶς
ἐχθροπραξίες.

Καὶ πρῶτα πρῶτα περιχαράκωσαν τοὺς Πλαταιεῖς μὲ κορμούς
δέντρων ποὺ ἔκοψαν, γιὰ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ βγαίνει κανένας
τους ἔξω.

Ἐπειτα ἄρχισαν νὰ σωρεύουν χῶμα πρὸς τὸ μέρος τῆς πόλης,
ἐλπίζοντας πῶς θὰ τὴν κυριεύσουν πάρα πολὺ γρήγορα μὲ τὸσο
στρατὸ ποὺ ἐργάζονταν ἐκεῖ.

Ἐκοβαν ξύλα ἀπὸ τὸν Κιθαιρῶνα καὶ τὰ ἔστηναν σταυρωτὰ ἀπὸ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην πλευρὰ τοῦ σωριασμένου χώματος, γιὰ νὰ μὴ σκορπίζεται σὲ μεγάλη ἔκταση τὸ ἀνάχωμα.

Ἐφερναν καὶ στοίβαζαν ἐκεῖ θάμνους, πέτρες, χῶμα καὶ ὅ,τι ἄλλο συντελοῦσε στὴν ἀνέγερση τοῦ ἀναχώματος.

Ἐπὶ ἑβδομηῆντα ἡμέρες καὶ νύχτες συσσώρευαν συνεχῶς δουλεύοντας σὲ βάρδιες.

Βλέποντας οἱ Πλαταιεῖς τὸ ἀνάχωμα νὰ ὑψώνεται, ἄρχισαν νὰ χτίζουν ἀπὸ μέσα δεύτερο τεῖχος στὸ σημεῖο ὅπου κατέληγε ἡ ἐπιχωμάτωση, μὲ ξύλα καὶ πλίνθους ἀπὸ τὰ κοντινὰ σπίτια ποὺ τὰ κατεδάφιζαν.

Ἐφτιαχναν καὶ προκαλύμματα ἀπὸ δέρματα, ὥστε τὰ ξύλα καὶ ὅσοι ἐργάζονταν ἐκεῖ νὰ μὴ εἶναι ἐκτεθειμένοι σὲ ἐμπρηστικὰ βέλη.

Τὸ τεῖχος ἔφτανε σὲ μεγάλο ὕψος ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνάχωμα προχωροῦσε μὲ τὴν ἴδια ταχύτητα.

Οἱ Πλαταιεῖς τότε σκέφτηκαν νὰ ἀνοίξουν τρύπα στὸ σημεῖο τοῦ τείχους ποὺ ἀκουμποῦσε τὸ ἀνάχωμα καὶ νὰ τραβοῦν τὸ χῶμα πρὸς τὰ μέσα.

Οἱ Πελοποννήσιοι ὅμως τὸ κατάλαβαν καὶ ἄρχισαν νὰ γεμίζουν καλαμένια κοφίνια μὲ πηλό, ὥστε νὰ μὴ διασκορπίζεται καὶ νὰ μὴ μεταφέρεται εὐκόλα ὅπως τὸ χῶμα.

Βλέποντας οἱ Πλαταιεῖς ὅτι τὸ τέχνασμά τους ἐμποδιζόταν, ἔσκαψαν σήραγγα μέσα στὴν πόλη καὶ ἀφοῦ ὑπολόγισαν νὰ φτάνει ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ ἀνάχωμα, τραβοῦσαν πάλι τὸ χῶμα πρὸς τὸ μέρος τους.

Ἦστερα ἄρχισαν ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρο τοῦ ἀναχώματος ὡς τὸ ἄλλο νὰ χτίζουν νέο τεῖχος σὲ σχῆμα ἡμισελήνου, ὥστε, ἂν κυριευόταν τὸ μεγάλο τεῖχος, νὰ ἄντεχε ἐκεῖνο.

Οἱ Πελοποννήσιοι, ἐνῶ συνέχιζαν τὴν ἐπιχωμάτωση, ἔφεραν πολιορκητικὲς μηχανὲς γιὰ νὰ χτυπήσουν τὴν πόλη.

Μία στήθηκε στὸ ἀνάχωμα καὶ γκρέμισε μεγάλο μέρος τοῦ ψηλοῦ τείχους καὶ κατατρόμαξαν οἱ Πλαταιεῖς.

“Ὅμως τὶς μηχανὲς ποὺ ἦταν σὲ ἄλλα σημεῖα στημένες, τὶς ἔπιαναν μὲ θηλιές καὶ τὶς ἀναποδογύριζαν.

Κι ἀπὸ τὶς ἄκρες δύο κεραιῶν ποὺ ἦταν ἀκουμπισμένες γερτὰ στὸ τεῖχος καὶ ἐξῆιχαν ἀπὸ αὐτό, κρέμασαν μὲ μακριὲς σιδερένιες ἀλυσίδες μεγάλα δοκάρια, τὰ ὅποια τραβοῦσαν πρὸς τὰ πάνω καὶ μόλις τὸ ἔμβολο τῆς μηχανῆς πήγαινε νὰ κρούσει κάποιιο σημεῖο, ἄφηναν τὶς ἀλυσίδες καὶ τὸ δοκάρι πέφτοντας μὲ μεγάλη φόρα ἔσπαζε τὴν προεξέχουσα κεφαλὴ τοῦ ἐμβόλου/— /ἡ δὲ ρύμη ἐπίπτουσα ἀπεκαύλιζε τὸ προῦχον τῆς ἐμβολῆς.

Οἱ Πελοποννήσιοι βλέποντας ὅτι οἱ πολιορκητικὲς μηχανὲς δὲν ἔφεραν ἀποτέλεσμα καὶ τὸ ἀνάχωμα ἀντιμετωπιζόταν μὲ μηνοειδὲς ἀντιτείχισμα, θεώρησαν ὅτι μὲ τὰ ὑπάρχοντα μέσα ἦταν ἀδύνατο νὰ κυριεύσουν τὴν πόλη καὶ σκέφτηκαν νὰ τὴν περιτειχίσουν.

Προτοῦ ὅμως ξεκινήσουν τὸ σχέδιο, ἀποφάσισαν νὰ δοκιμάσουν, ὅταν θὰ φυσοῦσε εὐνοϊκὸς ἄνεμος, νὰ πυρπολήσουν τὴν πόλη, ποὺ δὲν ἦταν ἄλλωστε μεγάλη.

Ἐφερναν λοιπὸν δεμάτια ξερόκλαδα καὶ τὰ ἔριχναν πρῶτα στὸ κενὸ μεταξὺ τείχους καὶ ἀναχώματος καὶ μετὰ σὲ ἄλλα μέρη ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλης, ὅσο πιὸ μακριὰ μπορούσαν.

Ἦστερα πέταξαν ἀναμμένους δαυλοὺς μὲ θειάφι καὶ πίσσα καὶ ἔβαλαν φωτιά.

Καὶ ἐγένετο φλόξ τοσαύτη ὅσῃν οὐδεὶς πω ἔς γε ἐκεῖνον τὸν χρόνον χειροποίητον εἶδεν.

-/Κανείς μέχρι τότε δὲν εἶχε δεῖ τόσο μεγάλη φωτιά νὰ ἔχει βάλει ἀνθρώπου χέρι.

Τούτη ἡ πυρκαγιά ἦταν τόσο μεγάλη πὺν λίγο ἔλειψε νὰ ἀφανίσει τοὺς Πλαταιεῖς πὺν εἶχαν γλιτώσει ἀπὸ τόσοις ἄλλοις κινδύνους.

Λέγεται πὺς συνέβη καὶ αὐτό, νὰ ξεσπάσει μεγάλη καταιγίδα μὲ πολὺν νερὸ πὺν ἔσβησε τὴν φωτιά κι ἔτσι ἀποσοβήθηκε ὁ κίνδυνος.

Ὑστερα κι ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποτυχία οἱ Πελοποννήσιοι ἀπέσυραν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ, ἀφήνοντας ἓνα μικρότερο καὶ ἄρχισαν νὰ περιτειχίζου τὴν πόλη τῆς Πλάταιας.

Κι ὅταν τὴν ἐποχὴ πὺν ἀνατέλει ὁ Ἄρκτουρος τὸ ἔργο εἶχε τελειώσει, ἄφησαν φρουρὲς καὶ κατευθύνθησαν καθένας στὴν πόλη του.

Σκημὴ μάχης ἐμπνευσμένη ἀπὸ γλυπτὸς διάκοσμοις ἀρχαίων ναῶν.

ΣΤΑΣΙΜΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

*Μουσική. Ἀπαγγελία ποιήματος
(«Τοῦ Θερίου» Μίλτον Σαχτούρη).*

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ ΤΡΙΤΟ

*Ἦχος ἀπὸ πένθιμους κτύπους καμπάνας. Δύο χορεῖες σὲ τε-
λετουργικὸ σχηματισμὸ παίρνονν θέσεις. Ἡ εἰκόνα τῆς μίας
παραπέμπει σὲ κηδεῖα, τῆς ἄλλης σὲ ἀσθενεῖς τρόφιμους ἰδρύ-
ματος. Ὁ Ἱστορικός περιδιαβάζει στὴν σκηρὴ κατευθύνοντας
βωβὰ τὴν συνοδευτικὴ τῶν λόγων κινησιογραφία.*

Ἀναγγελίης θεμάτων.

Χειμῶν πρῶτος-θέρους δεῦτερο (431/430 π.Χ.): Ἐπιτάφιος Λόγος Περικλέους-Λοιμὸς

First Winter-Second Summer (431/430 B.C.): The Public Funeral in Athens by Pericles-The Plague in Athens

ΕΠΑΙΝΟΣ

Οἱ περισσότεροι ἀπ' ὅσους ἔχουν ὡς τώρα μιλήσει ἀπὸ τὸ βῆμα αὐτό, ἐπαινοῦν αὐτὸν ποὺ πρόσθεσε στὴν τελετὴ τὸν ἐπιτάφιο λόγο, λέγοντας πὼς εἶναι καλὸ νὰ ἐκφωνεῖται πρὸς τιμὴν αὐτῶν ποὺ ἔπεσαν στὸν πόλεμο. Ἐγὼ ὅμως θὰ τὸ θεωροῦσα ἀρκετὸ γιὰ ἄνδρες ποὺ ἀπέδειξαν τὴν ἀρετὴ τους μὲ ἔργα, μὲ ἔργα νὰ ἐκδηλώνουμε καὶ τίς τιμές, ὅπως ἡ ἐπίσημη τελετὴ ποὺ βλέπετε νὰ τελεῖται τώρα ἐδῶ δημοσίως καὶ νὰ μὴν διακυβεύεται ἡ ὑστεροφημία πολλῶν ἀπὸ τὸ στόμα ἑνὸς ρήτορα, εἴτε μιλήσει ἐπάξια εἴτε ἀνάξια τῆς ἀρετῆς τους. Γιατὶ εἶναι δύσκολο νὰ μιλήσει κανεὶς ἀντικειμενικά, ἐκεῖ ποὺ μὲ δυσκολία ἐξασφαλίζεται ἡ κοινὴ περὶ ἀληθείας ἀντίληψη. Γιατὶ οἱ ἔπαινοι ποὺ λέγονται γιὰ τοὺς

ἄλλους εἶναι πιστευτοὶ μόνο μέχρι τοῦ σημείου ποῦ ὁ καθένας πιστεύει πῶς εἶναι κι ὁ ἴδιος ἱκανὸς νὰ πράξει κάτι ἀπὸ αὐτὰ ποῦ ἄκουσε· ἀντίθετα ὅ,τι ὑπερβαίνει τὶς δυνάμεις του, ἀπὸ φθόνο, ἀρνεῖται νὰ τὸ πιστεύσει.

Ἄρξομαι ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον...

ΛΟΙΜΟΣ

Ἡ ἀρρώστια ἄρχισε, ὅπως λένε, πρῶτα ἀπὸ τὴν Αἰθιοπία, στὴν Ἄνω Αἴγυπτο, ἔπειτα κατέβηκε στὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Λιβύη καὶ στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς χώρας τοῦ Βασιλέως. Στὴν Ἀθήνα ἐμφανίστηκε ξαφνικὰ καὶ οἱ πρῶτοι ποῦ προσβλήθηκαν ἦταν στὸν Πειραιά. Λένε πῶς εἶχαν δηλητηριάσει τὰ πηγάδια οἱ Πελοποννήσιοι.

ΕΠΑΙΝΟΣ

Θὰ ἀρχίσω ἀπὸ τοὺς προγόνους πρῶτα. Γιατὶ εἶναι δίκαιο καὶ πρέπον σὲ τέτοιες περιστάσεις νὰ τιμᾶμε πρωτίστως τὴν μνήμη τῶν προγόνων. Γιατὶ (ἐκεῖνοι) τὴν χώρα κατοικώντας ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, γενιά μὲ γενιά, μᾶς τὴν παρέδωσαν ἐλεύθερη χάρις στὴν ἀρετὴ τους. Καὶ ἐκεῖνοι ἀξίζουσι τὸν ἔπαινο καὶ ἀκόμα περισσότερο οἱ πατέρες μας. Γιατὶ μαζί μὲ ὅσα κληρονόμησαν οἱ ἴδιοι, ἀπέκτησαν τὸ κράτος ποῦ ἔχουμε σήμερα μὲ ἀγῶνες πολλοὺς καὶ μᾶς τὸ κληροδότησαν μαζί μὲ τὰ πρῶτα. Τὸ μεγαλύτερο ὅμως μέρος τῆς ἐπικράτειας τὸ αὐξήσαμε ἐμεῖς, ὅσοι σήμερα βρισκόμαστε στὴν ὠριμὴ ἡλικία τοῦ πολιτικοῦ βίου, καὶ τὴν πόλιν προετοιμάσαμε ὥστε νὰ εἶναι σὲ κάθε τομέα ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ αὐτάρκης σὲ περίοδο πολέμου καὶ εἰρήνης. Ἐγὼ τὰ πολεμικὰ ἔργα...

ΛΟΙΜΟΣ

Ἐγὼ τώρα θὰ περιγράψω τὸν τρόπο ἐκδήλωσης τῆς νόσου καὶ τὰ συμπτώματά της·

γιατί τὴν πέρασα ὁ ἴδιος καὶ εἶδα πολὺ κόσμο
ποῦ εἶχε προσβληθεῖ ἀπὸ αὐτήν.

ΕΠΑΙΝΟΣ

Ἐγὼ τὰ πολεμικὰ ἔργα, μὲ τὰ ὁποῖα ἀποκτήθηκε τὸ καθετί,
καὶ τὸ πῶς ἐμεῖς ἢ οἱ πατέρες μας ἀποκρούσαμε μὲ θάρρος
Ἕλληνα ἢ βάρβαρο εἰσβολέα, γιὰ νὰ μὴ μακρηγορῶ μπρο-
στὰ σὲ κόσμο ποῦ τὰ γνωρίζει καλά, θὰ παραλείψω.

ΛΟΙΜΟΣ

Ἄλλους τοὺς ἔπιανε ξαφνικὸς πονοκέφαλος μὲ ὑψηλὸ πυρετό.
Τὰ μάτια κοκκίνιζαν καὶ ἔτσουζαν πολὺ.
Ὁ φάρυγγας γίνονταν αἱματώδης
καὶ ἡ ἀναπνοὴ ἀνέδιδε παράξενη δυσσομία.
Ὑστερα ὁ πόνος κατέβαινε στὸ στῆθος μὲ ἰσχυρὸ βῆχα.
Κι ὅταν πήγαινε στὴν καρδιὰ ἔφερνε ἀνακάτωμα
καὶ ἀκολουθοῦσαν ἰσχυροὶ σπασμοὶ καὶ ἐμετοὶ χολῆς.

ΕΠΑΙΝΟΣ

Ἄλλὰ μὲ ποιὰ ἦθη καὶ μὲ ποιὸ πολίτευμα καὶ μὲ ποιούς
τρόπους ζωῆς ἐπιτύχαμε τὴν μεγάλη ἀκμή, αὐτὰ ἀφοῦ δη-
λώσω πρῶτα, θὰ ἔλθω καὶ στὸν ἔπαινο τῶν νεκρῶν, θεω-
ρώντας ὅτι εἶναι πρέπον στὴν παροῦσα συγκυρία νὰ εἰπω-
θοῦν αὐτὰ καὶ συμφέρον νὰ τὰ ἀκούσει τὸ πλῆθος τῶν πολι-
τῶν καὶ τῶν ξένων.

ΛΟΙΜΟΣ

Τὸ σῶμα τοῦ ἀρρώστου ἦταν κατακόκκινο,
κατὰ τόπους μελανιασμένο,
γεμάτο φλύχταινες καὶ ματωμένα ἔξανθήματα.
Οἱ περισσότεροι πέθαιναν ἀπὸ ὑψηλὸ πυρετό
τὴν ἑβδομῆ ἢ τὴν ἑνατῆ ἡμέρα.
Ἐὰν γλίτωναν...

ΕΠΑΙΝΟΣ

Ἔχουμε πολίτευμα πού δὲν μιμεῖται τοὺς νόμους τῶν ἄλλων.
Ἀντίθετα, ἐμεῖς εἴμαστε ὑπόδειγμα κράτους γιὰ ἄλλους πα-
ρὰ μιμητὲς ἄλλων. Τὸ πολίτευμά μας καλεῖται «δημοκρα-
τία»...

ΛΟΙΜΟΣ

Ἡ ἀρρώστια κατέβαινε στὴν κοιλιακὴ χώρα
προκαλώντας ἔλκη καὶ ἀκατάσχετη διάρροια,
ἀπ' τὴν ὁποία οἱ περισσότεροι κατέληγαν ἀπὸ ἐξάντληση.
Γιατὶ τὸ κακὸ προσέβαλλε ὅλο τὸ σῶμα
ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ κεφάλι
καὶ φτάνοντας μέχρι τὰ ἄκρα τοῦ ἀρρώστου.

ΕΠΑΙΝΟΣ

Τὸ πολίτευμά μας καλεῖται «δημοκρατία»...

ΛΟΙΜΟΣ

Ἡ ἀρρώστια χτυποῦσε στὰ γεννητικὰ ὄργανα
καὶ στὰ δάχτυλα τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδιῶν...

ΕΠΑΙΝΟΣ

Τὸ πολίτευμά μας καλεῖται «δημοκρατία», ἐπειδὴ τὴν ἀρχὴν
κατέχει ὁ λαὸς καὶ ὄχι οἱ ὀλίγοι. Οἱ νόμοι μας ἐξασφαλίζουν
σὲ ὅλους ἰσότητα ἐνῶ ὁ κάθε πολίτης ἀνέρχεται στὰ δημόσια
ἀξιώματα, ὄχι ἔνεκα τῆς κοινωνικῆς του θέσεως ἀλλὰ τῆς
προσωπικῆς του ἀξίας. Ὅχι μόνο στὸν δημόσιο βίον πολι-
τευόμαστε μὲ φιλελεύθερο πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ στίς καθημερι-
νὲς μας σχέσεις δὲν δείχνουμε καχυποψία καὶ ὀργὴ πρὸς τὸν
συμπολίτη.

ΛΟΙΜΟΣ

Πολλοί, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν πόνο,
ἔκοβαν τοὺς ὄρχεις καὶ τὰ αἰδοῖα,

τὰ δάχτυλα τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδιῶν τους.
Κάποιοι ἔβγαζαν ἀκόμη καὶ τὰ μάτια τους.
Ἄλλοι, μόλις κάπως συνέρχονταν ἀπὸ τὴν ἀρρώστια,
πάθαιναν ὀλικὴ ἀμνησία καὶ δὲν ἀναγνώριζαν
τὸν ἑαυτό τους καὶ τοὺς δικούς τους.

ΕΠΑΙΝΟΣ

Ἄνεκτικοὶ στὶς ἰδιωτικὲς μας συναναστροφές, στὰ δημόσια
ἀπέχουμε ἀπὸ τὴν παρανομία, ἀπὸ σεβασμὸ πρὸ πάντων
στὶς ἐπιταγές τῶν ἐκάστοτε κυβερνώντων καὶ τῶν νόμων,
ἰδίως ἐκείνων ὅσοι ἔχουν θεσπιστεῖ πρὸς ὑπεράσπιση τῶν
ἀδυνάτων, πού μολονότι ἄγραφοι, ἐπιφέρουν ὁμολογουμένως
ὄνειδος στὸν παραβάτη.

ΛΟΙΜΟΣ

Τὰ ὄρνεα καὶ τὰ τετράποδα,
ὅσα ἀγγίζουσιν ἀνθρώπινο κρέας,
παρόλο πὺ πολλοὶ ἔμεναν ἄταφοι,
δὲν τοὺς πλησίαζαν
ἢ ἐὰν τοὺς ἔτρωγαν, ψοφοῦσαν.

Ἄπόδειξη:

ἢ ἐξαφάνιση τῶν πτωματοφάγων ὀρνέων καὶ τῶν σκύλων.

ΕΠΑΙΝΟΣ

Γιὰ τὴν ἀναψυχὴ τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοὺς μόχθους ἐφηύραμε
πολλοὺς τρόπους ψυχαγωγίας, μὲ ἀγῶνες καὶ θρησκευτικὲς
γιορτές πὺ καθιερώσαμε καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τοῦ ἔτους,
καὶ μὲ εὐπρεπεῖς ἐγκαταστάσεις, τῶν ὁποίων οἱ ἀνέσεις
βοηθοῦν νὰ ξεχαστοῦν τὰ προβλήματα τῆς μέρας.

ΛΟΙΜΟΣ

Τὸ φοβερότερο ὅμως ἀπ' ὅλα σὲ τοῦτο τὸ κακὸ
ἦταν ἡ κατάθλιψη,
ὅταν καταλάβαινε κανεὶς ὅτι εἶχε ἀρρωστήσει,

γιατί τούς ἔπιανε ἀμέσως ἀπελπισία
καὶ ἐπειδὴ κολλοῦσαν τὴν ἀρρώστια ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλον,
πέθαιναν σωρηδὸν σὰν τὰ ζῶα.

ΕΠΑΙΝΟΣ

Χάριν τοῦ μεγέθους τῆς ἐπικράτειάς μας, εἰσάγονται ἀπὸ
κάθε γωνιὰ τοῦ κόσμου τὰ πάντα, καὶ μπορούμε πραγματικὰ
νὰ ἀπολαμβάνουμε τὰ ξένα προϊόντα μὲ τὴν ἴδια εὐκολία
ποὺ καταναλώνουμε τὰ ἐγχώρια.

ΛΟΙΜΟΣ

Ὁ ὄλεθρος συντελοῦνταν σὲ συνθῆκες ἀπολύτου ἀναρχίας.
Οἱ νεκροὶ κείτονταν ὁ ἓνας πάνω στὸν ἄλλο.
Ἄλλοι μισοπεθαμένοι κυλιοῦνταν στοὺς δρόμους
καὶ γύρω ἀπὸ τὶς βρύσες ἀπὸ τὴν λαχτάρα τους γιὰ νερό.
Τὰ ἱερά, ὅπου εἶχαν κατασκηνώσει οἱ ἄρρωστοι,
ἦταν διάσπαρτα ἀπὸ πτώματα,
ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι στὴν ἀπόγνωσή τους
ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὰ ἱερά καὶ τὰ ὄσια.

ΕΠΑΙΝΟΣ

Φιλοκαλοῦμεν γὰρ μέτ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ
μαλακίας...

ΛΟΙΜΟΣ

« Ἦξει δωριακὸς πόλεμος καὶ λοιμὸς ἅμ' αὐτῶ »

ΕΠΑΙΝΟΣ ΚΑΙ ΛΟΙΜΟΣ

(σὲ παράλληλη ἐκφώνηση τὰ χωρία ἐντὸς τῶν σημείων //)

ΕΠΑΙΝΟΣ

//Καλλιεργοῦμε τὸ κάλλος μὲ λιτότητα καὶ φιλοσοφοῦμε
δίχως μαλθακότητα. Τὸν πλοῦτο τὸν χρησιμοποιοῦμε ὡς
εὐκαιρία γιὰ ἔργα καὶ ὄχι γιὰ προσωπικὴ ἐπίδειξη, κι

ἐνῶ ὁ καθένας μας καταγίνεται μὲ ἄλλη ἐργασία, ὅλοι γνωρίζουν ἐπαρκῶς τὰ πολιτικά· γιατί εἴμαστε οἱ μόνοι ποὺ θεωροῦμε ὄχι ἀπράγμονα ἀλλὰ ἄχρηστο ὅποιον δὲν μετέχει στὰ κοινά. Συγκεφαλαιώνοντας, ἡ Ἀθήνα, λέω, ἀποτελεῖ σχολεῖο τῆς Ἑλλάδας, καὶ ὁ καθένας ξεχωριστὰ ἀπὸ τοὺς πολίτες, μοῦ φαίνεται, διαθέτει στὴν συγκρότησή του τὴν ικανότητα νὰ προσαρμόζεται στὶς ποικίλες ἐκφάνσεις τῆς πολιτικῆς δράσεως μὲ καταπληκτικὴ εὐστροφία καὶ χάρη.//

ΛΟΙΜΟΣ

//Καὶ τὰ ἔθιμα τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν καταπατήθηκαν ὅλα καὶ τοὺς ἔθαβαν, ὁ καθένας ὅπως μποροῦσε.

Καὶ ἀπὸ ἄλλες ἀπόψεις

ὁ λοιμὸς ἔγινε ἀφορμὴ γιὰ μεγαλύτερη ἀνομία στὴν πόλη.

Γιατὶ εὐκολότερα τώρα ἀποτολμοῦσε κανεὶς πράγματα ποὺ πρωτύτερα ἀπέφευγε νὰ πράξει.

Ἀφοῦ ἔβλεπαν πόσο ἀπότομα ἦταν τὰ γυρίσματα τῆς τύχης.

Ἀποφάσιζαν λοιπὸν νὰ χαροῦν τὴν ζωὴ τους πιστεύοντας ὅτι ὅλα ἦταν ἐφήμερα...

Ἔτσι ἡ ἀπόλαυση τῆς στιγμῆς θεωρήθηκε καλὸ καὶ χρήσιμο...

Καὶ κανένας φόβος θεῶν ἢ νόμος ἀνθρώπων

δὲν τοὺς συγκρατοῦσε πλέον,

ἀφοῦ δὲν ἤξεραν γιὰ πόσο καὶ ἂν θὰ ζήσουν.//

ΕΠΑΙΝΟΣ

Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ νεκροὶ φάνηκαν καθόλα ἀντάξιοι τῆς πόλεως.

«Ἀνδρῶν γὰρ ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος».

Αὐτοὺς λοιπὸν πρέπει νὰ ἔχετε ὑπόδειγμα,

γιατὶ «τὸ εὐδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐψυχον».

Οἱ λοιποὶ ἐπιζῶντες
δὲν ἔχετε παρὰ νὰ εὐχέστε
τὸ πατριωτικὸ σας φρόνημα νὰ τύχει μεγαλύτερης ἀσφα-
λείας.

Ὁ ἡθοιοπὸς Πανάγος Ἰωακείμ στὸν ρόλο τοῦ Περικλῆ.

ΣΤΑΣΙΜΟ ΤΡΙΤΟ

*Μουσική. Ἀπαγγελία ποιήματος
(ἀπὸ τὴν «Ἀμοργὸ» τοῦ Νίκου Γκάτσου)*

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ἀναγγελία θέματος

Θέρος πέμπτο (427 π.Χ.): Πλάταιας ἄλωσις – Τρίτη Πράξι
Fifth Summer (427 B.C.): The Fall of Plataea – Act III

ΑΦΗΓΗΤΗΣ

Στὴ διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ, μὴν ἔχοντας πιά τρῶφιμα καὶ ἀδυνατώντας νὰ ἀντέξουν τὴν πολιορκία, οἱ Πλαταιεῖς παραδόθησαν στοὺς Πελοποννησίους.

Καὶ εἰπώθησαν αὐτὰ ἐνώπιον τῶν δικαστῶν τῆς Σπάρτης:

ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΙ

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ παρόντος πολέμου
προσφέρατε ἀγαθές ὑπηρεσίες στοὺς Λακεδαιμονίους;

ΠΛΑΤΑΙΕΙΣ

Ἡ στάση μας ὑπῆρξε ἄψογη στὸν πόλεμο μὲ τοὺς Μήδους
καὶ στὴν εἰρήνη πὸ ἀκολούθησε.

Τὶς Σπονδὲς δὲν τὶς παραβιάσαμε πρῶτοι ἐμεῖς,
ἀντίθετα πολεμήσαμε πρῶτοι μαζί σας
γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδας·
μόνοι ἐμεῖς ἀπ' ὅλους τοὺς Βοιωτοὺς.

Στὴν ναυμαχία τοῦ Ἀρτεμισίου
καὶ στὴν μάχη πὸ ἔγινε στὰ δικά μας χῶματα,
σταθήκαμε στὸ πλευρὸ τὸ δικό σας καὶ τοῦ Παυσανία.

ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΟΙ

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ παρόντος πολέμου
προσφέρατε ἀγαθές ὑπηρεσίες στοὺς Λακεδαιμονίους;

ΠΛΑΤΑΙΕΙΣ

Εἰδικὰ σὲ σᾶς, Λακεδαιμόνιοι,
τότε πὺ φόβος καὶ τρόμος εἶχε κυριεύσει τὴν Σπάρτη
μετὰ τὸν σεισμό,
ὅταν ἐπαναστάτησαν οἱ Εἰλωτες στὴν Ἰθώμη,
ἐμεῖς στείλαμε τὸ ἓνα τρίτο τῆς δύναμής μας
γιὰ νὰ σᾶς βοηθήσουμε.
Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ τὰ ξεχνᾶτε αὐτά.
Οἱ Θηβαῖοι μᾶς ἔκαναν πολλὰς ἀδικίες
καὶ τελευτᾶτα ἐπιχείρησαν νὰ καταλάβουν τὴν πόλιν μας
σὲ καιρὸ εἰρήνης καὶ μάλιστα σὲ ἡμέρα γιορτῆς.
Δίκαια λοιπὸν τοὺς τιμωρήσαμε,
σύμφωνα μὲ τὴν κοινῶς ἀποδεκτὴ ἀρχὴ
ὅτι εἶναι θεμιτὸ νὰ ἀποκρούει κανεὶς τὸν εἰσβολέα.

ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΟΙ

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ παρόντος πολέμου
προσφέρατε ἀγαθές ὑπηρεσίες στοὺς Λακεδαιμονίους;

ΠΛΑΤΑΙΕΙΣ

Ἄν νομίζετε ὅτι οἱ Θηβαῖοι σᾶς εἶναι τώρα χρήσιμοι,
πολὺ πιὸ χρήσιμοι ἤμασταν ἐμεῖς καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες,
ὅταν διατρέχατε μεγάλο κίνδυνο.
Ὅταν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ὁ βάρβαρος
ἀπειλοῦσε νὰ ὑποδουλώσει τοὺς πάντες,
ἐκεῖνοι ἐμήδισαν. Ἐμήδισαν!
Μὴν τὰ ξεχνᾶτε αὐτά.

ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΙ

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ παρόντος πολέμου
προσφέρατε ἀγαθὲς ὑπηρεσίες στοὺς Λακεδαιμονίους;

ΠΛΑΤΑΙΕΙΣ

Θὰ φανεῖ τερατῶδες
νὰ καταστρέψουν τὴν Πλάταια οἱ Λακεδαιμόνιοι,
καί, ἐνῶ οἱ πατέρες σας ἀνέγραψαν τὸ ὄνομα τῆς πόλης
στὸν τρίποδα τῶν Δελφῶν γιὰ τὴν ἀνδρεία της,
ἐσεῖς νὰ τὴν ἐξαφανίσετε ἐκ θεμελίων
ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ κόσμο.

Μικρὴ παύση

Εἴμαστε ἐγκαταλειμμένοι καὶ ἀβοήθητοι,
ἐμεῖς οἱ Πλαταιεῖς,
ποὺ τὰ δώσαμε ὅλα στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἑλλάδα.
Σᾶς ἐξορκίζουμε στοὺς θεούς, Λακεδαιμόνιοι,
μὴν θανατώσετε αὐτοὺς
ποὺ δὲν πρέπει καθόλου νὰ θανατώσετε.

ΑΦΗΓΗΤΗΣ/-ΕΣ

Κι ἐκεῖνοι ἔφεραν μπροστὰ ἕναν ἕναν τοὺς αἰχμαλώτους τῆς
Πλάταιας καὶ τοὺς ρωτοῦσαν...

Ἄν εἶχαν κάνει σὲ αὐτὸν τὸν πόλεμο κάτι καλὸ γιὰ τοὺς Λα-
κεδαιμονίους καὶ τοὺς συμμάχους.

Κι ὅταν ἐκεῖνοι ἀπαντοῦσαν ἀρνητικά, τοὺς σκότωναν ὅλους
ἀνεξαίρετως.

Τοὺς ἐκτελοῦσαν ἕναν ἕναν.

Τὴν πόλη ἀρχικὰ τὴν παρέδωσαν σὲ ἐξορίστους ἀπὸ τὰ Μέγαρα.

Ἵστερα τὴν κατεδάφισαν ἐκ θεμελίων καὶ ἔχτισαν κοντὰ στὸν ναὸ τῆς Ἥρας ἕνα διώροφο ξενῶνα μῆκους διακοσίων ποδιῶν.

Τὶς γαῖες τὶς δῆμευσαν καὶ τὶς παρέδωσαν γιὰ ἐκμετάλλευση στοὺς Θηβαίους.

Αὐτὴν τὴν κατάληξιν εἶχαν οἱ Πλαταιεῖς.

Ἐνενήντα τρία χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ ἡ πόλις συμμάχησε μὲ τοὺς Ἀθηναίους.

Ἡ διεθνὴς ομάδα τῶν σπουδαστῶν τοῦ προγράμματος «Θουκυδίδης Δραματικός: Τὸ Θέατρο τοῦ Πολέμου» 2016.

ΚΡΙΣΙΣ ΠΡΩΤΗ

Μουσική.

Ἡ πρώτη ἐκδοχή στήν ἀρχαία ἐλληνική ἀποδίδεται ἀπό τὸν Ἱστορικό. Φράσεις τοῦ ἀποσπάσματος ἐπαναλαμβάνονται, ὡς ἀντηχήσεις, σὲ ξένες γλῶσσες (ἀγγλικά, τουρκικά, κινέζικα, κ.α.)

Καὶ ἐπέπεσε πολλὰ καὶ χαλεπὰ ταῖς πόλεσι
Γιγνόμενα μὲν καὶ αἰεὶ ἐσόμενα
ἕως ἄν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾗ.
Ἐν μὲν γὰρ εἰρήνῃ καὶ ἀγαθοῖς πράγμασιν
αἶ τε πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται
ἀμείνους τὰς γνώμας ἔχουσι
διὰ τὸ μὴ ἐς ἀκουσίους ἀνάγκας πίπτειν.
Ὁ δὲ πόλεμος ὑφελὼν τὴν εὐπορίαν τοῦ καθ' ἡμέραν
βίαιος διδάσκαλος καὶ πρὸς τὰ παρόντα
τὰς ὀργὰς τῶν πολλῶν ὁμοιοῖ.

Δεύτερη ἐκδοχή

Τέτοιες μεγάλες συμφορὲς
ἔπεσαν στὶς πόλεις
ἐξαιτίας τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν.
Τέτοιες ποὺ γίνονται καὶ θὰ γίνονται πάντα
ὅσο ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου παραμένει ἴδια.

Ἄλλοτε περισσότερο καὶ ἄλλοτε λιγότερο ἄγριες.
Καὶ μὲ διαφορὰς στίς ἐκφάνσεις τους
ἀνάλογα μὲ τίς ἐκάστοτε
μεταβολὰς τῶν συγκυριῶν.
Στὴν εἰρήνη καὶ σὲ καιροὺς εὐτυχίας
οἱ πόλεις καὶ τὰ ἄτομα σκέπτονται καλύτερα,
ἐπειδὴ δὲν πιέζονται ἀπὸ ἐξωγενεῖς παράγοντες.
Ὁ πόλεμος ὅμως στερώντας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους
τὴν εὐκολία τῆς καθημερινότητος,
τοὺς διδάσκει τὴν βία
καὶ ἐξομοιώνει τὴν ὀργή τους
μὲ τὴν ζώωδη ἀγριότητά του.

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ ΠΕΜΠΤΟ

Ἀναγγελία θέματος.

Θέρος ἕβδομο (425 π.Χ.): Κερκυραίων στάσις – Τελευταία Πράξι
Seventh Summer (425 B.C.): The civil war in Coreyra: Final Part

ΑΦΗΓΗΤΗΣ/-ΕΣ

Κατὰ τὸ παρὸν θέρος, οἱ Ἀθηναῖοι φθάνοντας στὴν Κέρκυρα ἐπιχείρησαν μαζί με τοὺς δημοκρατικούς Κερκυραίους νὰ ἐπιτεθοῦν στοὺς ὀλιγαρχικούς, τοὺς ἐγκατεστημένους στὸ ὄρος τῆς Ἰστώνης.

Κυρίευσαν τὸ ὄχυρωμα με ἔφοδο. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ συνθηκολόγησαν με τὸν ὄρο νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα καὶ γιὰ τὴν τύχη τους νὰ ἀποφασίσει ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου στὴν Ἀθήνα.

Οἱ ἀρχηγοὶ ὅμως τῆς δημοκρατικῆς παράταξης τῶν Κερκυραίων, ἐπειδὴ φοβήθηκαν μήπως οἱ Ἀθηναῖοι δὲν τοὺς θανάτωσουν μὲν τὸς μεταφέρουν στὴν Ἀθήνα, τοὺς συνέλαβαν καὶ τοὺς ἐκλείσαν σὲ ἓνα μεγάλο οἶκημα.

Ἐπειτα τοὺς περνοῦσαν δεμένους τὸν ἓναν με τὸν ἄλλον ἀνάμεσα ἀπὸ δύο σειρὲς παραταγμένων ὀπλιτῶν ποὺ τοὺς χτυποῦσαν...

(παρεμβολή)

με μαστίγια

...καὶ τοὺς πλήγωναν, κατὰ βούλησιν, ἐὰν τύχαινε κανεὶς τοὺς
κι ἔβλεπε κάποιον προσωπικὸ ἐχθρὸ του.

Διαπόμπευσαν καὶ σκότωσαν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο πολλοὺς...

(παρεμβολή)

πάνω ἀπὸ ἐξήντα ἄνδρες

...χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν ἐκεῖνοι ποὺ ἦταν μέσα στὸ οἶκημα.
Μόλις ὅμως τὸ κατάλαβαν...

(παρεμβολή)

κάποιος τοὺς τὸ μαρτύρησε

...ἄρχισαν τὶς ἐκκλήσεις στοὺς Ἀθηναίους:

— Ἐάν, Ἀθηναῖοι, ἐπιθυμεῖτε τὴν ἐξόντωσή μας,

νὰ μᾶς θανατώσετε ἐσεῖς οἱ ἴδιοι.

Δὲν προτιθέμεθα νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸ κτήριο

οὔτε θὰ ἀφήσουμε κανέναν νὰ μπεῖ μέσα.

Οἱ δημοκρατικοὶ Κερκυραῖοι ἀνέβηκαν πάνω στὴν στέγη καὶ
ξηλώνοντας τὴν ὀροφή τοὺς χτυποῦσαν ἀπὸ πάνω μὲ τὰ κερα-
μίδια καὶ τοὺς ἔριχναν μὲ τὰ τόξα.

Ἐκεῖνοι προσπαθοῦσαν νὰ προφυλαχτοῦν ὅπως ὅπως καὶ οἱ
περισσότεροι αὐτοκτονοῦσαν μπηγόντας στὸν λαιμὸ τοὺς τὰ
βέλη...

...ἐνῶ ἄλλοι κρεμιόντουσαν μὲ σχοινιά ἀπὸ μερικὰ κρεβάτια
ποὺ ἔτυχε νὰ βρίσκονται ἐκεῖ καὶ μὲ λωρίδες ποὺ ἔκοβαν ἀπὸ
τὰ ροῦχα τοὺς.

“Ὅλη τὴν νύχτα ξέκαναν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς.

“Όλη τήν νύχτα οί άλλοι από πάνω τούς χτυποῦσαν.

“Όταν ξημέρωσε τούς σώριασαν νεκρούς πάνω σέ ἄμαξες καί τούς μετέφεραν ἔξω από τήν πόλη.

“Όσες γυναῖκες συνέλαβαν, τίς πούλησαν δοῦλες.

ΚΡΙΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΗ

Μουσική.

(*Ἀπόδοση τοῦ ἀποσπάσματος σὲ πολλὰς γλῶσσας*)

Σὲ τέτοια ὠμότητα ἔφτασε ὁ ἐμφύλιος σπαραγμός [...]
Καὶ ἔγιναν πράγματα συνταρακτικὰ
σὲ ὅλον τὸν ἑλληνικὸ κόσμον.
Γιατὶ τέτοιες διαφορὲς ὑπῆρχαν παντοῦ
καὶ ἔδιναν ἀφορμὴ στοὺς ἀρχηγοὺς τῶν δημοκρατικῶν
νὰ καλοῦν σὲ βοήθεια τοὺς Ἀθηναίους
καὶ στοὺς ὀλιγαρχικοὺς, τοὺς Λακεδαιμονίους.
Μαίνονταν ἔτσι οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ στὶς πόλεις
Καὶ ἀπλώθηκε στὸν ἑλληνικὸ κόσμον
κάθε μορφὴ ἀχρειότητος.
Καὶ ἡ ἀθωότης
ποὺ φανερώνει τὴν εὐγένεια τοῦ ἀνθρώπου
κατάντησε καταγέλαστη καὶ χάθηκε.
Καὶ ἐπικράτησε σχεδὸν καθολικὰ
ἡ ἀμοιβαία δυσπιστία
καὶ ἡ σφοδρὴ κομματικὴ ἀντιπαράθεση.
Τίποτα δὲν μπορούσε νὰ διαλύσει τὴν δυσπιστία.
Οὔτε ὑποσχέσεις ἰσχυρὲς οὔτε ὄρκιοι φοβεροί.
Καὶ διεστρεφαν τὶς καθιερωμένες σημασίες τῶν λέξεων,
ὥστε νὰ ταιριάζουν μὲ τὶς διεστραμμένες πράξεις τους.

Καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπερίσχυαν
οἱ πνευματικὰ κατώτεροι.

Διότι ἀπὸ φόβο μήπως λόγῳ τῆς δικῆς τους ἀνεπάρκειας
καὶ τῆς εὐφυΐας τῶν ἀντιπάλων
δὲν τὰ βγάλουν πέρα στὸν διάλογο
ἀποτολμοῦσαν ὅλα τὰ κακουργήματα.

(ἐπανάληψη)

Ἀποτολμοῦσαν ὅλα τὰ κακουργήματα.

Καὶ τὸ εὐήθες καὶ τὸ γενναῖον,
καταγελασθὲν ἠφανίσθη.

Καὶ ἡ ἀθωότητα

ποῦ φανερώνει τὴν εὐγένεια τοῦ ἀνθρώπου
κατάντησε καταγέλαστη καὶ χάθηκε.

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ ΕΚΤΟ

Ἀναγγελία θέματος.

Θέρος δέκατο ἕκτο (416 π.Χ.) «Μήλου ἸΑλωσις»
Summer sixteenth: The downfall of Melos

ΑΦΗΓΗΤΗΣ/-ΕΣ

Τὸ ἐπόμενο καλοκαίρι οἱ Ἀθηναῖοι ἐκστρατεύσανε ἐναντίον τῆς Μήλου μὲ τριάντα δικά τους πλοῖα, ἕξι χιακὰ καὶ δύο λεσβιακὰ, μὲ χίλιους διακόσιους ὀπλίτες, τριακόσιους τοξό-τες καὶ χίλιους πεντακόσιους ὀπλίτες ἀπὸ τοὺς νησιῶτες συμμάχους.

Οἱ Μήλιοι ἦταν ἄποικοι τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἀρνοῦνταν νὰ ὑποταχθοῦν στοὺς Ἀθηναίους ὅπως οἱ ἄλλοι νησιῶτες.

Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν νὰ τοὺς πιέζουν ἐρημώνοντας τὴν γῆ τους, βρέθηκαν σὲ κατάσταση ἀνοιχτοῦ πολέμου.

Πρωτύτερα ὅμως οἱ πρόκριτοι τῶν Μηλίων δέχτηκαν τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰπώθηκαν μεταξύ τους πάνω κάτω τὰ ἑξῆς:

ΜΗΛΙΟΙ

Ἡ καλὴ σας διάθεση νὰ διαπραγματευθοῦμε σὲ ἥπιο κλίμα δὲν εἶναι κατακριτέα,

ὅμως οἱ πολεμικὲς σας ἐνέργειες

ποὺ πραγματοποιιοῦνται ἤδη,

ἔρχονται σὲ πλήρη ἀντίφαση μὲ τὴν πρότασή σας.

Διότι ἔρχεστε ὡς δικαστὲς

ὅσων πρόκειται νὰ εἰπωθοῦν ἐκ μέρους μας
καί, ὡς ἐκ τούτου, ἐὰν δὲν ἐνδώσουμε στίς ἀξιώσεις σας,
θὰ σημαίνει γιὰ μᾶς πόλεμος,
ἐνῶ, ἐὰν πεισθοῦμε καί ὑποχωρήσουμε, ὑποταγή.

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Ἐὰν προσήλθατε στὸν διάλογο,
γιὰ νὰ κάνετε μελλοντικὲς ὑποθέσεις,
ἀντὶ νὰ σκεφθεῖτε πῶς θὰ σωθεῖ ἡ πόλις σας,
τότε μπορούμε νὰ σταματήσουμε τὴν διαπραγματεύση.

ΜΗΛΙΟΙ

Αὐτὴ ἡ συνάντησις γίνεται γιὰ τὴν ἐπιβίωσή μας.
Ἐὰν ἔτσι νομίζετε, ἄς διεξαχθεῖ ἡ συζήτησις
μὲ τὸν τρόπο πού ἐσεῖς ὑποδεικνύετε.

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Ὡραῖα λοιπόν.
Νομίζουμε ὅτι καὶ ἐμεῖς καὶ ἐσεῖς
ὀφείλουμε νὰ λειτουργοῦμε
μὲ γνώμονα τὸ πραγματικὰ ἐφικτό.
Ξέρουμε καὶ ξέρετε ὅτι κατὰ τὴν κοινὴ λογικὴ
νομιμοποιούμεσθε νὰ κάνουμε λόγο γιὰ «δίκαιο»
ὅταν τὰ δύο μέρη ἔχουν ἰσοδυναμία.
Ξέρουμε καὶ ξέρετε ὅτι οἱ ἰσχυροὶ ἐπιβάλλουν
καὶ οἱ ἀδύναμοι ὑποχωροῦν καὶ ἀποδέχονται.

ΜΗΛΙΟΙ

Ἐφόσον ἀντιπαρέρχεστε τὸ «δίκαιο»
καὶ μιλάτε μὲ βάση τὸ «συμφέρον»,
θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ ἀναλογιστεῖτε καὶ ἐσεῖς
ἀπ' τὴν πλευρά σας
τὸ χειρότερο ἐνδεχόμενο:

νὰ ἡττηθεῖτε ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους
καὶ νὰ σᾶς ἐπιβληθεῖ βαρύτατη τιμωρία.

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Ἐμεῖς, ἀκόμη κι ἂν καταλυθεῖ ἡ ἡγεμονία μας,
δὲν ἀνησυχοῦμε γιὰ τὸ τέλος της.
Γιατὶ δὲν φέρονται μὲ σκληρότητα στοὺς ἡττημένους
ὅσοι, ὅπως οἱ Λακεδαιμόνιοι,
ἀσκοῦν κυριαρχία πάνω σὲ ἄλλους.
Σκληροὶ γίνονται οἱ ὑποτελεῖς,
ἐὰν ἐξεγερθοῦν ἐναντίον τῶν ἐξουσιαστῶν τους
καὶ ὑπερισχύσουν.
Αὐτὸν λοιπὸν τὸν κίνδυνο ἀφῆστε τον σὲ μᾶς.
Ἐσεῖς σκεφτεῖτε τώρα γιὰ τὴν σωτηρία τῆς πόλης σας.
Διότι ἐπιθυμία μας εἶναι νὰ σᾶς ἐξουσιάσουμε
χωρὶς νὰ ὑποβληθοῦμε σὲ κόπους.
Αὐτὸ εἶναι καὶ γιὰ τοὺς δύο συμφέρον.

ΜΗΛΙΟΙ

Τὶ συμφέρον ἔχουμε ἐμεῖς μὲ τὸ νὰ ὑποδουλωθοῦμε;

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Ἀποφεύγετε τὰ χειρότερα. Τὸ ἴδιο καὶ ἐμεῖς.

ΜΗΛΙΟΙ

Δὲν θὰ δεχόσασταν λοιπὸν νὰ εἴμαστε οὐδέτεροι
καὶ φίλοι ἀντὶ γιὰ ἐχθροὶ σας;

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Ὅχι.

Γιατὶ ἡ ἐχθρότητά σας δὲν μᾶς βλάπτει ὅσο ἡ φιλία σας.
Γιατὶ στὰ μάτια τῶν ἄλλων
εἶναι ἔνδειξη τῆς ἀδυναμίας μας.
Ἐνῶ τὸ μῖσος, ἀπόδειξη τῆς δυνάμεώς μας.

ΜΗΛΙΟΙ

Τότε τί ἄλλο κάνετε
ἀπὸ τὸ νὰ πολλαπλασιάζετε τοὺς ἐχθροὺς ποὺ ἤδη ἔχετε.

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Γιὰ μᾶς ἐπικίνδunami εἶναι προπάντων οἱ νησιῶτες,
ὅπως ἐσεῖς, ποὺ εἶναι κάπως ἀνεξάρτητοι·
ἐπίσης, ὅσοι ἤδη δυσανασχετοῦν
μὲ τὴν ἐξαναγκαστικὴ ὑποταγὴ τους
στὴν κυριαρχία μας.

ΜΗΛΙΟΙ

Ἐμεῖς, ποὺ εἴμαστε ἀκόμα ἐλεύθεροι,
δὲν θὰ ἤμασταν ἐντελῶς ἀνάξιοι καὶ δειλοί,
ἐὰν δὲν κάναμε τὰ πάντα,
γιὰ νὰ μὴν γίνουμε δοῦλοι;

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Ὅχι, ἂν σκεφτεῖτε λογικά.
Ὁ ἀγῶνας δὲν εἶναι ἐπὶ ἴσοις ὅροις.

ΜΗΛΙΟΙ

Ἐὰν ὅμως ὑποχωρήσουμε, χάνουμε κάθε ἐλπίδα·
ἐνῶ, ἐὰν ἀντισταθοῦμε,
ὑπάρχει ἀκόμα ἐλπίδα ἐπιβίωσης.

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Ἡ ἐλπίδα τὴν ὥρα τοῦ κινδύνου εἶναι παρηγοριά.
Ὅσοι ὅμως τὰ παίζουν ὅλα γιὰ ὅλα σὲ μία ζαριά,
καταλαβαίνουν τὸ συμφέρον τους,
ὅταν ἔχουν πλέον καταστραφεῖ.
Προσέξτε μὴν πάθετε αὐτὸ καὶ ἐσεῖς
ποὺ εἶστε ἀδύναμοι καὶ βρίσκεστε τώρα
στὴν κόψη τοῦ ξυραφιοῦ.

ΜΗΛΙΟΙ

Μᾶς εἶναι δύσκολο νὰ ἐναντιωθοῦμε στὴν ἰσχὺ σας.
Ἔχουμε ὅμως ἐμπιστοσύνη στὴν τύχη καὶ στοὺς θεοὺς.
Καὶ πιστεύουμε πὼς τὸ ἔλλειμμα τῆς δύνாமῆς μας
θὰ τὸ ἀναπληρώσει ἡ πρόνοια τῶν θεῶν
καὶ ἡ συμμαχία τῶν Λακεδαιμονίων
ποὺ θὰ μᾶς συμπαρασταθεῖ
λόγω φυλετικῆς συγγένειας
καὶ ἀπὸ αἴσθημα τιμῆς.

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν εὐνοια τῶν θεῶν,
οὔτε ἐμεῖς πιστεύουμε ὅτι θὰ μᾶς λείψει.
Ὅσον ἀφορᾷ τῶρα στίς προσδοκίες ποὺ ἔχετε
γιὰ τοὺς Λακεδαιμονίους,
σᾶς μακαρίζουμε γιὰ τὴν ἀφέλειά σας,
ἀλλὰ δὲν ζηλεύουμε τὴν ἀπερισκεψία σας.
Γιατί εἶναι ἐντελῶς ἀλόγιστη
ἡ προσδοκία σας γιὰ σωτηρία.

ΜΗΛΙΟΙ

Ἔχουμε τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι
δὲν θὰ θελήσουν νὰ προδώσουν τοὺς Μηλίους,
ποὺ εἶναι ἄποικοί τους, καὶ νὰ γίνουν ἀναξιόπιστοι
σὲ ὅσους Ἕλληνες τοὺς συμπαθοῦν
καὶ θαυμάζουν τὴν ἐντιμότητά τους.

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Εἶναι πολλοὶ αὐτοὶ
πού, ἐνῶ βλέπουν πρὸς τὰ ποῦ πάνε τὰ πράγματα,
τοὺς παρασύρει μὲ τὴ μαγικὴ δύναμη τῆς λέξεως
ἡ λεγόμενη «τιμή»
καὶ τοὺς ρίχνει σὲ συμφορὰς ἀνήκεστες,

ἀπὸ ἀνοησία μᾶλλον παρὰ ἀτυχία.
Σκεφεῖτε καλύτερα καὶ ἀναλογιστεῖτε ξανὰ καὶ ξανά,
ὅτι παίρνετε γιὰ τὴν πατρίδα σας
τὴν μία καὶ μοναδικὴ ἀπόφαση:
ἢ σωτηρία ἢ ὀλικὴ καταστροφή.

ΜΗΛΙΟΙ

Ἐμμένουμε στὴν θέση μας, Ἀθηναῖοι.
Δὲν θέλουμε μέσα σὲ λίγες στιγμὲς
νὰ ἀπεμπολήσουμε τὴν ἐλευθερία μιᾶς πόλης
ποὺ κατοικεῖται ἐδῶ καὶ ἑπτακόσια χρόνια.
Διατηρώνας τὴν πίστη στοὺς θεοὺς καὶ στοὺς ἀνθρώπους,
ἰδιαίτερα στοὺς Λακεδαιμονίους,
θὰ ἀγωνιστοῦμε γιὰ τὴν σωτηρία μας.

ΑΘΗΝΑΙΟΙ

Κρίνοντας ἀπ' τὴν ἀπόφασή σας,
πιστεύουμε ὅτι εἶστε οἱ μόνοι
ποὺ βασίζετε τὴν κρίση σας στὰ μελλοντικὰ ἐνδεχόμενα
παρὰ στὶς παρούσες καταστάσεις·
τὰ ἄδηλα, ἐπειδὴ τὰ ἐπιθυμεῖτε, τὰ ὀραματίζεστε
λὲς καὶ συμβαίνουν ἤδη.
Ὅμως ὅσο μεγαλύτερη ἢ αὐταπάτη
καὶ ἢ πίστη ποὺ τρέφετε στὸ τρίπτυχο
Λακεδαιμόνιοι-Τύχη-Ἐλπίδα,
τόσο μεγαλύτερη θὰ εἶναι ἡ καταστροφή σας.

ΑΦΗΓΗΤΗΣ/-ΕΣ

Οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν ἀμέσως νὰ ἐτοιμάζονται γιὰ ἐχθροπραξίες.

Ἀρχικὰ ἀπέκλεισαν τοὺς Μηλίους κυκλικὰ μὲ τεῖχος καὶ ἀφοῦ ἄφησαν φρουρὰ ἀπὸ δικούς τους καὶ συμμάχους στὴν ξηρὰ καὶ

στὴν θάλασσα, ἀποχώρησαν μὲ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ.

Οἱ ὑπόλοιποι ἔμειναν καὶ πολιορκοῦσαν τὴν πόλη.

Ἔστερα κατέφθασε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἄλλος στρατὸς μὲ ἀρχηγὸ τὸν Φιλοκράτη τοῦ Δημέου καὶ ἡ πολιορκία ἔγινε ἀκόμη πρὶο στενή.

Κάποια ἐκ τῶν ἔσω προδοσία ἀνάγκασε τοὺς Μηλίους νὰ συνθηκολογήσουν, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι θὰ ἀποφασίσουν οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ τὴν τύχη τους.

Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι σκότωσαν ὅλους τοὺς ἐνηλίκους Μηλίους καὶ ἐξανδραπόδισαν τὰ παιδιὰ καὶ τὶς γυναῖκες τους.

Ἰδρυσαν ἀποικία στὸ νησὶ στέλνοντας πεντακόσιους ἐποίκους ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

ΣΤΑΣΙΜΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

*Μουσική. Ἀπαγγελία ποιήματος (ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ
Προφητικὸν τοῦ «Ἄξιον Ἔστι» τοῦ Ὀδυσσεῆ Ἐλύτη)*

Στιγμιότυπο ἀπὸ τὴν παράσταση στὸ Ὑπόγειο τοῦ Θεάτρου Τέχνης.

ΕΠΙΜΥΘΙΟ – ΕΥΛΟΓΙΑ

*Παράταξη θιάσον. Τὰ παρακάτω ἀποδίδονται στὰ ἑλληνικά
καὶ σὲ ἄλλες γλωσσες (ἀγγλικά, τουρκικά, κινέζικα κ.α.).*

Αὐτὰ ἔχοντας κατὰ νοῦ,
μὴν ἀφήνετε νὰ σᾶς καταβάλλει ὁ φόβος τοῦ πολέμου.

Γιατί δὲν εἶναι λογικὸ νὰ διακινδυνεύουν
περισσότερο τὴν ζωὴ τους οἱ ἀποτυχημένοι,
ὅσοι δὲν ἔχουν καμία ἐλπίδα γιὰ κάτι καλύτερο

Ἄλλὰ ἐκεῖνοι πού, ἐνῶ ζοῦν καλά,
διατρέχουν τὸν κίνδυνο τῆς ἀνατροπῆς τῆς τύχης τους,
καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους εἶναι μεγαλύτερο
τὸ διακύβευμα τῆς ἀποτυχίας.

Ἐχοντας ἐπιδείξει τὴν δύναμή μας
μὲ περίτρानες ἀποδείξεις καὶ τεκμήρια,
θὰ μᾶς θαυμάζουν οἱ σημερινές
καὶ οἱ ἐπόμενες γενιές

Χωρὶς νὰ ἔχουμε ἀνάγκη τὸν Ὅμηρο νὰ μᾶς δοξάσει
οὔτε ἄλλους ποιητές,
ποὺ πρόσκαιρα νὰ μᾶς τέρπουν μὲ αὐταπάτες
τίς ὁποῖες θὰ διαλύσει στὴν συνέχεια ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια.

Θὰ διαλύσει ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια

Ὁ Ἱστορικὸς συμπληρώνει:

Ἡ Ἀλήθεια...

Ἀκολούθως ἀπευθύνει στὸ κοινὸ τὴν ἐρώτηση:

Κτῆμα ἐς αἰεὶ ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν;

Μουσική. Ἀποχώρηση θιάσου.

ΤΕΛΟΣ

Τὸ τέλος τῆς παράστασης στὰ Αἰσχύλεια (12 Αὐγούστου 2016).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

1. Miltos Sachtouris:

«On the Nature of the Beast» (μτφ. Kimon Friar)

Do not go away beast
beast with the iron teeth
I shall build you a wooden house
I shall give you an earthen jug
I shall also give you a spear
I shall give you more blood to play with
I shall bring you to other harbours
to see how ships devour their anchors
how masts break in two
and how flags are painted black

I shall find for you the same girl again
trembling at night bound in the dark
I shall find for you the broken balcony again
and the sky-dog that kept the rain in the well
I shall find for you the same soldiers again
he who vanished three years ago
with a hole above his eyes
and he who knocks on doors at night
with amputated hand I shall find for you the rotten apple again

Do not go away beast beast with the iron teeth

2. Νίκου Γκάτσου: Ἄμοργός
[‘Ο Ἄνθρωπος]

Ἄνθρωπος
Κατὰ τὸν ῥοῦν τῆς μυστηριώδους ζωῆς του
Κατέλιπεν εἰς τοὺς ἀπογόνους του
Δείγματα πολλαπλὰ
καὶ ἀντάξια τῆς ἀθανάτου καταγωγῆς του.
“Ὅπως ἐπίσης κατέλιπεν
Ἰγνη τῶν ἐρειπίων τοῦ λυκαυγοῦς
Χιονοστιβάδας οὐρανίων ἐρπετῶν
Χαρταετοῦς
Ἀδάμαντας
Καὶ βλέμματα ὑακίνθων
Ἐν μέσῳ ἀναστεναγμῶν
Δακρύων, πείνης, οἰμωγῶν
Καὶ τέφρας ὑπογείων φρεάτων.

3. Ὀδυσσεύς Ἐλύτης, Αἰῖον ἔστι
(ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ Προφητικόν)

Χρόνους πολλοὺς μετὰ τὴν Ἄμαρτία ποὺ τὴν εἶπαν Ἀρετὴ μέσα στὶς
ἐκκλησίες καὶ τὴν εὐλόγησαν.
Λεῖψανα παλιῶν ἄστρων καὶ γωνιές ἀραχνιασμένες τ’ οὐρανοῦ σαρώ-
νοντας ἢ καταγιγίδα ποὺ θὰ γεννήσει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου.
Ἄλλὰ πρὶν, ἰδοὺ θὰ περάσουν γενεές τὸ ἀλέτρι τους πάνω στὴ στέρφα
γῆς [...]
Καὶ κρυφὰ θὰ μετρήσουν τὴν ἀνθρώπινηπραμάτεια τους οἱ Κυβερνήτες,
κηρύσσοντας πολέμους.
Ἀφήνοντας τὸ χρυσάφι στοὺς ἀφανεῖς, νὰ εἰσπράξουν αὐτοὶ τὸν μιστὸ
τῆς ὕβρης καὶ τοῦ μαρτυρίου.
Καὶ μεγάλα πλοῖα θ’ ἀνεβάσουν σημαῖες, ἐμβατήρια θὰ πάρουν τοὺς
δρόμους, οἱ ἐξῶστες νὰ ράνουν μὲ ἄνθη τὸ Νικητῆ.
Ποὺ θὰ ζεῖ στὴν ὁσμὴ τῶν πτωμάτων [...]
Καὶ τῶν ἀρχαίων Κυβερνητῶν τὰ ἔργα πληρώνοντας ἢ Χτίσις, θὰ φρίζει.
Ταραχὴ θὰ πέσει στὸν Ἄδη, καὶ τὸ σανίδωμα θὰ ὑποχωρήσει ἀπὸ τὴν
πίεση τῆ μεγάλης τοῦ ἥλιου.
Ἄλλὰ πρὶν, ἰδοὺ θὰ στενάζουν οἱ νέοι καὶ τὸ αἷμα τους ἀνάτεια θὰ γεράσει

[...]

Καὶ θὰ ῥθουνε χρόνια γλωμὰ καὶ ἀδύναμα μέσα στὴ γάζα.

Καὶ θὰ ἔχει καθένας τὰ λίγα γραμμάρια τῆς εὐτυχίας.

Καὶ θὰ ἔναι τὰ πράγματα μέσα του κιόλας ὠραῖα ἐρείπια.

Τότε, μὴν ἔχοντας ἄλλη ἐξορία, ποῦ νὰ θρηνησε ὁ Ποιητής [...],

Θὰ γυρίσει γιὰ νὰ σταθεῖ στὰ ὠραῖα μέσα ἐρείπια.

Καὶ τὸν πρῶτο λόγο του ὁ στερνός τῶν ἀνθρώπων θὰ πεῖ [...]

Καὶ θὰ λάβουνε τὰ ὄνειρα ἐκδίκηση, καὶ θὰ σπείρουνε γενεές στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων!

4. Θουκυδίδης, *Ἱστορία*

[Ἀπόδοση προοιμίου στὰ Νέα Ἑλληνικά]

Ἐγώ, ὁ Θουκυδίδης, Ἀθηναῖος πολίτης,
συνέγραψα τὸν πόλεμο τῶν Πελοποννησίων
καὶ τῶν Ἀθηναίων,

πῶς αὐτοὶ πολέμησαν μεταξύ τους.

Ἄρχισα τὴν συγγραφή, ἀμέσως μόλις ξέσπασε

γιατὶ πίστεψα ὅτι αὐτὸς ὁ πόλεμος

θὰ ἦτανε μεγάλος καὶ πιὸ ἀξιόλογος

ἀπ' ὅλους τοὺς προηγούμενους.

Τὸ συμπέρανα αὐτὸ ἀπὸ τὸ γεγονός

ὅτι καὶ οἱ δύο πλευρὲς ἔμπαιναν σ' αὐτὸν

πολεμικὰ πανίσχυρες,

καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός

ὅτι ὁ ὑπόλοιπος Ἑλληνικὸς κόσμος

συντάσσονταν μὲ τὸν ἕναν ἢ μὲ τὸν ἄλλον,

ἄλλοι εὐθὺς ἐξαρχῆς ἄλλοι μετὰ ἀπὸ περίσκηψη.

Διότι ἡ σύγκρουση αὐτὴ πῆρε τεράστιες διαστάσεις

κι ἦταν ἡ μεγαλύτερη ποὺ συνέβη ποτὲ στὴν Ἑλλάδα

καὶ σ' ἕνα μέρος τοῦ βαρβαρικοῦ κόσμου.

Ἡ βαθύτερη αἰτία τοῦ πολέμου,

Αὐτὴ ποὺ δὲν λέγεται ἀνοιχτὰ

εἶναι, κατὰ τὴν γνώμη μου,

ὅτι εἶχε ἀυξηθεῖ ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων

κι αὐτὸ ἐνέπνεε φόβο στοὺς Λακεδαιμονίους

καὶ τοὺς ἀνάγκασε νὰ πάρουν τὰ ὄπλα.

Β

Ο ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΟΡΗΤΗΣ:
Η ΤΡΙΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ἡ θεατρικότητα τῶν δημηγοριῶν τοῦ Θουκυδίδη: Μιά προσωπική κατάθεση

Οἱ δημηγορίες πού ὁ Θουκυδίδης ἐνσωματώνει στὸν ἴστο τῆς ἱστορικῆς ἀφήγησης ἀποτελοῦν ἓνα -ἴσως τὸ πιὸ ἐκτυπο-τεκμήριο «δραματικότητας» τῆς ἱστοριογραφικῆς του σύνθεσης. "Ὅταν κάποτε μετέφραζα ἀποσπάσματα τοῦ θουκυδίδειου ἔργου γιὰ τὸ θέατρο, εἶχα γράψει ὅτι οἱ ἀγορεύσεις τοῦ Περικλῆ μοῦ προκαλοῦσαν ἐντύπωση παρόμοια μὲ ἐκείνη τῶν ἀγώνων λόγου τῆς ἀρχαίας τραγωδίας. Παρὰ τίς πολλὲς καὶ οὐσιώδεις διαφορὲς (γιὰ παράδειγμα, τὴν κατὰ πολὺ μεγαλύτερη ἔκταση τῶν ὁμιλιῶν, τὸ καθαρὰ πολιτικὸ τους περιεχόμενο, τὴν πεζολογικὴ μορφολογία, τὴν πιὸ ἐκδηλῆ ρητορικὴ τυπολογία, κ.α.), ἡ αἴσθηση τῆς δραματικῆς τους συστάσεως ἦταν τέτοια πού ἐπίδρουσε στὴν ἀναγνωστικὴ μου πρόσληψη καὶ καθόριζε ἐν πολλοῖς τὴν ἐρμηνευτικὴ (τ.ε. μεταφραστικὴ) μου πρόθεση.

Ἐπιμένω νὰ βλέπω τίς θουκυδίδειες δημηγορίες ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὀπτικὴ: ὡς ἐκτεταμένους θεατρικοὺς μονολόγους, ὡς ρήσεις *δραματικῶν προσώπων*, πού διηθίζουν τὰ ἀντικειμενικὰ γεγονότα τῆς ἱστορικῆς πράξης μέσα ἀπὸ τὸ ὑποκει-

Οἱ μεταφράσεις τῶν δημηγοριῶν τοῦ Περικλῆ παρουσιάστηκαν σκηνικὰ στὴν παράσταση τοῦ ἔργου «Τὸ Μανιφέστο τοῦ Πολέμου: Περικλῆς, ἡ Νεύρωση τῆς Ἡγεμονίας» (σκηνοθεσία Ρούλα Πατεράκη, Φεστιβάλ Ἐπιδαύρου καὶ Ἀθηνῶν 2014).

μενικό πρόσωπο του όμιλοϋντος πρωταγωνιστή. Ἡ ρητορική φύση καὶ ὁ δημόσιος άκροαματικός χαρακτήρας τῶν όμιλιῶν συνεπάγεται, ὅπως καὶ στοὺς διττοὺς λόγους τῆς τραγωδίας ἔναν ὑψηλὸ βαθμὸ ἀποκάλυψης ἀλλὰ — ταυτοχρόνως— καὶ συγκάλυψης τοῦ ἠθους, τῆς διανοίας καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ λέγοντος. Ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ρητορικό τέχνασμα, τὸ ῥητὸ καὶ τὸ ἄρρητο νόημα, ἡ προφανῆς καὶ ἡ ἀφανῆς σκοπιμότητα τῶν ἐπιχειρημάτων, συνιστοῦν μιὰ ἀξεδιάλυτη ἐνότητα, ἓνα ἀντιφατικό, αἰνιγματικό καὶ ἐν μέρει σκοτεινὸ πεδίο, πού προσκαλεῖ τὸ φῶς, τὸ θεατρικό, γιὰ νὰ τὸ ἐρμηνεύσει. Πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ τὸ σημεῖο ὅπου ἡ ἠθοποιία μεταβάλλει τὴν λογοτεχνική/συγγραφική της φύση σὲ δραματική/θεατρική.

Οἱ σαράντα περίπου δημηγορίες πού περιέχονται στὸ ἱστορικό *corpus*, κατέχουν μιὰ ιδιαίτερα νευραλγική θέση στὴν σύσταση τῆς ἱστορικῆς ἀφήγησης, καθὼς συμβάλλουν δραστικά (κυριολεκτικῶς) στὴν πρόσληψη τοῦ περιεχομένου τῶν πολεμικῶν γεγονότων. Τὰ τελευταῖα φωτίζονται ὑποκειμενικά, ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς «ἰθύνοντες νόες», πού ὡς πρωταγωνιστὲς μιᾶς ἄλλης σπουδαίας πράξης, συντελοῦν στὴν ἱστορική της πραγμάτωση. Καὶ φαίνεται νὰ εἶναι ἰδιαίτερο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ γιὰ τὸν παράγοντα «ὑποκείμενο», ἐξοῦ καὶ ἡ σπουδὴ του πάνω στὴν διαγραφὴ τοῦ «πολιτικοῦ προσώπου» τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἱστορίας. Πρόκειται ὅμως γιὰ ἓνα τρόπο διαγραφῆς χαρακτήρων πού προσιδιάζει στὴν τεχνική τῆς τραγωδίας· τεχνική πού διακρίνεται γιὰ τὴν ἐλλειπτικότητα καὶ τὴν ἀφαίρεση τῆς ἠθογράφησης, ἀφοῦ καὶ ἐδῶ τὰ συγκεκριμένα, ἰδιωτικά γνωρίσματα τοῦ χαρακτήρα συσκοτίζονται, γιὰ νὰ προβληθεῖ ἐμφατικότερα ἡ ἐξωστρεφῆς, ἡ δημόσια καὶ πολιτική ὑπόσταση τοῦ προσώπου.

Για παράδειγμα, στις τρεις δημηγορίες του Περικλή που, συναπτές σε τρίπτυχη ενότητα, παραθέτω παρακάτω μεταφρασμένες, παρουσιάζεται σε μία αφαιρετική (ίσως και αφηρημένη) μορφή το ήθικό, ιδεολογικό και ψυχολογικό αποτύπωμα του ιστορικού προσώπου· σκιαγραφείται, μ' άλλα λόγια, το πορτραίτο του πολιτικού άνδρος, του πρώτου Ἀθηναίου πολίτη, του κατεξοχήν «πρωταγωνιστή» τῆς δημοκρατίας. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἐνδύει τὸ ἱστορικό πρόσωπο μὲ ἓνα θεατρικὸ προσωπεῖο, μεταβάλλοντάς το σὲ *persona dramatis*, σὲ πρωταγωνιστὴ μιᾶς δραματοποιημένης ἐκδοχῆς τῆς ἱστορικῆς συγγραφῆς.

Παρέλκει ἴσως νὰ τονιστεῖ ὅτι, ἀπὸ μορφολογικῆς ἀπόψεως, ἡ θεατρικότητα τῶν δημηγοριῶν εἶναι προφανῆς, καθὼς ὁ εὐθύς λόγος μεταβάλλει τὴν ἀφήγησή σὲ μίμηση, μετατρέποντας τὸν λόγο ἀπὸ διηγηματικὸ σὲ δραματικὸ, ἢ, πιὸ σχηματικά, ἀπὸ ἐπίπεδο σὲ ἀνάγλυφο. Ἐδῶ ἡ ἱστοριογραφία (τὸ ὑπαινίχθηκα ἤδη παραπάνω) ἐπιστρατεύει τοὺς μηχανισμοὺς τοῦ θεάτρου γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μέσω ἑνὸς διαφορετικοῦ κώδικα τὸ μήνυμά της. Θὰ ἤθελα ὡστόσο νὰ ὑποστηρίξω — μολονότι μοῦ εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ ἀποδείξω— ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς τεχνικῆς εἶναι σκόπιμη ἀπὸ πλευρᾶς συγγραφέα· καὶ μάλιστα ὅτι ὑποκρύπτει μίαν πρόθεση διαφορετικῆς προσέγγισης τοῦ δραματοποιημένου κειμένου, πού δὲν περιλαμβάνει μόνον τὴν συμβατικὴ ἀνάγνωση ἢ ἀκρόαση ἀλλὰ καὶ τὴν ζῶσα (ἀνα)παράσταση τοῦ ἐξιστορουμένου λόγου.

Ἡ πρόσφατη ἐμπειρία πού ἀπεκόμισα ἀπὸ θεατρικὰ ἀνεβάσματα ἐπιλεγμένων ἐνοτήτων τῆς Ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδη, στὰ ὁποῖα συνετέλεσα ὑπηρετώντας ποιικιλοτρόπως τὸν πρωτότυπο ἀρχαῖο λόγο, μοῦ κατέδειξε δύο πράγματα: πρῶτον τὴν ἀξιοθαύμαστη δεξιότητα τοῦ ἱστοριογράφου

στήν χρήση τῶν δραματικῶν κωδίκων· δεύτερον, τὴν προσφορότητα μορίων τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου —κατεξοχὴν τῶν δημηγοριῶν— γιὰ θεατρικὴ ἀξιοποίηση.

Εἰδικὰ στὴν περίπτωση τῶν δημηγοριῶν τοῦ Περικλῆ (τῶν δύο συμβουλευτικῶν καὶ τοῦ ἐνός ἐπιδεικτικοῦ λόγου), ἡ ὑποκριτικὴ ἀπόδοση συνέβαλε μοναδικὰ στὸν διαφωτισμὸ τοῦ βάρους τοῦ προσώπου τοῦ πρωταγωνιστῆ, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνάδειξη τῶν στοιχείων ἐκείνων ποὺ στὴν ἀπλὴ ἀνάγνωστη παρέμεναν ἐγκλωβισμένα στὸν λόγο καὶ λειτουργικὰ ἀδρανῆ. Ἐνσαρκούμενος ὁ δραματοποιημένος λόγος μὲ ὕλικα προερχόμενα ἀπὸ τὸ συλλογικὸ ἀνθρώπινο βίωμα, καθίσταται πλεόν λειτουργικός, συμπαθητικὰ ἀνθρώπινος καὶ «δραματικός», κατὰ τὴν ἄλλη ἔννοια τοῦ ὄρου: τοῦ συναισθηματικὰ φορτισμένου λόγου μὲ ἀποχρώσεις ποὺ ἀνήκουν καθαρὰ στὸ φάσμα τοῦ τραγικοῦ συναισθήματος.

Ἔτσι οἱ δημηγορίες τοῦ Περικλῆ στὴν ἐκδοχὴ τῆς δραματικῆς ἀπόδοσης, καὶ σὲ διαλεκτικὴ πάντα συνάρτηση μὲ τὰ συμφραζόμενα τῆς ἱστορικῆς ἀφήγησης, μποροῦν νὰ ἐμφαίνουν —ἄλλοτε διακριτικὰ ἄλλοτε διάχυτα— τὸ αἶσθημα τῆς ἀγωνίας καὶ τῆς ἀπαισιότητος ποὺ προκαλοῦν οἱ τυφλὲς ἐκβάσεις τοῦ πολέμου, νὰ ἀναδεικνύουν τὴν εἰρωνεΐα ποὺ συνεπάγονται οἱ ἰδεολογικὲς καὶ πολιτικὲς διαψεύσεις, νὰ κοινοῦν τὸ τραγικὸ πάθος ποὺ συνεπάγεται ἡ ἀνθρώπινη μετοχὴ στὴν βιαιότητα τοῦ πολέμου.

Μὲ τέτοιες περιπέου σκέψεις καὶ προδιαθέσεις προσῆλθα στὴν μετάφραση τῶν δημοσίων λόγων τοῦ Περικλῆ. Μιὰ μετάφραση προδιαγεγραμμένη, κυρίως, γιὰ θεατρικὴ ἀπόδοση.

Γ. Α.

140. «Ἡ γνώμη μου, Ἀθηναῖοι, εἶναι ἡ ἴδια ποὺ εἶχα πάντα: νὰ μὴν ὑποχωρήσουμε στοὺς Πελοποννησίους. Βέβαια ξέρω ὅτι οἱ ἄνθρωποι παίρνουν τὶς ἀποφάσεις γιὰ πόλεμο ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὀργῆς, ἐνῶ δὲν διατηροῦν τὴν ἴδια ὀργή, ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα τῆς πράξης, ἀλλὰ ἀλλάζουν γνώμες ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις. Βλέπω πὼς καὶ τώρα πρέπει νὰ σᾶς συμβουλεύσω τὰ ἴδια πάνω κάτω ὅπως καὶ πρὶν. Καὶ ἔχω τὴν ἀξίωση, ὅσοι πειθοῦν γιὰ τὸν πόλεμο, νὰ δεσμευθοῦν ὅτι θὰ ὑποστηρίξουν τὴν πολιτικὴ ποὺ ἀπὸ κοινοῦ συμφωνήθηκε ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωση ποὺ πάει κάτι στραβά, ἀλλιῶς καὶ σὲ περίπτωση ἐπιτυχίας νὰ μὴν ζητήσουν μερίδιο στὴν σωστὴ ἀπόφαση. Γιατί ἐνδέχεται οἱ ἐξελιξίεις τῶν πραγμάτων νὰ ἔχουν τὸ ἴδιο ἀπρόβλεπτες τροπές ὅπως καὶ οἱ γνώμες τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε συχνὰ τὰ βάζουμε μὲ τὴν τύχη γιὰ ὅσα συμβαίνουν πέραν κάθε λογικῆς πρόγνωσης.

»Οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ πρωτύτερα ἦταν φανερὸ πὼς μᾶς ἐπιβουλεύονταν καὶ ἀκόμα περισσότερο τώρα. Γιατί ἐνῶ εἶχαμε ρητὰ συμφωνήσει νὰ ὑποβάλλουμε σὲ διαιτησίᾳ τὶς μεταξύ μας διαφορές, κρατώντας στὸ μεταξύ ὁ καθένας μας ὅσα (ἐδάφη) κατέχει, οὔτε αὐτοὶ ζήτησαν ποτέ ὡς τώρα διαιτησίᾳ οὔτε τὸ δέχονται, ὅταν τοὺς τὸ προτείνουμε, ἀλλὰ προτιμοῦν νὰ λύνουν τὶς διαφορές μὲ πόλεμο παρά μὲ διαπραγμάτευση. Καὶ ἔρχονται τώρα ἐδῶ ὄχι μὲ αἰτήματα διαμαρτυρίας ἀλλὰ μὲ τελεσίγραφα. Καὶ μᾶς προστάζουν

νὰ λύσουμε τὴν πολιορκία τῆς Ποτείδαιας καὶ νὰ ἀφήσουμε τὴν Αἴγινα αὐτόνομη καὶ νὰ ἀνακαλέσουμε τὸ Μεγαρικὸ ψήφισμα. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα πρέσβεις τοὺς μᾶς ἤρθαν μὲ τὸ αἶτημα νὰ ἀφήσουμε αὐτόνομες ὅλες τὶς Ἑλληνικὲς πόλεις. Δὲν πρέπει νὰ νομίσει κανεὶς σας πὼς θὰ ἦταν ἀσήμαντη ἀφορμὴ πολέμου ἢ ἄρνησή μας γιὰ ἀκύρωση τοῦ Μεγαρικοῦ ψηφίσματος, αἶτημα ποὺ διατυπώνουν σὲ ὅλους τοὺς τόνους, πὼς ἂν ἀκυρωθεῖ αὐτό, δὲν θὰ ἔχουμε πόλεμο· οὔτε νὰ νιώθετε κάποια ἐνοχλή ὅτι ξεκινήσατε ἕναν πόλεμο γιὰ ἀσήμαντη ἀφορμὴ. Γιατὶ αὐτὴ ἡ «ἀσήμαντη ἀφορμὴ» περιέχει ὀλόκληρη τὴν ἐπιβεβαίωση καὶ τὴν δοκιμασία τοῦ φρονήματός σας. Κι ἂν ἐνδώσετε σ' αὐτὴ τοὺς τὴν ἀπαίτηση, ἀμέσως θὰ σᾶς δοθεῖ ἄλλη μεγαλύτερη προσταγή, ἀφοῦ θὰ θεωρήσουν πὼς ἀπὸ φόβο ὑπακούσατε καὶ στὴν πρώτη. Ἐὰν ὅμως ἀπορρίψετε κατηγορηματικὰ τὶς ἀξιώσεις τοὺς, θὰ τοὺς καταστήσετε σαφὲς ὅτι πρέπει στὸ ἐξῆς νὰ σᾶς συμπεριφέρονται ὡς ἴσοι πρὸς ἴσους.

141. »Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀποφασίσετε ἐδῶ καὶ τώρα: ἢ νὰ ὑποταχθοῦμε πρὶν ὑποστοῦμε κάποια ζημιὰ ἢ, ἂν πολεμήσουμε —ποὺ ἐμένα μοῦ φαίνεται προτιμότερο— νὰ μὴν ὑποχωρήσουμε οὔτε σὲ μεγάλες οὔτε σὲ μικρὲς ἀξιώσεις καὶ νὰ μὴν κρατᾶμε μὲ φόβο ὅσα κατέχουμε σήμερα. Διότι ἡ ἐπιβολὴ μιᾶς ἀξιώσεως —εἴτε μικρῆς εἴτε μεγάλης— ἀπὸ πόλη ἰσότιμη καὶ χωρὶς προηγούμενη προσφυγὴ στὴ δικαιοσύνη, συνιστᾷ πράξη ὑποδουλώσεως.

»Ἀκοῦστε λοιπὸν τώρα γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου ἀναλυτικὰ τί μέσα διαθέτει ὁ καθένας, γιὰ νὰ καταλάβετε ὅτι δὲν θὰ βρεθοῦμε σὲ μειονεκτικότερη θέση. Χειρώνακτες ἀγρότες εἶναι οἱ Πελοποννήσιοι καὶ δὲν διαθέτουν οὔτε ἰδιωτικὰ οὔτε δημόσια κεφάλαια. Ἐπειτα δὲν ἔχουν πείρα ἀπὸ

μακροχρόνιους και υπερπόντιους πολέμους, γιατί όντας φτωχοί, κάνουν μόνο μικρής κλίμακας επιχειρήσεις ό ένας έναντίον τοῦ άλλου. Αὐτοί, στην κατάσταση που βρίσκονται, ούτε να επανδρώσουν πολεμικά καράβια μπορούν ούτε να υποστηρίξουν μεγάλες εκστρατείες, αφήνοντας τις δουλειές τους και συνάμα δαπανώντας από τα προσωπικά τους χρήματα, δεδομένου μάλιστα ότι δεν έχουν πρόσβαση στην θάλασσα. Γιατί τα πλεονάζοντα κεφάλαια υποστηρίζουν τους πολέμους, όχι οι καταναγκαστικές έκτακτες εισφορές. Και οι χειρώννακτες είναι περισσότερο πρόθυμοι να προσφέρουν στον πόλεμο το σώμα τους παρά την περιουσία τους· γιατί το πρώτο πιστεύουν ότι θα το περισώσουν, αν γλιτώσουν τους κινδύνους, ενώ τα χρήματα δεν είναι βέβαιο ότι δεν θα τα χάσουν δια παντός μέχρι να λήξει ο πόλεμος, ιδίως στην περίπτωση που αυτός, πέραν κάθε προσδοκίας τους, τραβήξει σε μάκρος, πράγμα πολύ πιθανό.

»Εάν πρόκειται για μία και μόνο μάχη, οι Πελοποννήσιοι και οι σύμμαχοί τους είναι ικανοί να αντιμετώπισουν όλους τους Έλληνες· είναι όμως ανίκανοι να πολεμήσουν έναντίον μιᾶς δύναμης με διαφορετική μορφή οργάνωσης, δεδομένου ότι δεν διαθέτουν ενιαία βουλή για να εκτελέσουν κάποια απόφαση άμεσα και δυναμικά και γιατί όλοι (οί σύμμαχοι) έχουν ίση ψήφο ενώ ανήκουν σε διαφορετική φυλή, και έτσι είναι φυσικό ο καθένας να ψηφίζει για το δικό του συμφέρον. Με τέτοιο σύστημα είναι άπίθανο να υπάρχει αποτελεσματικότητα. Διότι άλλοι απ' αυτούς θέλουν προ πάντων να εκδικηθοῦν κάποιον έχθρό, ενώ άλλοι να υποστοῦν τις μικρότερες δυνατές απώλειες. Ἐπιπλέον, επειδή συνέρχονται σπανίως, είναι μικρός ο χρόνος που συσκέπτονται για τα κοινά ζητήματα, ενώ τόν περισσότερο κατατρίβονται με τα έσωτερικά τους. Και επειδή ο καθένας τους τρέφει την πε-

ποίησι πὼς ἢ ἀμέλειά του γιὰ τὶς κοινὲς ὑποθέσεις δὲν εἶναι ἐπιζήμια καὶ περιμένει νὰ τὴν καλύψει ἢ πρόνοια κάποιου ἄλλου. Ἔτσι, μὲ αὐτὴν τὴν νοσοτροπία ποὺ συντηρεῖται ἀπ' ὅλους, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνονται, δὲν προάγεται τὸ κοινὸ συμφέρον.

142. »Καὶ τὸ σπουδαιότερο: μὲ τὴν ἔλλειψη χρημάτων θὰ εἶναι δεμένα τὰ χέρια τους καὶ θὰ χάνουν χρόνο πασχίζοντας νὰ τὰ μαζέψουν. Οἱ εὐκαιρίες ὅμως τοῦ πολέμου δὲν περιμένουν. Οὔτε τὰ ἔργα ὀχύρωσης τους (στὴν Ἀττική) οὔτε τὸ ναυτικὸ τους ἀξίζει νὰ φοβηθοῦμε. Γιατὶ εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο μιὰ ἀντίπαλος πόλη — καὶ μάλιστα ἰσοδύναμη — νὰ ἀνεγείρει τείχος ἀκόμα καὶ σὲ καιρὸ εἰρήνης· πόσο μᾶλλον σὲ ἐχθρική χώρα, καὶ μάλιστα μὲ τὰ δικὰ μας τείχη (ὀρθωμένα) ἀπέναντί τους. Ἐὰν πάλι κατασκευάσουν ὀχυρό, μποροῦν βέβαια νὰ καταστρέψουν ἓνα μέρος τῆς γῆς μας, κάνοντας ἐπιδρομὲς καὶ δεχόμενοι δούλους λιποτάκτες. Αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ εἶναι ἀρκετὸ νὰ μᾶς ἐμποδίσει νὰ πλεύσουμε ἐναντίον τῆς δικῆς τους χώρας καὶ νὰ χτίσουμε ἐκεῖ δικὰ μας τείχη, ποὺ θὰ τὰ ὑπερασπιζόμαστε μὲ τὸ ναυτικὸ μας, παράγοντα στὸν ὁποῖο σαφῶς ὑπερέχουμε. Γιατὶ εἴμαστε σὲ πλεονεκτικότερη θέση νὰ διαχειριστοῦμε τὶς χερσαῖες ἐπιχειρήσεις χάρις στὴν ναυτικὴ μας ἐμπειρία, παρά ἐκεῖνοι τὶς ναυτικὲς χάρις στὴν ἐμπειρία τους στὴν ξηρά. Οὔτε θὰ τοὺς εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποκτήσουν πείρα στὰ ναυτικά. Ἐδῶ κι ἐσεῖς ποὺ ἐξασκεῖστε σ' αὐτὸ ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ τέλειωσαν οἱ Περσικοὶ πόλεμοι, δὲν τὸ ἔχετε ἀκόμα κατακτήσει ἀπολύτως. Πῶς λοιπὸν ἄνθρωποι γεωργοὶ καὶ ὄχι ναυτικοί, μποροῦν νὰ πετύχουν κάτι ἀξιόλογο, ὅταν μάλιστα θὰ ἐμποδίζονται νὰ ἐξασκοῦνται ἀπὸ τὸν μεγάλο ἀριθμὸ τῶν πλοίων μας ποὺ θὰ τοὺς ἀποκλείουν ἀδιάκοπα τὴν ἔξοδο στὴν ἀνοι-

χτή θάλασσα; "Ένας αποκλεισμός από μικρό στόλο θά μπορούσε να τους αποθρασύνει και να τους κάνει —ύπολογίζοντας στην αριθμητική υπεροχή και ξεχνώντας την άπειρία τους— να αποτολμήσουν κάποια εμπλοκή. "Όμως ένας αποκλεισμός με μεγάλο στόλο θά τους κρατάει καθηλωμένους στα λιμάνια· και χωρίς ναυτικές ασκήσεις θά παραμένουν άπειροι και, ένεκα τής άπειρίας τους, περισσότερο δειλοί. Γιατί τὸ ναυτικό εἶναι τέχνη και, ὅπως κάθε τέχνη, δὲν πρέπει νὰ ασκείται εὐκαιριακά ἀλλὰ ἀπαιτεῖ ἀπόλυτη ἀφιέρωση.

143. »"Αν πάλι σηκώσουν χρήματα ἀπὸ τὸ ταμεῖο τῆς Ὀλυμπίας ἢ τῶν Δελφῶν και προσπαθήσουν νὰ ἐξαγοράσουν με μεγαλύτερο μισθὸ τοὺς ξένους (μισθοφόρους) ναῦτες μας, αὐτὸ θά μπορούσε νὰ ἀποτελέσει σοβαρὸ κίνδυνο, ἂν δὲν εἴχαμε τὴν δυνατότητα νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουμε ἐπανδρώνοντας ἐμεῖς οἱ ἴδιοι μαζί με τοὺς μετόικους τὰ καράβια μας. Τώρα ὅμως και αὐτὴν τὴν δυνατότητα ἔχουμε και, τὸ σπουδαιότερο, ἔχουμε πλοιάρχους Ἀθηναίους πολίτες, και τοὺς περισσότερους και καλύτερους κωπηλάτες σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Και πάνω στὴν κρίσιμη ὥρα, κανεὶς ξένος ναύτης δὲν θά δεχόταν νὰ ἀγωνιστεῖ στὸ πλευρὸ τους για μεγαλύτερο μισθὸ λίγων ἡμερῶν, διακινδυνεύοντας νὰ ἐξοριστεῖ ἀπὸ τὴν πατρίδα του και ἔχοντας μικρότερη ἐλπίδα σωτηρίας.

»Αὐτὴ εἶναι σὲ γενικὲς γραμμές, κατὰ τὴν ἀποψή μου, ἡ κατάσταση τῶν Πελοποννησίων. Ἡ δικὴ μας, ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲν ἔχει τὰ μειονεκτήματα ποὺ τοὺς καταλόγισα, μὰ ἄλλα μεγάλα πλεονεκτήματα ποὺ δὲν μᾶς ἐξισώνουν μ' αὐτούς. "Αν εἰσβάλλουν στὴν χώρα μας με πεζικό, ἐμεῖς θά πλεύσουμε ἐναντίον τῆς δικῆς τους, και δὲν θά ἔχει τὸ ἴδιο κόστος ἢ ἐρήμωση ἐνὸς ἔστω και μικροῦ μέρους τῆς Πελοποννήσου με

τὴν ἐρήμωσιν ὅλης τῆς Ἀττικῆς. Γιατὶ αὐτοὶ δὲν θὰ μπορέσουν χωρὶς πόλεμον νὰ ἀποκτήσουν ἄλλα ἐδάφη στὴν θέσιν τῶν χαμένων, ἐνῶ ἐμεῖς ἔχουμε ἤδη πολλὰ, καὶ στὰ νησιά καὶ στὴν ἠπειρωτικὴ χώρα. Γιατὶ ἡ κυριαρχία τῆς θάλασσης εἶναι μεγάλο πρᾶγμα. Γιὰ σκεφεῖτε: ἂν ἤμασταν νησιῶτες, θὰ ὑπῆρχε κανεὶς πιὸ ἀνίκητος ἀπὸ μᾶς; Τώρα κάπως ἔτσι πρέπει νὰ βλέπουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας καὶ νὰ σκεφτόμαστε ἀνάλογα. Νὰ ἀφήσουμε τὴν γῆ καὶ τὰ σπίτια καὶ νὰ περιφρουρήσουμε τὴν θάλασσα καὶ τὴν πόλιν. Καὶ νὰ μὴν ἐμπλακοῦμε σὲ μεγάλη μάχη μὲ τοὺς κατὰ πολὺ περισσότερους μας Πελοποννησίους ἀπὸ ὀργὴ γιὰ τὶς ὑφιστάμενες ἀπώλειές μας. Γιατὶ καὶ νὰ νικήσουμε, πάλι θὰ χρειαστῆ νὰ πολεμήσουμε κι ὄχι ἐναντίον λιγότερων. Ἄν ὅμως χάσουμε, χάνουμε καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῆς συμμαχίας, ἀπ' τὴν ὁποία ἐξαρτᾶται ἡ δύναμή μας. Γιατὶ κι ἐκεῖνοι δὲν θὰ παραμείνουν ὑπάκουοι, ἂν δὲν εἴμαστε σὲ θέσιν νὰ ἐκστρατεύουμε ἐναντίον τους. Καὶ μὴν θρηνεῖτε γιὰ τὰ σπίτια καὶ τὰ χωράφια ἀλλὰ γιὰ τὶς ἀνθρώπινες ζωές. Γιατὶ δὲν κάνουν αὐτὰ τὸν ἀνθρώπο ἀλλὰ ὁ ἀνθρώπος αὐτά. Ἐὰν μάλιστα πιστεῦσα πῶς θὰ σᾶς ἔπειθα, θὰ σᾶς προέτρεπα νὰ βγεῖτε καὶ νὰ τὰ καταστρέψετε μόνοι σας, γιὰ νὰ δείξετε στοὺς Πελοποννησίους ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ὑποκύψετε γιὰ ὑλικά ἀγαθὰ.

144. »Ἐχω καὶ πολλοὺς ἄλλους λόγους νὰ ἐλπίζω πῶς θὰ ἐπικρατήσουμε, ἐὰν βέβαια δὲν θελήσετε νὰ ἐπεκτείνετε τὴν κυριαρχία σας διαρκοῦντος τοῦ πολέμου καὶ ἂν δὲν μπεῖτε σὲ πρόσθετες καὶ ἀχρείαστες περιπέτειες. Γιατὶ πιὸ πολὺ φοβᾶμαι τὰ δικά μας λάθη παρὰ τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν μας. Ἄλλὰ αὐτὰ θὰ τὰ ἀναπτύξω σὲ ἄλλη ὁμιλία μου κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολέμου. Τώρα ὅμως ἄς στείλουμε τοὺς πρέσβεις τους πίσω, δίνοντάς τους αὐτὴ τὴν ἀπάντησιν: πρῶτον,

ὅτι θὰ ἀφήσουμε τοὺς Μεγαρεῖς νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἀγορὰ καὶ τὰ λιμάνια μας, ἂν καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπ' τὴν πλευρὰ τους πάψουν τὶς ἀπελάσεις τῶν ξένων, τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων μας (ἐφόσον οἱ τριακοντούτεις σπονδῆς δὲν ἀποκλείουν οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο)· δεύτερον, ὅτι θὰ ἀφήσουμε τὶς πόλεις (τῆς συμμαχίας μας) αὐτόνομες, ὅσες ἦταν αὐτόνομες ὅταν συνομολογούσαμε τὴν συνθήκη, ὅταν κι ἐκεῖνοι ἀποδώσουν στὶς πόλεις τῆς συμμαχίας τοὺς πραγματικὴ αὐτονομία, ἐπιτρέποντάς τους νὰ ἔχουν τὸ πολίτευμα τῆς ἐπιλογῆς τους κι ὄχι αὐτὸ ποὺ τοὺς ὑπαγορεύει ἡ Σπάρτη· τέλος, ὅτι εἴμαστε πρόθυμοι νὰ προσφύγουμε γιὰ τὶς διαφορὲς μας σὲ δίκη, σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης, καὶ ὅτι δὲν θὰ ξεκινήσουμε ἐμεῖς τὸν πόλεμο ἀλλὰ, ἂν δεχτοῦμε ἐπίθεση, θὰ ὑπερασπίσουμε τὸν ἑαυτό μας. Αὕτῃ εἶναι ἡ σωστὴ καὶ ἡ δέουσα γιὰ μιὰ πόλη σὰν τὴν δικιά μας ἀπάντηση. Πρέπει ἀκόμη νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἀναπόφευκτος. Ὅσο προθυμότερα τὸ ἀποδεχτοῦμε, τόσο ἀπροθυμότερος θὰ εἶναι ἀπέναντί μας ὁ ἐχθρός. Καὶ νὰ θυμόμαστε, ὅτι ἀπὸ τοὺς πιὸ μεγάλους ἀγῶνες, κερδίζονται οἱ μεγαλύτερες τιμὲς καὶ γιὰ τὶς πόλεις καὶ γιὰ τοὺς πολίτες. Οἱ πατέρες μας ποὺ στάθηκαν ἀντιμέτωποι στοὺς Πέρσες, δὲν εἶχαν τὴν ὑποδομὴ ποὺ ἔχουμε ἐμεῖς σήμερα. Ἐγκατέλειψαν ὅμως ἀκόμη καὶ τὰ ὑπάρχοντά τους καὶ μὲ ὄδηγὸ τὸ φρόνημα περισσότερο παρά τὴν τύχη, καὶ τὴν τόλμη κι ὄχι τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχή, ἀπέκρουσαν τὸν βάρβαρο καὶ ἔφτασαν τὸ κράτος σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φανοῦμε κατώτεροί τους, ἀλλὰ νὰ ἀντισταθοῦμε στοὺς ἐχθροὺς μὲ κάθε τρόπο καὶ νὰ προσπαθήσουμε νὰ μὴν παραδώσουμε στοὺς ἀπογόνους μας ἓνα μικρότερο κράτος».

Η ΚΗΔΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ:

Ο ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΛΟΓΟΣ (ΒΙΒΛΙΟ Β 34-59)

34. Τὸν ἴδιο χειμῶνα οἱ Ἀθηναῖοι τηρώντας τὸ πατροπαράδοτο ἔθιμο κήδευσαν δημοσίως τοὺς πρώτους νεκροὺς αὐτοῦ τοῦ πολέμου, ὡς ἐξῆς: πρῶτα ἐκθέτουν τὰ ὄστᾶ τῶν πεσόντων σὲ μία πρόχειρη σκηνὴ γιὰ τρεῖς ἡμέρες, καὶ ὁ καθένας προσφέρει στὸν δικό του νεκρὸ ὅ,τι ἐπιθυμεῖ. Ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα τῆς ἐκφορᾶς, δέκα ἄμαξες, μία γιὰ κάθε φυλὴ, μεταφέρουν λάρνακες κυπαρισσένιες καὶ ἀποθέτουν σ' αὐτὲς τὰ ὄστᾶ τοῦ νεκροῦ κατὰ φυλὴ. Μία κλίνη στρωμμένη στὰ λευκά φέρεται κενὴ γιὰ τοὺς ἀφανεῖς, ὅσοι δὲν βρέθηκαν κατὰ τὴν περισυλλογὴ. Συνοδεύει τὴν πομπὴ ἀπὸ τοὺς πολῖτες καὶ τοὺς ξένους ὅποιος ἐπιθυμεῖ. Παρευρίσκονται καὶ γυναῖκες συγγενεῖς τῶν νεκρῶν θρηνοῦσες. Τοὺς θάβουν λοιπὸν στὸ Δημόσιο Σῆμα, ποὺ βρίσκεται στὸ ὠραιότερο προάστειο τῆς πόλεως. Ἐκεῖ πάντα θάβουν τοὺς πεσόντες τοῦ πολέμου πλὴν τῶν Μαραθωνομάχων· διότι κρίνοντας τὴν ἀρετὴ ἐκείνων ἐξέχουσα, τοὺς ἀνήγειραν τύμβο ἐπὶ τόπου. Ἀφοῦ λοιπὸν τοὺς ἐνταφιάσουν, ἓνας ἄνδρας ἐκλεγμένος ἀπὸ τὴν πολιτεία, μὲ φρόνηση καὶ κῦρος, ἐκφωνεῖ πρὸς τιμὴν τοὺς τὸν καθιερωμένο ἔπαινο. Κατόπιν τούτου ἀπέρχονται. Ἔτσι λοιπὸν τοὺς κηδεύουν. Καὶ καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου, σὲ κάθε παρόμοια περίσταση, τηροῦσαν αὐτὸ τὸ ἔθιμο. Γιὰ τοὺς πρώτους νεκροὺς ἐξελέγη ὁ Περικλῆς τοῦ Ξανθίππου νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν ἐπιτάφιο. Κι ὅταν ἔφτασε ἡ στιγμή, μεταβαίνοντας ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς ταφῆς σὲ μία

ὕψηλὴ ἐξέδρα πού εἶχε στηθεῖ ἐπὶ τούτου γιὰ νὰ ἀκούγεται ὅσο τὸ δυνατὸν καλύτερα ἀπὸ τὸ πλῆθος, εἶπε τὰ ἐξῆς:

35. «Οἱ περισσότεροι ἀπ' ὅσους ἔχουν ὡς τώρα μιλήσει ἀπὸ τὸ βῆμα αὐτό, ἐπαινοῦν αὐτὸν πού πρόσθεσε στὴν τελετὴ τὸν ἐπιτάφιο λόγο, λέγοντας πὼς εἶναι καλὸ νὰ ἐκφωνεῖται πρὸς τιμὴν αὐτῶν πού ἔπεσαν στὸν πόλεμο. Ἐγὼ ὅμως θὰ τὸ θεωροῦσα ἀρκετὸ γιὰ ἄνδρες πού ἀπέδειξαν τὴν ἀρετὴ τους μὲ ἔργα, μὲ ἔργα νὰ ἐκδηλώνουμε καὶ τίς τιμές —ὅπως ἡ ἐπίσημη τελετὴ πού βλέπετε νὰ τελεῖται τώρα ἐδῶ δημοσίως— καὶ νὰ μὴν διακυβεύεται ἡ ὑστεροφημία πολλῶν ἀπὸ τὸ στόμα ἐνός (ρῆτορα), εἴτε μιλήσει ἐπάξια εἴτε ἀνάξια τῆς ἀρετῆς των. Γιατὶ εἶναι δύσκολο νὰ μιλήσει κανεὶς ἀντικειμενικά, ἐκεῖ πού μὲ δυσκολία ἐξασφαλίζεται ἡ κοινὴ περὶ ἀληθείας ἀντίληψη. Διότι ὁ γνώστης τῶν γεγονότων καὶ φίλα κείμενος πρὸς τοὺς ἐκλιπόντες, μπορεῖ εὐκόλα νὰ θεωρήσει ὅτι εἰπώθηκαν κατώτερα τῶν ὅσων γνωρίζει καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀκούσει· ὁ ἄπειρος, ἀπ' τὴν ἄλλη, ἀπὸ φθόνο μπορεῖ νὰ νομίσει πὼς εἰπώθηκαν ὑπερβολικά, ἂν ἀκούσει κάτι πού ξεπερνάει τὰ ὅρια τῶν δικῶν του δυνατοτήτων. Γιατὶ οἱ ἔπαινοι πού λέγονται γιὰ τοὺς ἄλλους γίνονται πιστευτοὶ μόνο μέχρι τοῦ σημείου πού ὁ καθένας πιστεύει ὅτι εἶναι κι ὁ ἴδιος ἱκανὸς νὰ πράξει κάτι ἀπὸ αὐτὰ πού ἄκουσε· ἀντίθετα ὅ,τι ὑπερβαίνει τίς δυνάμεις του, ἀπὸ φθόνο, ἀρνεῖται νὰ τὸ πιστεύσει. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἔθιμο δοκιμάστηκε ἀπὸ τοὺς προγενέστερους καὶ κρίθηκε ὅτι καλῶς ἔχει, πρέπει κι ἐγὼ, τηρώντας τὴν παράδοση, νὰ προσπαθῆσω νὰ ἀνταποκριθῶ στὶς ἀπαιτήσεις καὶ στὶς προσδοκίες τοῦ καθενός σας.

36. »Θὰ ἀρχίσω πρῶτα ἀπὸ τοὺς προγόνους, γιατί εἶναι

δίκαιο και πρόπον σέ τέτοιες περιστάσεις νά τιμᾶμε πρωτίστως τήν μνήμη τῶν προγόνων. Γιατί ἐκεῖνοι κατοικώντας τήν χώρα ἀνά τοὺς αἰῶνες, ἀπὸ γενιά σέ γενιά, μᾶς τήν παρέδωσαν ἐλεύθερη χάρη στήν ἀρετή τους. Καί ἐκεῖνοι ἀξίζουσι τὸν ἔπαινο καὶ ἀκόμα περισσότερο οἱ πατέρες μας. Γιατί, μαζί μὲ ὅσα κληρονόμησαν, οἱ ἴδιοι ἀπέκτησαν τὸ κράτος ποὺ ἔχουμε σήμερα, μὲ ἀγῶνες πολλούς, καὶ μᾶς τὸ κληροδότησαν μαζί μὲ τὰ πρῶτα. Τὸ μεγαλύτερο ὅμως μέρος τοῦ κράτους τὸ αὐξήσαμε ἐμεῖς, ὅσοι σήμερα βρισκόμαστε λίγο πολύ στήν ὠριμὴ ἡλικία, καὶ τήν πόλη προετοιμάσαμε ὥστε νά εἶναι σέ κάθε τομέα ὅσο τὸ δυνατὸν πιὸ αὐτάρκης στὸν πόλεμο καὶ στήν εἰρήνη. Ἐγὼ τὰ πολεμικὰ ἔργα, μὲ τὰ ὁποῖα κερδήθηκε τὸ καθετί, καὶ τὸ πῶς ἐμεῖς ἢ οἱ πατέρες μας ἀποκρούσαμε μὲ θάρρος Ἑλληνα ἢ βάρβαρο εἰσβολέα, γιὰ νά μὴ μακρηγορῶ μπροστὰ σέ κόσμο ποὺ τὰ γνωρίζει καλά, θὰ παραλείψω. Ἀλλὰ μὲ ποιά ἦθη καὶ μὲ ποιοὶ πολίτευμα καὶ μὲ ποιούς τρόπους ζωῆς ἐπιτύχαμε τὴν μεγάλη ἀκμὴ, αὐτὰ ἀφοῦ ἐκθέσω πρῶτα, θὰ ἔλθω καὶ στὸν ἔπαινο τῶν νεκρῶν, θεωρώντας ὅτι εἶναι πρόπον στήν παροῦσα συγκυρία νά εἰπωθοῦν αὐτὰ καὶ συμφέρον νά τὰ ἀκούσει τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ξένων.

37. »Ἐχουμε πολίτευμα ποὺ δὲν μιμεῖται τοὺς νόμους τῶν ἄλλων. Ἀντίθετα, ἐμεῖς εἴμαστε ὑπόδειγμα κράτους γιὰ ἄλλους παρὰ μιμητὲς ἄλλων. Τὸ πολίτευμά μας καλεῖται δημοκρατία, ἐπειδὴ τὴν ἀρχὴ κατέχουν οἱ πολῖτες καὶ ὄχι οἱ ὀλίγοι. Οἱ νόμοι μας ἐξασφαλίζουν σέ ὅλους ἰσότητα ὡς πρὸς τίς ἰδιωτικὲς διαφορές, ἐνῶ ὁ κάθε πολίτης ἀνέρχεται στὰ δημόσια ἀξιιώματα, ὅχι μὲ κριτήριο τὴν κοινωνικὴ θέση ἀλλὰ τὴν προσωπικὴ ἀξία, ἐφόσον διαπρέπει σέ κάποιον τομέα. Οὔτε ὁ φτωχός, ποὺ ἔχει νά προσφέρει κάτι καλὸ

στήν πόλη, ἐμποδίζεται νὰ ἀνέλθει λόγω τῆς κοινωνικῆς του ἀφάνειας. Καὶ ὄχι μόνο στὸν δημόσιο βίο πολιτευόμαστε μὲ φιλελεύθερο πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ στὶς καθημερινές μας συναναστροφές δὲν τρέφουμε καχυποψία καὶ φθόνον πρὸς τὸν συμπολίτη μας, ἂν κάνει κάτι τῆς ἀρεσκείας του, οὔτε τὸν κοιτάζουμε μὲ στραβὸ μάτι, ποῦ ἂν καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἀδίκημα, δὲν παύει νὰ εἶναι λυπηρό. Ἀνεκτικοὶ στὶς ἰδιωτικὲς μας συναναστροφές, στὰ δημόσια ἀπέχουμε ἀπὸ τὴν παρανομία, ἀπὸ σεβασμὸ πρὸ πάντων στὶς ἐπιταγές τῶν ἐκάστοτε κυβερνώντων καὶ τῶν νόμων, ἰδίως ἐκείνων ποῦ ἔχουν θεσπιστεῖ πρὸς ὑπεράσπιση τῶν ἀδυνάτων καὶ ἐκείνους πάλι ποῦ μολονότι ἄγραφοι, ἐπιφέρουν ὁμολογουμένως ὄνειδος στὸν παραβάτη.

38. »Γιὰ τὴν ἀναψυχὴ τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοὺς μόχθους ἐφηύραμε πολλοὺς τρόπους ψυχαγωγίας, μὲ ἀγῶνες καὶ θρησκευτικὲς γιορτὲς ποῦ καθιερώσαμε καθ' ὅλη τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, καὶ μὲ εὐπρεπεῖς ἰδιωτικὲς ἐγκαταστάσεις, τῶν ὁποίων οἱ ἀνέσεις βοηθοῦν νὰ ξεχαστοῦν τὰ καθημερινὰ προβλήματα. Χάριν τοῦ μεγέθους τῆς ἐπικρατείας μας, εἰσάγονται ἀπὸ κάθε γωνιὰ τοῦ κόσμου τὰ πάντα, καὶ μπορούμε πραγματικὰ νὰ ἀπολαμβάνουμε τὰ ξένα προϊόντα μὲ τὴν ἴδια εὐκολία ποῦ καταναλώνουμε τὰ ἐγχώρια.

39. »Διαφέρουμε ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους μας καὶ στὰ στρατιωτικὰ ζητήματα στὸ ἐξῆς: ἐμεῖς παρέχουμε τὴν πόλη ἀνοιχτὴ σὲ ὅλους· καὶ ποτὲ δὲν λάβαμε μέτρα ξενηλασίας (ἐκδίωξης τῶν ξένων), ἐμποδίζοντας τὴν πρόσβαση κάποιου σὲ πληροφορία ἢ θέαμα ποῦ ἂν δὲν ἦταν κρυφὸ καὶ τὸ ἔβλεπε ὁ ἐχθρός, θὰ μπορούσε νὰ ὠφεληθεῖ· γιατί ἐμεῖς δὲν ἐπενδύουμε σὲ στρατιωτικὲς ἀσκήσεις καὶ μυστικὲς τακτικὲς

πολέμου, αλλά στο ψυχικό σθένος που πηγάζει από μέσα μας την κρίσιμη ώρα της μάχης. Και όσον αφορά στην εκπαίδευση, εκείνοι με επίπονα γυμνάσια από παιδιά ασκούνται στην στρατιωτική ζωή, ενώ εμεῖς μεγαλώνοντας με ἐλευθερία, ἐπὶ ἴσοις ὅροις ἐπιχειροῦμε στὰ πολεμικὰ καὶ με τὴν ἴδια ἐπιτυχία. Ἴδου ἡ ἀπόδειξη: οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἐκστρατεύουν ἐναντίον μας μόνοι τους ἀλλὰ με ὅλους μαζί τοὺς συμμάχους τους· ἐνῶ εμεῖς μόνοι μας εἰσβάλλουμε σὲ ἄλλες χῶρες καὶ δίνοντας μάχες με στρατοὺς που ὑπερασπίζονται τὰ πάτρια, εὐκόλα τίς περισσότερες φορές τοὺς νικάμε. Κανένας ὡς τώρα ἐχθρὸς δὲν συνάντησε ἀθρόα τὴν πολεμικὴ μας δύναμη, λόγω τῆς (περιοδικῆς) συντηρήσεως τοῦ ναυτικοῦ μας καὶ τῆς ἀποστολῆς ἐκστρατευτικῶν σωμάτων ταυτόχρονα σὲ πολλὰ μέρη. Κι ἂν κάπου τύχει νὰ συγκρουστοῦν με κάποιον μικρὸ μέρος τοῦ στρατοῦ μας καὶ ἐπικρατήσουν, καυχιοῦνται πὼς μᾶς νίκησαν κατὰ κράτος· ἂν πάλι ἠττηθοῦν, λένε πὼς ἠττήθηκαν ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς δύνάμεως μας. Ἐάν θέλουμε λοιπὸν μέσα ἀπὸ μιὰ ἐλαστικὴ ἀγωγή καὶ ὄχι σκληραγωγία νὰ ἀναλαμβάνουμε κινδύνους, καὶ ὄχι με νόμους που ἐπιβάλλουν τὴν ἀνδρεία ἀλλὰ με ἐλεύθερο φρόνημα, ἀποκομίζουμε ὄφελος, ἀφοῦ δὲν ταλαιπωρούμαστε προκαταβολικὰ γιὰ μελλοντικὰ δεινὰ· ὅμως, κι ὅταν ἔρθει ἡ κρίσιμη ώρα, δὲν φαινόμαστε λιγότερο τολμηροὶ ἀπὸ ἐκείνους που ταλαιπωροῦνται ἐφ' ὅρου ζωῆς. Καὶ γιὰ αὐτὰ λοιπὸν καὶ γιὰ πολλὰ ἄλλα ἡ πόλη μας εἶναι ἄξια θαυμασμοῦ.

40. »Καλλιεργοῦμε τὸ κάλλος με λιτότητα καὶ φιλοσοφοῦμε χωρὶς μαλθακότητα. Τὸν πλοῦτο τὸν χρησιμοποιοῦμε προπαντὸς ὡς εὐκαιρία γιὰ ἔργα καὶ ὄχι γιὰ προσωπικὴ ἐπίδειξη. Δὲν θεωροῦμε ντροπὴ τὸ νὰ ὁμολογεῖ κανεὶς τὴν φτώχεια του, ἀλλὰ πραγματικὴ ντροπὴ τὸ νὰ μὴν κάνει κάτι

για να την αποφύγει. Και μπορούμε οί ἴδιοι να ἀσχολούμαστε ταυτόχρονα και με τὰ ἰδιωτικά και με τὰ δημόσια ζητήματα· κι ἐνῶ ὁ καθένας μας καταγίνεται με ἄλλη ἐργασία, ὅλοι γνωρίζουν ἐπαρκῶς τὰ πολιτικά πράγματα. Γιατί εἴμαστε οἱ μόνοι πού θεωροῦμε ὄχι ἀπράγμονα ἀλλὰ ἄχρηστο ὅποιον δὲν μετέχει στὰ κοινά. Ἐμεῖς εἴτε διαμορφώνουμε ὀρθολογικὲς πολιτικὲς προτάσεις εἴτε κρίσεις γιὰ τὰ πράγματα, τὸ κά-
νουμε γιατί δὲν πιστεύουμε ὅτι οἱ λόγοι βλάπτουν τὰ ἔργα, ἀλλὰ τὸ να μὴν ἔχουμε ἐνδελεχῶς κατατοπιστεῖ με λόγια γιὰ ὅσα πρέπει, πρὶν ἔλθουμε στὴν πράξη. Ὑπερέχουμε και ὡς πρὸς τοῦτο: ὅτι τολμᾶμε να κάνουμε προγνώσεις γιὰ ὅσα πρόκειται να ἐπιχειρήσουμε. Ἐνῶ στοὺς ἄλλους συμβαίνει ἢ ἄγνοια να φέρνει θράσος και οἱ διαβουλεύσεις ἀναποφασιστικότητα. Δίκαια λοιπὸν θὰ πρέπει να θεωροῦνται πιὸ γενναιόψυχοι ὅσοι με διορατικὴτητα γνωρίζουν τὶς πιθανότητες ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας και ἐντούτοις ἢ γνώση αὐτὴ δὲν τοὺς ἀποτρέπει ἀπὸ τοὺς ἀνειλημμένους κινδύνους. Και στὰ ζητήματα ἀλληλεγγύης ἐνεργοῦμε ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς πολλούς· γιατί ἐμεῖς εὐεργετώντας και ὄχι εὐεργετούμενοι ἀποκτᾶμε τοὺς φίλους. Γιατί ὁ εὐεργετῶν πού διατηρεῖ ἀνοιχτὴ τὴν χάρη πού τοῦ ὀφείλεται, βρίσκεται σὲ πλεονεκτικότερη θέση ἔναντι τοῦ εὐεργετουμένου ὁ ὁποῖος εἶναι πιὸ ἀπρόθυμος, γιατί ξέρεῖ ὅτι θὰ ἀνταποδώσει τὴν ὀφειλὴ ἀπὸ ὑποχρέωση κι ὄχι ἀπὸ ἀνιδιοτελεῖ χάρη. Και εἴμαστε οἱ μόνοι πού βοηθᾶμε τὸν ἄλλον χωρὶς ἐνδοιασμούς, ὄχι ἀπὸ ὑπολογισμὸ συμφέροντος ἀλλὰ ἀπὸ πίστη στὸ ἀγαθὸ τῆς ἐλευθερίας.

41. »Συγκεφαλαιώνοντας, ἢ Ἀθήνα ὡς πόλη, λέω, ἀποτελεῖ σχολεῖο τῆς Ἑλλάδας, και ὁ καθένας ξεχωριστὰ ἀπὸ τοὺς πολίτες, ὑποστηρίζω, διαθέτει στὴν συγκρότησή του τὴν ἰκανότητα να προσαρμύζεται στὶς ποικίλες ἐκφάνσεις τῆς

πολιτικῆς δράσεως μὲ καταπληκτικὴ εὐστροφία καὶ χάρη. Καὶ ὅτι αὐτὰ δὲν ἀποτελοῦν ρητορικὴ τῆς στιγμῆς ἀλλὰ ἔμπρακτῃ ἀλήθειᾳ, ἀποδεικνύει ἡ ἴδια ἡ δύναμις τῆς πόλεως ποὺ ἀποκτήθηκε μὲ αὐτοὺς τοὺς τρόπους. Μόνῃ ἀπ' τὶς σύγχρονες πόλεις ἡ Ἀθήνα ἔχει δοκιμασμένα ἀποδειχθεῖ ἀνώτερη τῆς φήμης της. Μόνῃ αὐτὴ δὲν κάνει τοὺς ἐχθροὺς ποὺ τῆς ἐπιτίθενται νὰ ἀγανακτοῦν γιὰ τὰ κακὰ ποὺ παθαίνουν, οὔτε δίνει λαβὴ στοὺς ὑπηκόους της νὰ τὴν κακολογοῦν, πὼς τάχα δὲν τοὺς ἐξουσιάζει ἄξια. Ἐχοντας ἐπιδείξει τὴν δύναμή μας μὲ περίτρανες ἀποδείξεις καὶ τεκμήρια, θὰ μᾶς θαυμάζουν οἱ σημερινὲς καὶ οἱ ἐπόμενες γενιές, χωρὶς νὰ ἔχουμε ἀνάγκη κάποιον Ὀμηρο νὰ μᾶς δοξάσει οὔτε ἄλλον ἐποποιό, ποὺ πρόσκαιρα νὰ μᾶς τέρπει μὲ αὐταπάτες τὶς ὁποῖες θὰ διαλύσει στὴν συνέχεια ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ὀλόκληρη τὴν ξηρὰ καὶ τὴν θάλασσα δαμάσαμε μὲ τὴν τόλμη μας καὶ τὴν κάναμε προσβάσιμη καὶ παντοῦ στήσαμε μνημεῖα αἰώνια τῶν ἐπιτυχιῶν καὶ ἀποτυχιῶν μας. Γιὰ μιὰ τέτοια πόλη καὶ αὐτοὶ ἐδῶ ἔπεσαν γενναῖα πολεμώντας, ἀξιῶνοντας νὰ μὴν τὴν στερηθοῦν. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸ ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς, τοὺς ἐπιζῶντες, νὰ θέλει νὰ ἀγωνιστεῖ γι' αὐτήν.

42. »Γι' αὐτὸ ἐπεκτάθηκα περισσότερο στὰ πολιτικὰ ἐπιτεύγματα, γιὰ νὰ καταδείξω ὅτι ἐμεῖς δὲν ἀγωνιζόμαστε γιὰ τὸ ἴδιο ἔπαθλο, γιὰ τὸ ὁποῖο ἀγωνίζονται ὅσοι δὲν ἀπολαμβάνουν ὅμοια προνόμια, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ πλέξω μὲ πραγματικὰ στοιχεῖα τὸ ἐγκώμιο αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν, πρὸς τιμὴν τῶν ὁποίων τώρα ὁμιλῶ. Καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐγκωμίου ἔχει ἤδη εἰπωθεῖ. Γιατὶ ὁ ὕμνος μου πρὸς τὴν πόλη κοσμεῖται ἀπὸ τὶς ἀρετὲς αὐτῶν καὶ τῶν ὁμοίων τους καὶ δὲν βρίσκει κανεὶς πολλοὺς Ἕλληνες νὰ ἔχουν δόξα σὲ ἀπόλυτη συμμετρία μὲ τὰ ἔργα, ὅπως οἱ προκείμενοι. Νο-

μίζω, ἄλλωστε, ὅτι ἐνδεικτικὸς τῆς πολιτικῆς τους ἀριστείας, πρώτη φανέρωση καὶ τελικὴ ἐπισφράγιση, εἶναι τώρα αὐτὸ τὸ τέλος. Ἄφοῦ ἀκόμα καὶ οἱ κατὰ τ' ἄλλα πιὸ φαῦλοι δικαιοῦνται νὰ προβάλλουν τὴν ἀνδραγαθία πού ἐπέδειξαν στὸν πόλεμο γιὰ τὴν πατρίδα· διότι συμφηφίζοντας τὸ κακὸ μὲ τὸ καλὸ πού ἔκαναν, ὑπερτερεῖ ἡ δημόσια ὠφέλεια παρὰ ἡ βλάβη πού προκάλεσαν μὲ τὰ ἰδιωτικὰ σφάλματά τους. Ἄπο αὐτοὺς ἐδῶ ὅμως κανεὶς δὲν προτίμησε νὰ συνεχίσει νὰ ἀπολαμβάνει τὸν πλοῦτο καὶ νὰ φανεῖ δειλός, καὶ κανεὶς —τρέφοντας τὴν αὐταπάτη τοῦ φτωχοῦ, πὼς θὰ ξεφύγει κάποτε ἀπὸ τὴν φτώχεια καὶ θὰ πλουτίσει— δὲν ἔδωσε ἀναβολὴ στὴν μοῖρα του. Ἄλλὰ ποθώντας τὴν τιμωρία τῶν ἐχθρῶν περισσότερο ἀπὸ τὰ προσωπικὰ ὀφέλη καὶ κρίνοντας αὐτὸ τὸ διακύβευμα ὡς ὑπέρτατη τιμὴ, ἀποφάσισαν διακινδυνεύοντας νὰ ἐκδικηθοῦν ἐκείνους παραιτούμενοι κάθε ἄλλου κεκτημένου. Ἄναθέτοντας στὴν ἐλπίδα τὸ ἄδηλον τῆς ἐπιτυχίας, ὅταν στὴν πράξῃ βρέθησαν ἀντιμέτωποι μὲ τὸν κίνδυνο, ἀποφάσισαν νὰ ἐμπιστευθοῦν τὶς δικές τους δυνάμεις· καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς μάχης, κρίνοντας προτιμότερο νὰ πεθάνουν παρὰ νὰ σωθοῦν ὑποχωρώντας, ἀπέφυγαν τὸ ὄνειδος τῆς δειλίας, προτάσσοντας τὰ σώματά τους. Καὶ στὸ κρίσιμο μεταίχιμο τῆς μοίρας, πάνω στὴν ἀκμὴ τῆς δόξας κι ὄχι τοῦ φόβου, παρέδωσαν τὸ πνεῦμα.

43. »Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ νεκροὶ φάνηκαν καθόλα ἀντάξιοι τῆς πόλεως. Οἱ λοιποὶ ἐπιζῶντες δὲν ἔχετε παρὰ νὰ εὐχεσθε τὸ πατριωτικὸ σας φρόνημα νὰ τύχει μεγαλύτερης ἀσφαλείας, χωρὶς νὰ καταδεχθεῖτε νὰ ὑστερήσετε σὲ τόλμη ἔναντι τοῦ ἐχθροῦ, κρίνοντας τὴν ὠφέλεια (τοῦ πατριωτισμοῦ) ὅχι διὰ ἀκροάσεως λόγων, πού θὰ μπορούσε νὰ ἀναπτύξει ἓνας ῥήτορας ἐνώπιον ἀνθρώπων πού γνωρίζουν ἐξίσου καλὰ τὰ

πλεονεκτήματα που παρέχει ή αντίσταση στον έχθρο, αλλά όντας καθημερινά αυτόπτες μάρτυρες τής δύναμης τής πόλεως και ένεργώντας ως έραστές της. Και όταν αντικρύσετε το μεγαλειό της, αναλογιστείτε ότι όλα αυτά τὰ απέκτησαν άνδρες τολμηροί που είχαν απόλυτη συνείδηση τών πράξεών τους και που κατά την ώρα του κινδύνου διακατέχονταν από αίσθημα τιμής· χωρίς να περνάει από το μυαλό τους, ακόμα κι όταν δοκίμαζαν κάποια άποτυχία, να στερήσουν την πατριδα από την άνδρεία τους· τὰ σώματά τους τής πρόσφεραν ως ένδοξότερο έρανο. Θυσιάζοντας από κοινοῦ την ζωή τους κέρδιζαν οι ίδιοι τον αιώνιο έπαινο και τον σπουδαιότερο τάφο· όχι τον πραγματικό, έντός του οποίου αναπαύονται, αλλά τον ιδεατό, εκεί όπου ή δόξα κατοικεί αιώνια κι αναβιώνει σε κάθε ευκαιρία με πανηγυρικούς λόγους και τελετές. Άνδρων γάρ έπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος· και οι έπιφανείς δέν μνημονεύονται μόνο στον τόπο τους με έπιγράμματα και επιτύμβιες στήλες, αλλά και σε κάθε ξένο τόπο είναι χαραγμένη στην συνείδηση του καθενός άγραφη ή μνήμη, όχι τόσο τών έργων όσο του πνευματικού τους αναστήματος. Αυτόους λοιπόν πρέπει να έχετε υπόδειγμα, γιατί ευδαιμονία σημαίνει έλευθερία και έλευθερία, ευψυχία. Αυτό έχοντας κατά νοῦ, μήν αφήνετε να σᾶς καταβάλλει ο φόβος του πολέμου. Γιατί δέν είναι λογικό να διακινδυνεύουν περισσότερο την ζωή τους οι άποτυχημένοι, όσοι δέν έχουν καμία έλπίδα για κάτι καλύτερο, αλλά εκείνοι που, ενόσω ζούν καλά, διατρέχουν τον κίνδυνο τής ανατροπής τής τύχης τους, και για τους οποίους είναι μεγαλύτερο το διακύβευμα τής άποτυχίας. Γιατί για έναν άνθρωπο με αξιοπρέπεια είναι βαρύτερη ή αίσθηση τής ταπεινώσης που φέρνει ή δειλία παρά ο πάνω στην άκμή τής ρώμης και την έλπίδα του κοινοῦ άγώνα άνεπαίσθητος θάνατος.

44. »Γι' αὐτὸ δὲν θὰ κλάψω γιὰ ἐσᾶς τοὺς γονεῖς αὐτῶν (τῶν νεκρῶν), ὅσοι εἶστε τώρα ἐδῶ παρόντες, ἀπλῶς θὰ σᾶς παρηγορήσω. Γιατὶ ἔχοντας περάσει στὴν ζωὴ σας πολλὰ καὶ διάφορα, γνωρίζετε ὅτι εἶναι εὐτυχία νὰ ἀξιῶνεται κανεὶς ἓναν ἀξιοπρεπῆ θάνατο, ὅπως οἱ προκείμενοι, ἢ, ὅπως ἐσεῖς, ἓνα ἀξιοπρεπὲς πένθος· καὶ μακάριοι ὅσοι συνταίριασαν εὐτυχῆ ζωὴ μὲ εὐτυχὲς τέλος. Ξέρω πῶς εἶναι δύσκολο νὰ σᾶς πείσω γι' αὐτὸ, γιατί πολλές φορές οἱ εὐτυχίες τῶν ἄλλων, ποὺ κάποτε κι ἐσεῖς τίς γευτήκατε, θὰ σᾶς ὑπενθυμίζουν τὴν ἔλλειψη. Γιατὶ τὴν θλίψη τὴν φέρνει ἡ στέρηση, ὅχι ὅσων δὲν δοκιμάσαμε ποτέ, ἀλλὰ ὅσων εἴχαμε συνηθίσει καὶ μᾶς ἀφαιρέθηκαν. Πρέπει λοιπὸν νὰ κάνετε κουράγιο καὶ νὰ ἐλπίζετε ὅτι θὰ ἀποκτήσετε κι ἄλλα παιδιά, ὅσοι εἶστε ἀκόμα σὲ κατάλληλη γιὰ τεκνοποίηση ἡλικία. Γιατὶ καὶ προσωπικᾶ τὰ νεοαποκτηθέντα παιδιά θὰ σᾶς βοηθήσουν νὰ λησμονήσετε τοὺς ἐκλιπόντες, καὶ ἡ πόλις θὰ ὠφεληθεῖ διπλά, ἀφενὸς ἀποφεύγοντας τὴν ἐρήμωση, ἀφετέρου κερδίζοντας μεγαλύτερη ἀσφάλεια· γιατί δὲν γίνεται νὰ λαμβάνονται ἀπὸ κοινὴ βάση δικαίου καὶ ἐπὶ ἴσοις ὅροις ἀποφάσεις, μεταξὺ ἐκείνων ποὺ δὲν ἔχουν παιδιά καὶ ἐκείνων ποὺ διακυβεύουν τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν τους. Ὅσοι πάλι εἶστε σὲ προχωρημένη ἡλικία, νὰ θεωρεῖτε κέρδος ποὺ ζήσατε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς σας εὐτυχισμένοι καὶ ποὺ ὅσο σᾶς ἀπομένει θὰ εἶναι σύντομο, καὶ νὰ παρηγορεῖστε μὲ τὴν δόξα τῶν νεκρῶν. Γιατὶ μόνο ἡ ἀγάπη τῆς τιμῆς δὲν γερνάει ποτέ. Καὶ δὲν εἶναι ἀλήθεια, ὅπως ἰσχυρίζονται κάποιοι, ὅτι μεγαλύτερη χαρὰ τῆς ἀνῆμπορης ἡλικίας εἶναι τὸ κέρδος ἀλλὰ ἡ χαρὰ τῆς τιμῆς.

45. »Γιὰ τοὺς γιούς, τώρα, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τῶν νεκρῶν, ὅσοι εἶναι ἐδῶ παρόντες, βλέπω μεγάλο ἀγῶνα μπροστά

τους. Γιατί αυτόν που φεύγει από την ζωή εΐθισται όλοι να επαινοῦν· ἐνῶ ἐσᾶς, καὶ ὑπερβάλλοντα ζῆλο ἀνδρείας να ἐπιδείξετε, μόλις καὶ μετὰ βίας θα σᾶς κρίνουν, ὄχι ἰσάξιους ἀλλὰ λίγο κατώτερους ἀπὸ ἐκείνους. Γιατί στοὺς ζωντανούς ὑπάρχει πάντα ὁ φόβος γιὰ τὸν ἀνταγωνιστὴ. Μετὰ θάνατον ὅμως, ὅταν ἔχει ἀρθεῖ αὐτὸ τὸ ἐμπόδιο, τὸν τιμοῦν μὲ ἀνεπίφθονη εὖνοια. Ἄν πρέπει να κάνω καὶ κάποια μνεῖα στὴν ἀρετὴ τῶν γυναικῶν τους, ὅσες τώρα πρόκειται να μείνουν χῆρες, θα ἀπευθύνω μόνο αὐτὴν τὴν σύντομη παραίνεση: ὅσες δὲν προδώσουν τίς ἀξίες ποὺ ἡ φύση ὀρίζει γιὰ τὴν γυναῖκα, θα ἔχουν μεγάλη δόξα· τὸ ἴδιο καὶ ὅσες στοὺς κόλπους τῶν ἀνδρῶν προκαλέσουν λιγότερα σχόλια εἴτε ἐπαινετικά εἴτε ἐπικριτικά.

59. »Ἐκφωνήθηκε διὰ στόματός μου κατὰ τὸ ἔθιμο ὁ ἐπιτάφιος λόγος, καὶ ἔμπρακτα ἔχουν ἤδη κοσμηθεῖ οἱ νεκροί, καὶ τὰ παιδιὰ τους στὸ ἐξῆς θα τὰ ἀναθρέψει ἡ πόλις δημοσίᾳ δαπάνη μέχρι τὴν ἐφηβεία τους, ἀθλοθετώντας στέφανο τιμῆς γιὰ ὅλους τοὺς παρόμοιους ἀγῶνες πεσόντων καὶ ἐπιζώντων. Γιατί ὅπου ὑπάρχουν μεγάλα βραβεῖα ἀρετῆς, ἐκεῖ οἱ ἄνδρες ἀριστεύουν στὰ πολιτικά. Τώρα θρηγῆστε ἐλεύθερα ὁ καθένας τὸν νεκρό του καὶ μετὰ να πάτε στὸ καλό.»

60. «Μοῦ ἦταν ἀναμενόμενη ἡ ὀργή πού τρέφετε ἐναντίον μου —κατανοῶ τοὺς λόγους— καὶ γι' αὐτὸ συγκάλεσα ἐκκλησία, γιὰ νὰ σᾶς ὑπενθυμίσω ὀρισμένα πράγματα καὶ νὰ σᾶς ἐπικρίνω πού ἔτσι ἄδικα ἀγανακτεῖτε μαζί μου καὶ πού ἔτσι ἀφεθήκατε νὰ σᾶς καταβάλουν οἱ συμφορές. Ἐγὼ πιστεύω ὅτι, ὅταν εὐήμερεῖ ἡ πόλις ὡς σύνολο, ὠφελεῖ τὸν κάθε πολίτη περισσότερο, παρὰ ὅταν εὐήμερεῖ ὁ καθένας ἀτομικά, ἐνῶ ἡ ἴδια ἔχει πάρει τὴν κατιοῦσα. Γιατὶ αὐτὸς πού εὐδοκίμεῖ ἰδιωτικά, ἐὰν καταστραφεῖ ἡ πατρίδα του, ἔχει τὴν ἴδια μοῖρα· ἐὰν ὅμως κακοτυχήσει σὲ πόλη πού εὐδοκίμεῖ, εἶναι πιθανὸ νὰ διασωθεῖ. Ἄφοῦ λοιπὸν ἡ πόλις μπορεῖ νὰ σηκώνει τὶς ἀτομικὲς συμφορές τοῦ καθενός, ἐνῶ ὁ καθένας μόνος του δὲν μπορεῖ (νὰ ἐπωμίζεται) τῆς πόλεως, πῶς δὲν ἔχουμε ὅλοι χρέος νὰ τὴν ὑπερασπιζόμαστε καὶ νὰ μὴν ἀντιδροῦμε, ὅπως τώρα ἐσεῖς, πού χτυπημένοι ἀπὸ τὰ δεινὰ πού βρῆκαν τὸ σπίτι σας ἐγκαταλείπετε τὴν κοινὴ σωτηρία καὶ κατηγορεῖτε ἐμένα πού εἰσηγήθηκα τὸν πόλεμο καὶ τοὺς ἑαυτοὺς σας πού συναινέσατε; Κι ὅμως ὀργίζεστε μὲ ἐμένα πού ξέρετε ποιὸς εἶμαι· ἀπὸ κανέναν, νομίζω, λιγότερο ἰκανὸς στὸ νὰ κρίνει τὰ πολιτικὰ καὶ νὰ εἰσηγεῖται προτάσεις καί, ἐπιπλέον, φιλόπατρις καὶ ὑπεράνω χρημάτων· γιὰτὶ ὅποιος διαθέτει πολιτικὴ ἀντίληψη, ἀλλὰ ὄχι τὸν τρόπο νὰ τὴν ἐπικοινωνήσει, εἶναι σὰν νὰ μὴν ἔχει κἂν ἄποψη. Ὅποιος πάλι διαθέτει καὶ τὰ δύο ἀλλὰ δὲν ἀγαπάει τὴν πόλη, δὲν θὰ μιλήσει μὲ τὴν θέρμη τοῦ πατριώτη.

Ἐὰν διαθέτει ἀκόμα καὶ πατριωτισμὸ ἀλλὰ δὲν ἀντέχει στὸν πειρασμὸ τῶν χρημάτων, ὅλα θὰ μπορούσε νὰ τὰ ξεπουλήσει στὸ βωμὸ τοῦ χρήματος. Ἄν λοιπὸν ἐσεῖς τότε κρίνατε ὅτι διαθέτω αὐτὰ τὰ χαρίσματα περισσότερο ἀπὸ ἄλλους — ἔστω καὶ σὲ μέτριο βαθμὸ —, ὥστε πειστήκατε γιὰ τὸν πόλεμο, δὲν θὰ ἦταν λογικὸ τώρα νὰ με κατηγορεῖτε πὼς σᾶς ἐξαπάτησα.

61. »Διότι ὅσοι ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ ἀποφασίζουν περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης σὲ καιροὺς πού ὅλα τοὺς πηγαίνουν καλὰ, καὶ ψηφίζουν πόλεμο, εὐλόγα μπορούν νὰ θεωρηθοῦν ἀνόητοι. Ὅμως γιὰ μᾶς τὸ δίλημμα ἦταν ἢ νὰ ὑποχωρήσουμε στοὺς ἄλλους καὶ νὰ ὑποδουλωθοῦμε ἢ νὰ διακινδυνεύσουμε καὶ νὰ νικήσουμε. Δὲν εἶναι λοιπὸν πιὸ ἀξιοκατάκριτος αὐτὸς πού ἀποφεύγει τὸν κίνδυνο ἀπὸ ἐκεῖνον πού τὸν ἀναλαμβάνει; Ἐγὼ παραμένω σταθερὸς καὶ ἀμετακίνητος στὶς θέσεις μου, ἐνῶ ἐσεῖς ἀλλάξατε στάση, ἐπειδὴ συνέβη, ὅταν λέγατε τὸ «ναί» (στὶς προτάσεις μου), νὰ εἴστε ἀκόμα ἀβλαβεῖς· ὅταν ὅμως ὑποστήκατε βλάβη, μετανοιώσατε. Καὶ τώρα τὰ λόγια μου, ἐπειδὴ ἔχει πέσει τὸ ἠθικὸ σας, δὲν σᾶς φαίνονται σωστά. Γιατὶ οἱ συμφορὲς ἔχουν ἤδη πλήξει τὸν καθένα σας, καὶ κανεὶς δὲν βλέπει ἀπτὰ σημάδια ὠφελείας. Κι ἐπειδὴ συνέβησαν μεγάλες ἀνατροπές, καὶ μάλιστα ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος, ἡ διάθεσή σας ἀδυνατεῖ νὰ ἀντέξει τὸ βᾶρος τῶν εἰλημμένων ἀποφάσεων. Συμβαίνει νὰ ὑποδουλώνεται τὸ φρόνημα τοῦ ἀνθρώπου λόγῳ τῶν αἰφνιδιαστικῶν, τῶν ἀπροσδοκῆτων καὶ λογικὰ μὴ προβλέψιμων συμφορῶν. Αὐτὸ σᾶς προκάλεσε, σὺν τοῖς ἄλλοις προπαντῶς ὁ ὀλέθριος λοιμὸς. Ὅμως ἐσεῖς, πού εἴστε πολῖτες μιᾶς μεγάλης πόλης καὶ πού ἀνατραφήκατε μὲ ἦθη ἀντάξιά της, ἔχετε χρέος πρόθυμα νὰ ὑπομένετε τίς πιὸ

μεγάλες συμφορές και νὰ μὴν ἀφανίζετε τὶς ἀξίες τῆς (γιατὶ ὁ κόσμος συνηθίζει νὰ κατακρίνει τὸν μαλθακὸ πού δὲν εἶναι ἀντάξιός τοῦ μεγέθους τῆς φήμης του, ὅπως ἀπεχθάνεται καὶ τὸν θρασὺ πού ὀρέγεται φήμη παραπάνω ἀπ' ὅση τοῦ ἀξίζει). γι' αὐτό, παραμερίστε τὸν προσωπικὸ σας πόνον καὶ πάρτε στὰ χέρια σας τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως.

62. »Ὅσον ἀφορᾷ στοὺς μύχθους τοῦ πολέμου, μὴ τυχὸν ἀποβοῦν πολὺ μεγάλοι, χωρὶς τελικὰ (νὰ καταφέρουμε) νὰ ὑπερισχύσουμε, ἀρκεστεῖτε στὰ ὅσα πολλὰ φορὲς καὶ στὸ παρελθὸν ἀπέδειξα, ὅτι οἱ ὑποψίες περὶ αὐτοῦ δὲν εἶναι βάσιμες. Θὰ προσθέσω ὅμως καὶ αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, σχετικὰ μὲ τὸ μέγεθος τῆς ἡγεμονίας μας, τὸ ὁποῖο, νομίζω, ποτέ σας δὲν ἀντιληφθήκατε ὅτι διαθέτουμε, καὶ πού ὁ ἴδιος ἀπέφυγα νὰ ἐπικαλεστώ στίς προηγούμενες ἀγορεύσεις μου· μάλιστα οὔτε καὶ τώρα θὰ τὸ ἀνέφερα —διότι ἀκούγεται ἀρκετὰ ἀλαζονικὸ, ἂν δὲν σᾶς ἔβλεπα ὑπερβολικὰ πτοημένους. Ἐσεῖς πιστεύετε πὼς ἐξουσιάζετε μόνο τοὺς συμμάχους. Ἐγὼ ὅμως σᾶς λέω, ὅτι ἀπὸ τὰ δύο πεδία τῆς ἀνθρώπινης δράσεως, τὴν ξηρὰ καὶ τὴν θάλασσα, ἐσεῖς εἶστε οἱ ἀπόλυτοι κυρίαρχοι τοῦ ἑνός, σὲ ὅση ἔκταση τὴν νέμεστε ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ σὲ ὅση ἀκόμα τυχὸν θελήσετε. Μὲ τὴν ναυτικὴ δύναμη πού διαθέτετε σήμερα, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ σᾶς ἐμποδίσει νὰ πλέετε τὶς θάλασσες, οὔτε ὁ Μέγας Βασιλεὺς οὔτε κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα ἔθνη. Ἡ δύναμη αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὴν κατοχὴ σπιτιῶν καὶ γῆς, πράγματα πού τώρα χάσατε καὶ τὰ θεωρεῖτε σπουδαῖα. Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ στεναχωριέστε γι' αὐτὰ ἀλλὰ νὰ τὰ θεωρεῖτε μπροστὰ στὴν θαλάσσια περιουσία, ἕνα κηπάκι ἢ ἕνα ἀπλὸ στολίδι πλούτου. Πρέπει νὰ καταλάβετε ὅτι ἡ ἐλευθερία, ἐὰν τὴν διασώσουμε ἐπενδύοντας στὴν θάλασσα, εὐκόλα θὰ τὰ ἀνακτήσει αὐτά. Ἀντίθε-

τα, ὅσοι γίνονται ὑποτελεῖς ἄλλων, τὶς περισσότερες φορές χάνουν ἀκόμα καὶ τὰ παλιὰ τους ἀποκτήματα. Οὔτε πρέπει νὰ φανεῖτε διπλὰ κατώτεροι ἀπὸ τοὺς πατέρες σας — γιὰτὶ ἐκεῖνοι τὰ ἀπέκτησαν αὐτὰ μὲ κόπους καὶ δὲν τὰ βρῆκαν ἀπὸ ἄλλους ἔτοιμα καὶ τὰ διατήρησαν καὶ σᾶς τὰ παρέδωσαν (σημειωτέον ὅτι ἡ ἀπώλεια τῶν κεκτημένων εἶναι πιὸ ἐπονείδιστη ἀπὸ τὴν ἀποτυχία ἀπόκτησης νέων) — ἀλλὰ νὰ πολεμήσετε τοὺς ἐχθροὺς σας, ὅχι μόνον μὲ φρόνημα ἀλλὰ καὶ μὲ καταφρόνηση· δὲν ἐννοῶ ἔπαρση, ποὺ διαθέτει καὶ ὁ δειλὸς ὅταν ἡ ἀνοησία του συνδυάζεται μὲ εὐνοϊκὴ τύχη, ἀλλὰ αὐτοπεποίθηση ποὺ διαθέτει ὅποιος ἔχει συνείδηση τῆς διανοητικῆς του ἀνωτερότητας ἐναντι τῶν ἄλλων, κάτι ποὺ ἰσχύει στὴν περίπτωσή σας. Καὶ ἐκεῖ ποὺ οἱ πιθανότητες (ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας) εἶναι μοιρασμένες, ἡ πνευματικὴ ἀνωτερότητα ἐνὸς ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἐγγύηση στὰ τολμηρὰ ἐγχειρήματα, ἀφοῦ τὸν κάνει νὰ ἐμπιστεύεται λιγότερο τὴν ἐλπίδα (τὴν ὁποία τρέφει ἡ αἴσθησις τοῦ ἀδιεξόδου) καὶ περισσότερο τὴν ὀρθολογικὴ ἀντίληψη ποὺ παρέχει πιὸ ἀξιόπιστη πρόγνωση τοῦ μέλλοντος.

63. »Εἶναι εὐλόγο ἐπομένως νὰ στηρίζετε τὶς ἀξίες τῆς πόλεως ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὸν ἡγεμονικὸ της ρόλο — γιὰ τὶς ὁποῖες ἄλλωστε ὅλοι ὑπερηφανεύεστε — καὶ νὰ μὴν ἀποφεύγετε τὸ τίμημα· ἀλλιῶς νὰ μὴν ἐπιδιώκετε καὶ τὶς τιμές. Οὔτε νὰ νομίζετε πὼς ἀγωνίζεστε γιὰ ἓνα μόνον, ἂν θὰ εἴστε ἐλεύθεροι ἢ δοῦλοι, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴν στερηθεῖτε τὴν ἡγεμονία καὶ γιὰ νὰ φυλάγεστε ἀπὸ τὴν ἀπέχθεια ποὺ ἔχει ἤδη προκαλέσει ἡ ἐξουσία σας. Ἐξάλλου οὔτε μπορεῖτε πλέον νὰ παραιτηθεῖτε ἀπ' αὐτήν, ἀκόμα κι ἂν κάποιος κατὰ τὴν κρίσιμη αὐτὴ περίσταση ἀπὸ φόβο βαφτίζει τὴν ἀδράνεια τάχα ὡς εἰρηνοφιλή στάση. Γιὰτὶ ἡ ἡγεμονία ποὺ κατέχετε

εἶναι σὰν τὴν τυραννίδα· μορεῖ ἢ ἀπόκτησὴ τῆς νὰ φαίνεται ἀδίκη, τὸ νὰ παραιτηθεῖ ὅμως κανεὶς ἀπὸ αὐτὴν εἶναι ἐπικίνδονο. Τέτοιου εἴδους πολίτες, ἂν κατάφεραν νὰ πείσουν καὶ ἄλλους, θὰ διέλυαν σὲ σύντομο χρόνο τὴν πόλη ἢ ἂν κάποιου ἄλλοῦ συγκροτοῦσαν μιὰ δικιά τους ἀνεξάρτητη πολιτεία. Γιατὶ ἢ εἰρηνοφιλεῖ ἀπραξία ποὺ δὲν διαθέτει καθόλου πολιτικὴ φιλοδοξία, δὲν ἐμπνέει καμία ἀσφάλεια· οὔτε συμφέρει τὴν ἡγεμονικὴ πόλη, ἀλλὰ τὴν ὑποταγμένη, ποὺ (οὔσα) ὑποδουλωμένη αἰσθάνεται ἀσφαλῆς.

64. »Ἐσεῖς δὲν πρέπει καθόλου νὰ παρασύρεστε ἀπὸ τέτοιους πολίτες οὔτε νὰ ὀργίζεστε μαζί μου — πόσο μᾶλλον ὅταν οἱ ἴδιοι συνταχθήκατε μὲ τὴν γνώμη μου γιὰ πόλεμο—, ἐπειδὴ τώρα οἱ ἐχθροὶ μᾶς ἐπιτέθηκαν καὶ ἔκαναν ὅ,τι ἦταν ἐπόμενο νὰ κάνουν, μιὰ καὶ δὲν θελήσατε νὰ τοὺς ὑποταχεῖτε· καὶ ἐπειδὴ προστέθηκε σ' αὐτά, πέραν κάθε προσδοκίας, αὐτὸς ὁ λοιμός, ἀπ' ὅλα τὸ μόνο λογικὰ μὴ προβλέψιμο κακό. Καὶ ξέρω ὅτι κατὰ μείζονα λόγο ἐξαιτίας αὐτοῦ μὲ μισεῖτε, ἀδίκῃ ὅμως· ἐκτὸς καὶ ἂν, στὴν περίπτωσιν ποὺ σᾶς συνέβαινε κάποια οὐρανοκατέβατη εὐτυχία, τὴν πιστώνατε καὶ αὐτὴν σὲ μένα. "Ὅμως ἔχετε χρέος νὰ ὑποφέρετε μὲ καρτερία τὰ θεόσταλτα δεινὰ καὶ μὲ ἀνδρεία ὅσα προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς. "Ἐτσι ἔκανε ἀνέκαθεν αὐτὴ ἢ πόλη καὶ δὲν πρέπει τώρα ἐσεῖς νὰ σπάσετε αὐτὴν τὴν παράδοσιν. Ἀντιληφθεῖτε ἐπίσης ὅτι ἢ πόλη ἔχει τὸ πιὸ μεγάλο ὄνομα στὸν κόσμον, ἐπειδὴ δὲν ὑποκύπτει στὶς συμφορές, καὶ ἐπειδὴ ἔχει ἀναλώσει πολλὰς ψυχὰς καὶ μόχθους στὸν πόλεμον καὶ ἔχει ἀποκτήσει τὴν μεγαλύτερη δύναμιν ποὺ ἔχει ὑπάρξει μέχρι τώρα, ἔστω καὶ ἂν παρουσιάζει τώρα κάποια κάμψιν (ἢ παρακμὴ εἶναι στὴ φύσιν τῶν πραγμάτων)· δύναμιν τῆς ὁποίας ἢ μνήμην θὰ μείνει αἰώνια στὶς ἐπόμενες γενεές. "Ὅλοι θὰ θυ-

μοῦνται ὅτι Ἕλληνες ἐμεῖς ἐξουσιάσαμε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἀναλάβαμε τοὺς μεγαλύτερους πολέμους ἐναντίον συμμαχιῶν καὶ κρατῶν· καὶ ὅτι ὑπήρξαμε πολίτες τῆς μεγαλύτερης καὶ σπουδαιότερης, ἀπ' ὅλες τὶς ἀπόψεις, πόλεως. Μπορεῖ ὁ ὁπαδὸς τῆς πολιτικῆς ἀπραγμοσύνης νὰ τὰ κατακρίνει αὐτά, αὐτὸς ὅμως ποὺ πιστεύει στὴν πολυπράγμονα πολιτικῆ, θὰ τὰ μιμηθεῖ· κι αὐτὸς ποὺ δὲν τὰ διαθέτει, θὰ τὰ ζηλέψει. Τὸ μῖσος καὶ ὁ φθόνος ποὺ εἰσπράττετε στὴν παροῦσα συγκυρία εἶναι ἡ κοινὴ μοῖρα ὅλων ὅσοι φιλοδόξησαν νὰ ἐξουσιάσουν ἄλλους. Ὅποιος ὅμως εἰσπράττει τὸ τίμημα τοῦ φθόνου γιὰ ὑψηλὰ ἰδανικά, διαθέτει ὀρθὴ πολιτικῆ. Τὸ μῖσος δὲν ἀντέχει πολὺ στὸν χρόνον, ἐνῶ τὸ λαμπρὸ παρὸν ἐπιβιώνει στὸ μέλλον ὡς ἀείμνηστη δόξα. Προνοώντας λοιπὸν ἐσεῖς γιὰ τὸ ἔνδοξο μέλλον ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀποφυγὴ ἑνὸς ἐπαίσχυντου παρόντος, μπορεῖτε ἐπιδεικνύοντας προθυμία νὰ κατακτήσετε καὶ τὰ δύο. Μὴν στέλνετε πρέσβεις στοὺς Λακεδαιμονίους γιὰ ἀνακωχὴ καὶ μὴν δείχνετε φανερὰ ὅτι σᾶς ἔχουν κλονίσει οἱ παροῦσες δυστυχίες. Γιατὶ ὅσοι ἐλάχιστα πτοοῦνται ἀπὸ τὶς συμφορὰς καὶ ἐπιδεικνύουν ἀντοχὴ στὸν ἀγῶνα, αὐτοὶ — εἴτε πόλεις εἴτε ἄτομα — εἶναι οἱ ἐπικρατέστεροι».

ΚΡΙΣΗ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

65. Μὲ τέτοια λόγια προσπαθοῦσε ὁ Περικλῆς νὰ κατευνάσει τὴν ἔναντίον του ὀργή τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ ἀποσπάσει τὴν κοινὴ γνώμη ἀπὸ τὰ παρόντα δεινά. Ἐκεῖνοι, δημόσια, πείθονταν ἀπὸ τὰ λόγια του καὶ οὔτε ἔστελναν πλέον πρέσβεις πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ γιὰ τὸν πόλεμο ἔδειχναν μεγαλύτερη προθυμία· ἰδιωτικὰ ὅμως θλίβονταν γιὰ τὰ παθήματά τους. Ὁ ἀπλὸς λαός, ἐπειδὴ ἔχανε ἀκόμα καὶ τὰ λίγα ποὺ κατεῖχε, οἱ πλούσιοι ἐπειδὴ εἶχαν χάσει ὠραῖες ἰδιοκτησίες στὰ προάστεια τῆς ὑπαίθρου, μὲ ἐπαύλεις καὶ πολυτελεῖς ἐγκαταστάσεις, καί, τὸ κυριότερο, ἐπειδὴ εἶχαν πόλεμο ἀντὶ εἰρήνης. Ἀλλὰ ἡ γενικὴ κατακραυγὴ ἔναντίον του δὲν κόπασε, παρὰ μόνον ἀφοῦ τοῦ ἐπέβαλαν βαρὺ πρόστιμο. Μετὰ ἀπὸ λίγο ὅμως χρόνον, ὅπως τὸ συνηθίζει ὁ λαός, τὸν ἐξέλεξαν καὶ πάλι στρατηγὸν, δίνοντάς του ἀπόλυτη ἐξουσία, ἐπειδὴ εἶχε μετριασθεῖ ὁ πόνος γιὰ τὶς ἰδιωτικὰς ἀπώλειες καὶ ἐπειδὴ τὸν θεωροῦσαν ὡς τὸν πλέον ἄξιον γιὰ τὴν διαχείριση τῶν συμφερόντων τῆς πόλεως. Ὅσον χρόνον ὑπῆρξε ἡγέτης τῆς πόλεως σὲ καιρὸ εἰρήνης, κυβέρνησε μὲ μέτρο καὶ διαφύλαξε τὴν ἀσφάλεια καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἔγινε ἡ πόλις μεγάλη. Καὶ ὅταν ξέσπασε ὁ πόλεμος, ἀποδείχτηκε πὼς εἶχε ἐκτιμήσει σωστὰ τὶς δυνάμεις τῆς. Ἐζῆσε δύο χρόνια καὶ ἕξι μῆνες μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου. Καὶ μετὰ τὸν θάνατό του φάνηκε ἀκόμα περισσότερο ἡ διορατικότητά του ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολέμου. Γιατὶ αὐτὸς τοὺς ἔλεγε πὼς, ἂν ἀκολουθοῦσαν συντηρητικὴ πολιτικὴ καὶ φρόντιζαν

τὸ ναυτικό τους καὶ δὲν ἐφάρμοζαν ἐπεκτατικὰ σχέδια κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἔβαζαν τὴν πόλη σὲ περιπέτειες, θὰ ἐπικρατοῦσαν. Ἐκεῖνοι ὅμως ἔκαναν τὰ ἀντίθετα ἀπ' ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα ἀντὶ ἄλλων ἀπὸ προσωπικὲς φιλοδοξίες καὶ συμφέροντα. Πράγματα ποὺ φαίνονταν ἄσχετα μὲ τὸν πόλεμο, τὰ ὁποῖα ἂν εὐοδώνονταν κάποια ἄτομα θὰ ἀπεκόμιζαν τιμὲς καὶ ὀφέλη, ἐνῶ ἂν ἀποτύγγαναν θὰ ἔβλαπταν τὴν πόλη στὴν διεξαγωγή τοῦ πολέμου. Ἔτσι, ἀκολούθησαν πολιτικὴ ποὺ ἔβλαψε τοὺς ἴδιους καὶ τὴν σχέση τους μὲ τοὺς συμμάχους.

Ἡ αἰτία γι' αὐτὸ ἦταν ὅτι ὁ Περικλῆς, ἔχοντας δύναμη λόγῳ τῆς (πολιτικῆς) καταξιώσεως καὶ τῶν πνευματικῶν του χαρισμάτων καὶ ἐπειδὴ ἦταν ἀποδεδειγμένα ἐντελῶς ἀδιάφθορος, μποροῦσε νὰ κυβερνάει τὸν λαὸ μὲ ἐλευθερία καὶ δὲν ἄφηγε νὰ τὸν καθοδηγεῖ ἡ κοινὴ γνώμη ἀλλὰ ἐκεῖνος τὴν καθοδηγοῦσε. Γιατὶ δὲν ἄσκούσε ἔλεγχο μὲ ἀθέμιτα μέσα, χαϊδεύοντας τὰ αὐτιά τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μποροῦσε μὲ τὸ κύρος του νὰ τοῦ ἐναντιωθεῖ προκαλώντας ἀκόμα καὶ τὴν ὀργή του. Ὄταν αἰσθανόταν ὅτι τὸ θάρρος τους ἔφθανε ἀδικαιολόγητα σὲ σημεῖο ὑπέρμετρης ἀλαζονείας, τοὺς τρώμαζε μὲ τὰ λόγια του ἐμπνέοντάς τους φόβο. Ὄταν πάλι τοὺς ἔβλεπε νὰ κατέχονται ἀπὸ παράλογες φοβίες, τοὺς ἐνέπνεε πάλι τὸ θάρρος. Ἔτσι τὸ πολίτευμα στὰ λόγια ἦταν δημοκρατία, στὴν πράξη ὅμως ἦταν ἐξουσία τοῦ ἀξιότερου πολίτη. Οἱ ἐπόμενοι (πολιτικοί) ἐπειδὴ ἦταν, πάνω κάτω, ἴσης ἀξίας καὶ ἔτρεφαν τὴν φιλοδοξία νὰ γίνουν κύριοι τῆς ἐξουσίας, ἄρχισαν νὰ πηγαίνουν μὲ τὰ νερὰ τοῦ λαοῦ, παραδίδοντας τελικὰ τὴν τύχη τῆς πόλεως στὴν λαϊκὴ βούληση. Ἐξαιτίας αὐτοῦ ἔγιναν καὶ πολλὰ ἄλλα λάθη, ὅπως εἶναι ἐπόμενο σὲ μεγάλῃ πόλῃ ποὺ ἀσκεῖ ἡγεμονικὴ πολιτικὴ, μὲ κυριότερο τὴν ἀποτυχία τῆς Σικελικῆς ἐκστρατείας,

πού δὲν ἦταν τόσο λάθος ἐκτίμησης σχετικὰ μὲ τὸ μέγεθος (τῆς δύναμης) τοῦ ἀντιπάλου, ὅσο γιατί οἱ ἰθύνοντες τῆς ἐπιχείρησης δὲν ἀντιλήφθηκαν τίς πραγματικὲς ἀνάγκες τῆς ἐκστρατευτικῆς ἀποστολῆς ἀλλὰ ἐπιδίδονταν σὲ διαβολὲς ὁ ἓνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου μὲ σκοπὸ τὴν ἀνάδειξή τους στὴν ἀρχηγεία τοῦ δήμου· καὶ ἔτσι ὄχι μόνον χαλάρωσαν τὰ πράγματα στὸ μέτωπο τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ ἄρχισαν νὰ ἐκδηλώνονται καὶ οἱ πρῶτοι πολιτικοὶ τριγμοὶ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς πόλης. Ἐχοντας χάσει στὴν Σικελία τίς δυνάμεις πεζικοῦ καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στόλου, καὶ ἤδη ἀντιμετωπίζοντας στὸ ἐσωτερικὸ ἐμφύλιες διαμάχες, ἄντεξαν ἐν τούτοις ἄλλα ὀκτὼ χρόνια· ὄχι μόνον ἀπέναντι στοὺς ἐχθροὺς πού εἶχαν πρωτύτερα, ἀλλὰ καὶ σὲ κείνους πού προστέθηκαν ἐπιπλέον ἀπὸ τὴν Σικελία, καὶ ἀπέναντι στοὺς συμμάχους —ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι εἶχαν ἀποστατήσει—, καὶ ἀργότερα (ἀπέναντι) στὸν Κύρο, γιὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως πού χρηματοδοτοῦσε τὴν ναυπήγηση τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων. Καὶ δὲν ὑπέκυψαν, ἕως ὅτου οἱ ἴδιοι ἀναλούμενοι σὲ ἐμφύλιες ἔριδες αὐτοκαταστράφηκαν. Σὲ τόσο μεγάλα ἀποθέματα δυνάμεων στηρίξε ὁ Περικλῆς τίς προβλέψεις του ὅτι ἡ Ἀθήνα θὰ ἐπικρατοῦσε —καὶ μάλιστα πολὺ εὐκόλα— στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Πελοποννησίων.

Στιγμιότυπα από την παράσταση στο Υπόγειο του Θεάτρου Τέχνης.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ

Συντελεστές στις παραστάσεις του έργου στο θέατρο του Παλαιού Ήλαιουργείου Ήλευσίνας και του Ύπογειού του Θεάτρου Τέχνης ήταν οι εξής:

Κείμενο-Δραματουργία: Γιάννης Λιγνάδης
Θεατρική Διδασκαλία: Δημήτρης Λιγνάδης
Σκηνοθεσία: Γιάννης Παναγόπουλος
Βοηθός Σκηνοθέτη: Ήλενα Καμηλάρη
Ίστορικοί Σύμβουλοι:

Prof. Bella Vivante

Δρ. Ήνδρονίκη Μακρῆ

Καλλιτεχνική Σύμβουλος: Ρέα Σκούρτα

Σκηνικά-Κοστούμια: Δῆμος Κλιμενώφ

Φωτισμοί: Ήβίνα Βασιλακοπούλου

Video Installation:

Λουκάς Ζιάρας

Χρῆστος Καλαϊτζόγλου

Μουσική Ήπιμέλεια: Μικῆς Γλύκας

Ήχος: Kariotis Audio

Φωτογραφία: Θοδωρῆς Βερονίκης

Κινηματογράφηση Παράστασης:

Νίκος Λερός (Σκηνοθεσία)

Στέλιος Δάγκκας & Κώστας Τούντας (Ήπερατέρ)

Εῖρήνη Χατζῆ (Μοντάζ)

Ύπεύθυνος Ήπικοινωνίας: Ήρης Ήσπρούλης

Ἐπεύθυνος Παραγωγῆς: Γιώργος Τζιαμπίρης

Ἡθοποιοί:

Eylem Abalioglu, Chalil Alizada, Στέλιος Ἀναστασιάδης, Mario Banoushi, Στυλιανὸς Βάσιλας, Matthew Butcher, Gabrielle Videla, James Geach, Μαρία Γκούτρα, Michelle Gong, Παναγιώτης Γουργουλιός, Κωνσταντῖνος Δημητρακάκης, Κατερίνα Ζαφειροπούλου, Πανάγος Ἰωακείμ, Natalie Kane, Σήφης Μηλιαράκης, Ζωὴ Μυλωνᾶ, Ayesha Nish-tar, Ἰάσοντας Νικητέας, Ἀνθὴ Σαββάκη, Νίκος-Εὐφραῖμ Σαμουρίδης, Ἀλέξης Σαριγιάν, Ἡλέκτρα Σαρρῆ, Νίκος Σιγάλας, Γιάννης Σίμος, Ufuk Soyöz, Zoé Elise Thomas, Ἐλεάννα Φινοκαλιώτη, Ἀλκηστis Χριστοπούλου.